

Adnominale genitivkonstruksjoner i mellomnorsk

En korpusbasert undersøkelse

Dinara Alieva

Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, språkvitenskap

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2013

Adnominale genitivkonstruksjoner i mellomnorsk

En korpusbasert undersøkelse

Dinara Alieva

Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, språkvitenskap

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2013

© Dinara Alieva

2013

Adnominale genitivkonstruksjoner i mellomnorsk. En korpusbasert undersøkelse.

Dinara Alieva

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

IV

Sammendrag

Denne oppgaven analyserer adnominale genitivkonstruksjoner i mellomnorske diplomer. Tekstene stammer fra *Diplomatarium Norvegicum* og tilhører to forskjellige tidsperioder, 1375–1400 og 1475–1500. Oppgaven har som mål å gi en beskrivelse av genitivkonstruksjoner på de to tidspunktene og vise hvilke endringer konstruksjonene gjennomgår i løpet av perioden 1375–1500. Analysen tar utgangspunkt i kognitiv grammatikk. Adnominale genitivkonstruksjoner deles inn i tre klasser basert på funksjonen til attributtet og relasjonene som konstruksjoner uttrykker: possessive genitivkonstruksjoner, som *jordh Ogmunda Gautasonar* ‘jorda til Ogmund Gautesson’ (B. I, 491), partitive konstruksjoner, som *firir twa luti tiundar* ‘for to deler av tiende’ (B. IX, 186), og klassifiserende konstruksjoner, som *æina pilgrims ferdh* ‘en pilegrimsreise’ (B. I, 489). Konstruksjonene som befinner seg i de mest frekvente formelfaste uttrykkene i diplomtet, analyseres særskilt. Vekten i beskrivelsen legges på posisjonen til attributtet i konstruksjonen og bortfall av genitivmarkering i konstruksjoner av typen *æit pund maltz* ‘ett pund malt’ (B. I, 53).

Oppgaven viser at genitivkonstruksjonene gjennomgår følgende endringer: 1) Possessive konstruksjoner, som i norrønt har en tendens til etterstilling av attributtet, får et foranstilt attributt, jf. det norrøne eksempelet *skip konungs* ‘skipet til kongen’ (Toft 2009: 118) og det mellomnorske eksempelet *Swen Arnesons godz* ‘godset til Svenn Arnesson’ (B. V, 948). I tekstene som stammer fra tidsperioden 1375–1400, foranstilles attributt i rundt 60 prosent av eksemplene på possessive konstruksjoner. I tekstene fra perioden 1475–1500 har rundt 74 prosent av eksempler et foranstilt attributt. Blant konstruksjonstypene som kjennetegnes av den største variasjonen i leddstillingen, bør man nevne konstruksjoner som beskriver mellommenneskelige forhold, blant annet slektskapsforhold, jf. *fader Anundz* ‘faren til Anund’ (B. III, 474). I tekstene fra den første og den andre perioden er attributtet etterstilt i rundt 50 prosent av eksempler på slike konstruksjoner. 2) Pseudopartitive konstruksjoner mister genitivmarkering, jf. *æit pund maltz* ‘ett pund malt’ (B. I, 53) og *i tønne sildh* ‘1 tønne sild’ (B. II, 940). I tekstene fra tidsperioden 1375–1400 er genitivmarkøren fraværende i 10 prosent av eksempler, mens i tekstene fra 1475–1500 er den borte i 65 prosent av eksemplene. Strukturen til klassifiserende konstruksjoner forblir intakt. Attributtet plasseres som regel foran kjernen, og denne leddstillingen er også vanlig i norrønt (Toft 2009: 278–279), jf. det

norrøne *róðrar skútu* ‘robåt’ (Toft 2009: 229) og det mellomnorske *odals breff* ‘brev om odelsrett’ (B. III, 975). Undersøkelsen viser i tillegg at den formelle strukturen til konstruksjonene som forekommer i formelfaste uttrykk, ikke gjennomgår noen forandringer.

Forord

Jeg vil først og fremst takke mine veiledere, Tor Arne Haugen og Kristian E. Kristoffersen, for deres konstruktive kritikk, gode innspill og oppmuntring. Tusen takk også til Ellen Hellebostad Toft for at hun var villig til å svare på spørsmålene mine. I tillegg vil jeg rette en stor takk til Endre Mørck for hans vilje til å hjelpe og interesse for dette prosjektet.

Jeg er også veldig takknemlig til alle mine lærere for deres inspirerende forelesninger; de har gjort masterstudiet til en spennende og lærerik opplevelse. En spesiell takk går til mine medstudenter på lesesalen for det fantastiske studiemiljøet, og til alle mine venner, som støttet og oppmuntret meg under prosjektet.

Oslo, mai 2013

Dinara Alieva

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Målet med oppgaven og oppgavens oppbygning	1
1.2	Mellomnorsk.....	2
1.2.1	Avgrensning av perioden	3
1.2.2	Kildene	4
1.2.3	Tidligere forskning på nominale ledd i mellomnorsk	6
2	Teoretisk rammeverk.....	9
2.1	Kognitiv grammatikk.....	9
2.1.1	Språket som et inventar av symbolske enheter	9
2.1.2	Symbolisk kompleksitet, skjematiskitet (spesifisitet) og konvensjonalisering	10
2.1.3	Grammatikk som et sett av konstruksjonsskjemaer	12
2.1.4	Strukturen til grammatiske kategorier.....	13
2.2	Profil, base og kjerne i genitivkonstruksjoner	14
2.3	Den semantiske strukturen til genitivkonstruksjoner.....	15
2.3.1	Attributtet som referansepunkt.....	16
2.3.2	Utfylling av kjernens semantiske struktur.....	22
2.4	Tre typer av genitivkonstruksjoner i mellomnorsk	25
2.5	Oppsummering	27
3	Metode.....	29
3.1	Korpusbasert språkhistorisk forskning	29
3.2	Forskningsmaterialet	30
3.3	Formelfaste uttrykk i diplomene	32
3.4	Behandling av dataene.....	33
3.5	Oppsummering	34
4	Possessive genitivkonstruksjoner	36
4.1	Den semantiske strukturen til possessive genitivkonstruksjoner	36
4.2	Typer av possessive konstruksjoner	38
4.3	Utviklingen av possessive konstruksjoner i mellomnorsk	55
4.4	Possessive konstruksjoner i formelfaste deler av mellomnorske diplomer.....	59
4.5	Oppsummering	64
5	Pseudopartitive genitivkonstruksjoner.....	66

5.1	Semantisk struktur	66
5.2	Pseudopartitive konstruksjoner.....	70
5.2.1	Konstruksjonens innhold.....	70
5.2.2	Konstruksjonens formelle struktur	73
5.2.3	Bortfall av genitivsmarkering og profilskiye i konstruksjonen	77
5.2.4	Profildeterminanten i mellomnorske konstruksjoner	79
5.3	Oppsummering	82
6	Klassifiserende genitivkonstruksjoner.....	84
6.1	Hovedtrekk ved klassifiserende konstruksjoner	84
6.2	Sammensetninger og klassifiserende genitivkonstruksjoner	87
6.3	Klassifiserende konstruksjoner i mellomnorsk.....	91
6.4	Oppsummering	97
7	Oppsummering	98
	Litteraturliste	104
	Vedlegg	107

Figurer og tabeller

Figur 1. Skjematisitet, symbolsk kompleksitet og konvensjonalisering (Langacker 2008: 21).	12
Figur 2. RP-skjemaet (Langacker 2000: 174).	17
Figur 3. Ni genusklasser i engelsk (Quirk mfl. 1985: 314).....	19
Tabell 1. Antall tekster fra ulike tekstgrupper i materialet.	32
Figur 4. RP-skjemaet (Langacker 2000: 174).	37
Figur 5. Leddstilling i possessive genitivkonstruksjoner som uttrykker eiendomsforhold. ...	42
Figur 6. Leddstilling i possessive genitivkonstruksjoner som beskriver relasjonene mellom objekt og egenskap.	43
Figur 7. Leddstilling i possessive genitivkonstruksjoner som beskriver relasjonene mellom handling og subjekt.	46
Figur 8. Leddstilling i possessive genitivkonstruksjoner som beskriver relasjonene mellom handling og objekt.	48
Figur 9. Leddstilling i possessive genitivkonstruksjoner som beskriver relasjonene mellom mennesker.....	50
Figur 10. Leddstilling i possessive genitivkonstruksjoner som beskriver relasjonene mellom produkt og produsent.....	52

Figur 11. Leddstilling i possessive genitivkonstruksjoner som beskriver relasjonene mellom komponent og helhet.	54
Tabell 2. Leddstilling i possessive konstruksjoner i materialet fra de to tidsperiodene.....	56
Figur 12. Leddstilling i mellomnorske possessive genitivkonstruksjoner.....	56
Figur 13. Partitive konstruksjoner (Toft 2009:188).	68
Figur 14. Pseudopartitive konstruksjoner der attributtet betegner en uavgrenset mengde av tellelige enheter (Toft 2009:193).....	68
Figur 15. Pseudopartitive konstruksjoner der attributtet betegner en uavgrenset ikke-tellelig helhet (Toft 2009:196).	69
Tabell 3. Genitivmarkering i pseudopartitive konstruksjoner fra de to tidsperiodene.	76
Tabell 4. Klassifiserende genitivkonstruksjoner i tekstene fra de to tidsperiodene.	96

1 Innledning

1.1 Målet med oppgaven og oppgavens oppbygning

Hovedmålet med oppgaven er å beskrive endringene i den formelle strukturen til genitivkonstruksjoner i et utvalg av mellomnorske diplomer. Forskningsmaterialet består av tekster fra *Diplomatarium Norvegicum* (DN). Tekstene stammer fra Østlandet og tilhører to forskjellige tidsperioder, 1375 til 1400 og 1475 til 1500. Som teoretisk fundament bruker jeg kognitiv grammatikk, en grammatisk teori utviklet av Langacker. Teorien har tidligere vært anvendt i beskrivelsen av genitivkonstruksjoner i engelsk (Langacker 1991, Taylor 2000), latvisk (Berg-Olsen 2005), gammelrussisk (Eckhoff 2007) og norrønt (Toft 2009), og jeg håper at den også vil gi et nytt perspektiv på mellomnorske genitivkonstruksjoner.

Oppgaven består av seks kapitler. Det innledende kapitlet presenterer den mellomnorske perioden i norsk språkhistorie. Delkapittel 1.2.1 omhandler ulike synspunkter angående avgrensningen av perioden, 1.2.2 beskriver mellomnorske kilder og forteller om strukturen til mellomnorske diplomer. Delkapitlet 1.2.3 presenterer det som finnes av tidligere forskning på genitivkonstruksjoner i mellomnorsk. Andre kapitler gir en allmenn presentasjon av kognitiv grammatikk og introduserer begrepene som videre i oppgaven benyttes i analysen av mellomnorske genitivkonstruksjoner. Dette kapitlet dreier seg om konstruksjonenes struktur og semantiske egenskaper som kjennetegner kjerne og attributt i konstruksjonen. Basert på semantiske egenskaper deles genitivkonstruksjoner inn i tre klasser: 1) possessive konstruksjoner, det vil si konstruksjoner av typen *jordh Ogmunda Gautasonar* ‘jorda til Ogmund Gautesson’ (B. I, 491); 2) partitive konstruksjoner, som blant annet omfatter pseudopartitive konstruksjoner av typen *æit pund maltz* ‘ett pund malt’ (B. I, 530); og 3) klassifiserende konstruksjoner av typen *æina pilagrimis ferdh* ‘en pilegrimsreise’ (B. I, 489). Klassifikasjonen baseres på framstillingen av norrøne genitivkonstruksjoner hos Toft (2009). Konstruksjonene innenfor hver klasse deles inn i sentrale, som ligger nærmest klassens prototype, og perifere, som deler visse trekk med medlemmer av andre klasser. Metodiske problemstillinger diskuteres i kapittel 3. Her drøfter jeg utfordringer knyttet til undersøkelsen av det mellomnorske materialet, blant annet spørsmålet om forholdet mellom skriftspråket og

talemålet og spørsmålet om bruk av formler i diplomer. Jeg vil understreke at oppgaven beskriver bruk av genitivkonstruksjoner i en bestemt type av mellomnorske skriftlige tekster, og at jeg ikke setter som mål å trekke konklusjoner om bruk av disse konstruksjonene i mellomnorsk talemål. Siden diplomene inneholder mange formelfaste uttrykk, som kan påvirke konstruksjonenes formelle egenskaper, har jeg valgt å analysere konstruksjonene fra de mest frekvente formelfaste uttrykkene særskilt fra de øvrige. Jeg vil for øvrig ekskludere fra undersøkelsen konstruksjoner med såkalt definitiv genitiv, det vil si konstruksjoner av typen *Nóregs ríki* ‘Norges rike’, og *propria*, for eksempel patronymer av typen *Gwnnar Ywersson* ‘Gunnar Yversson’ (B. III, 923), siden deres referensielle egenskaper skiller dem fra de øvrige genitivkonstruksjonene. Kapittel 3 gir videre en oversikt over tekstene som utgjør selve forskningsmaterialet, og presenterer databasen som benyttes i undersøkelsen. Den resterende delen av oppgaven presenterer forskningsresultatene. Kapittel 4, 5 og 6 er viet henholdsvis til possessive, partitive og klassifiserende genitivkonstruksjoner. Kapitlene presenterer det generelle innholdet til konstruksjonene i hver klasse og beskriver ulike konstruksjonstyper som tilhører de tre klassene. Konstruksjonene analyseres i oppgaven både kvalitativt og kvantitativt. Vekten i undersøkelsen legges på plasseringen av attributtet i konstruksjonen og bortfall av genitivmarkøren i konstruksjoner av typen *æit pund maltz* ‘ett pund malt’ (B. I, 530). Oppgavens avsluttende kapittel 7 er en kort sammenfatning av prosjektets resultater.

1.2 Mellomnorsk

Drastiske endringer preger språkutviklingen i mellomnorsk tid. Det komplekse morfologiske systemet som var karakteristisk for gammelnorsk, blir forenklet, dialektforskjellene blir klarere, og avstanden mellom skriftspråket og talemålet vokser (Mørck 2013: 642). Den mellomnorske syntaksen er stort sett lik syntaksen i norrønt: leddstillingen i mellomnorske setninger er friere enn i moderne norsk, og syntaktiske funksjoner markeres ved hjelp av kasus og samsvarsbøying. Morfologien kan derfor sies å utføre en del av oppgavene som i moderne norsk utføres av syntaksen. De største endringene i det syntaktiske systemet skjer på slutten av mellomnorsk tid (Mørck 2013: 669). Denne oppgaven vil vise at endringene ikke minst preger utviklingen til ulike typer av adnominale genitivkonstruksjoner. Det dreier seg

først og fremst om bortfall av genitivsmarkering i pseudopartitive konstruksjoner og endringen i posisjonen av attributtet i possessive konstruksjoner.

Presentasjonen av mellomnorsk i dette kapittelet omfatter drøftingen av flere spørsmål: delkapittel 1.2.1 omhandler avgrensningen av den aktuelle perioden, delkapittel 1.2.2 tar for seg spørsmålet om mellomnorske skriftlige tekster, og delkapittel 1.2.3 presenterer resultatene fra tidligere forskning på mellomnorske genitivskonstruksjoner.

1.2.1 Avgrensning av perioden

Man skiller tradisjonelt mellom følgende perioder i norsk språkhistorie: urnordisk (ca. år 200–500), synkopetid (ca. år 500–700), norrønt (ca. år 700–1350), mellomnorsk (ca. år 1350–1550) og moderne norsk (Torp 2003: 31–32). Skillet mellom gammelnorsk og mellomnorsk settes tradisjonelt til svartedauden, som regnes for å være en indirekte årsak til forfallet av det norrøne skriftspråket i Norge. Flesteparten av de skrivekyndige på 1300-tallet var prester, og de tilhørte befolkningsgruppen som var mest utsatt for smitte siden de tok seg av de syke. Pesten kan dermed sies å ha ført til at antall skrivekyndige i Norge ble redusert. Slutten på den mellomnorske perioden knyttes enten til oppløsningen av Kalmarunionen i 1523 eller til reformasjonens inntog i Norge i 1536, da dansk skriftspråk erstattet latin i kirkelig bruk (Mørck 2013: 642). I tillegg til de «språkeksterne» kriteriene benytter forskere «språkinterne» kriterier for avgrensningen av mellomnorsk. Basert på disse kriteriene kan skillet mellom gammelnorsk og mellomnorsk settes til 1370, da skriftspråket begynner å forandre seg på grunn av dårligere skriveopplæring (Mørck 2013: 642). Skillet mellom mellomnorsk og nynorsk knyttes til 1520, 1525, 1540, 1550. Ulike årstall skyldes ulike meninger angående tidspunktet da talemålet nådde det moderne stadiet og dansk begynte å brukes som skriftspråk (Mørck 2013: 642). Det finnes i tillegg de som mener at mellomnorsk ikke utgjør noen selvstendig periode i norsk språkhistorie. Rindal (1993: 401–402) understreker at språkendringene som tradisjonelt assosieres med den mellomnorske perioden, begynner i norrønt og blir fullført først i nynorsk. Han mener at gammelnorsk strekker seg fra slutten av synkopetida, det vil si ca. år 700, til ca. år 1500. Den gammelnorske perioden kan ifølge Rindal deles i eldre gammelnorsk (år 700 til 1250) og yngre gammelnorsk (år 1250 til 1500), mens overgangen fra mellomnorsk til nynorsk skjer til ulike tider i ulike dialekter (Rindal 1993: 401–402).

Mørck (2013: 642–643) påpeker i dette henseende at det er viktig å skille mellom ulike sider ved språket. De viktige fonologiske endringene kjennetegner både gammelnorsk og mellomnorsk, og foregår med ulik hastighet i ulike dialekter. Morfologiske endringer begynner allerede i gammelnorsk, men på det tidspunktet berører de bare enkelte bøyingsformer, mens den drastiske forenklingen av bøyingsystemet kan knyttes til den siste halvdel av den mellomnorske perioden. De største syntaktiske endringene tidfestes som sagt til perioden rundt år 1500. Siden de fonologiske, morfologiske og syntaktiske endringene foregikk på forskjellige tidspunkter, kan de neppe brukes som et kriterium for avgrensingen av den mellomnorske perioden. Dessuten er det viktig å huske at språkutvikling er en gradvis prosess, og at språkhistorisk periodisering alltid til en viss grad er vilkårlig.

I denne undersøkelsen har jeg valgt å holde meg til perioden fra 1375 til 1500. 1370-tallet er det tidspunktet da de større språklige endringene som kjennetegner mellomnorsk, først kommer til syne i skriftspråket, og tekstene som stammer fra begynnelsen av 1500-tallet, viser stadig hyppigere bruk av dansk skriftspråk, et trekk som er karakteristisk for eldre nynorsk tid (Mørck 2011: 32).

1.2.2 Kildene

Hovedkilden for det mellomnorske språket er *Diplomatarium Norvegicum*, som består av 22 bind og inneholder over 18000 håndskrifter fra den «etter-gammelnorske» perioden (Hødnebo 1971: 146). *Diplomatarium Norvegicum* består av toll-lister, jordbøker, utdrag av protokoller og diplomer (Hødnebo 1960: 11). Diplomene betegnes enten som «eit skriftleg vitnemål utferda etter faste reglar om ei viljesytring av rettsleg innhald», eller «mellomalderbrev» (Hamre 1972: 6–7). I tillegg til tekstene *Diplomatarium Norvegicum* omfatter det mellomnorske materialet jordbøker, runeinnskifter, avskrifter av originale tekster og oversettelser (Mørck 2011: 29). Disse kildene vil ikke benyttes i undersøkelsen, siden de ikke egner seg for analyse av syntaktiske konstruksjoner.

Siden forskningsmaterialet mitt består av diplomer, vil jeg i korte drag presentere diplomets struktur. Diplomet består av tre deler. Den første, innledende delen kalles protokoll (Hamre

1972: 29). De fleste norske diplomer begynner med såkalte *salutatio* og *intitulatio*, der utferderen hilser adressaten og presenterer seg selv (Hamre 1972: 39):

- (1) *Ollum monnum þæim sæm þetta bref sea æder h/oe/yra sender Arne Þorlæifsson lænsmader herra Sighurdz Hafthorssonar q. g. ok sina* (B. V, 286)
‘Til alle menn som ser eller hører dette brevet, sender Arne Torleifsson, lensmenn til herr Sigurd Haftorsson, Guds og sin hilsen’

Protokollen etterfølges av selve beskjeden. Protokollen inneholder informasjon om bakgrunnen for brevetstedelsen og gir andre nødvendige opplysninger om saken (Hamre 1972: 48–50). Denne delen av diplommet presenterer i tillegg viljen til utferderen (Hamre 1972: 51), jf. eksempelet i (2), og uttrykker et påbud, forbud, lov eller trussel (Hamre 1972: 52), jf. eksempelet i (3):

- (2) *wer hafuum [...] gefuet Þormoðe Alfssyni som Gunna Eiuindasyni vard at skada. vfirirsyniu. landzwist med þæim hætte at han bôte vider gud oc ærfuingia hins dauða oc luke os halfwan þegn oc halft fridkaup* (B. I, 474)
‘vi har [...] gitt Tormod Alfssønn, som uaktsomt skadet Gunne Eivindssønn, landsvist på den måten at han bøter til Gud og arvingene til den døde og betaler oss en halv bot og et halvt fredskjøp’¹
- (3) *En fylkomligha firirbioðom wer huorium manne. vandræðe at auka æda auka lata vider han [...] nema huer þetta gerer vili hafwa firirgort fe oc friðe* (B. I, 474)
‘og fullt ut forbyr vi hver mann å øke eller la øke vanskene for ham [...] og enhver som gjør det, vil ha mistet gods og frihet’

Den tredje og siste delen i diplommet kalles eskatokollen og inneholder dateringen av diplommet, monogram og opplysninger om hvem som har utstedt brevet, og hvem som har skrevet det ned (Hamre 1972: 29, 59).

Det er viktig å ta hensyn til hvilken del av diplommet en konstruksjon befinner seg i, siden konstruksjoner som inngår i formelfaste deler av diplommet, har en fastere struktur og bør betraktes særskilt fra de øvrige konstruksjonene. Spørsmålet om hvordan man bør behandle

¹ Heggstad, Hødnebo og Simensen (1975: 127) definerer *fredskjøp* (*fridkaup*) som «bot som ein fredlaus kjøper seg fred med».

konstruksjoner som tilhører formelfaste deler av diplommet, diskuteres nærmere i kapittel 4.4.

1.2.3 Tidligere forskning på nominale ledd i mellomnorsk

Ved undersøkelser av det mellomnorske materialet har forskere tradisjonelt konsentrert seg om ortografi, fonologi og morfologi, mens mindre vekt har vært lagt på syntaks. Det har aldri vært gjennomført noen helhetlig undersøkelse av mellomnorske genitivskonstruksjoner før, men beskrivelser av mellomnorsk grammatikk inneholder opplysninger om trekk som er karakteristiske for ulike typer av genitivskonstruksjoner i mellomnorske diplomer.

I denne oppgaven vil jeg ikke konsentrere meg om hvilke genitivsmarkører som brukes i konstruksjonene, men det bør nevnes innledningsvis at mange norrøne genitivsendelser erstattes med *-s* i de mellomnorske tekstene (Indrebø 1951: 250). Denne endelsen sprer seg først og fremst til hankjønnsord som i norrønt hadde en annen genitivsform, jf. eksemplene i (4). Det forekommer også former der den nye endelsen følger etter den opprinnelige (5). Senere blir formen overført til hunkjønnsord (6).

- (4) *Bjorns, sons, Hákons* (Indrebø 1951: 250)
- (5) *sonars, stadars, fodurs* (Indrebø 1951: 250)
- (6) *modors, kirkionis* (Indrebø 1951: 250)

Ved apposisjon har ofte bare det ene ordet kasusendelsen (Grøtvedt 1974: 154), jf. følgende eksempel, der *Øysteins Þordasunar* har genitivsform og *prester* har nominativsform:

- (7) *saghum mer handherbandh þæira Øysteins Þordasunar prester...* (Grøtvedt 1974: 155)
‘vi så håndslaget² deres, Øysteins Tordassons prest...’

Det finnes eksempler der dativformer erstatter genitivsformer (8). Dette fenomenet kan skyldes en konflikt mellom den gamle uttrykksmåten, som brukes i skriftspråket, og den nye uttrykksmåten, som tilhører talemålet (Grøtvedt 1974: 156).

² *Handaband* defineres av Heggstad, Hødnebo og Simensen (1975: 169) som «handslag (på ein avtale el. ei semje)».

- (8) *j fullu vmbode eignum konum sinum* (Grøtvedt 1974: 155)
'i sin egen kones fullt lovlige fullmakt'

Det kan også brukes som et eksempel på at visse typer av genitivkonstruksjoner begynner å erstattes av preposisjonelle konstruksjoner. Denne tendensen var framtrædende allerede i norrønt, jf. eksemplene i (9 a, 10 a), som viser den tradisjonelle uttrykksmåten med genitiv, og eksemplene i (9 b, 10 b), som illustrerer bruk av preposisjoner. De mellomnorske eksemplene i (11) nevnes av Grøtvedt (1974: 159). Legg merke til bruk av *af gardenom* (11 a) istedenfor *garðsens* og *af kledhe* i (11 b) istedenfor *klæðis*.

- (9) a. *skallats moettull*
'skarlagens kappe' (Falk og Torp 1900: 50)
b. *hjarta ór leiri*
'leirhjerter' (Falk og Torp 1900: 50)
- (10) a. *fjórðungr ríkis* (Falk og Torp 1900: 49)
'fjerdedel av riket'
b. *mikill hlutr af Englandi* (Falk og Torp 1900: 49)
'en stor del av England'
- (11) a. *andra helfdena af gardenom* (B. IV, 649)
'den andre halvparten av gården'
b. *VIII alne af kledhe* (B. IV, 681)
'8 alner klede'
c. *fadher ath fyrnemdz Olafs* (B. VIII, 296)
'faren til nevnte Olav'

Det har også vært påpekt (Indrebø 1951: 259) at såkalte pseudopartitive genitivkonstruksjoner, der attributtet betegner en ubegrenset enhet (stoff eller en mengde av objekter) og kjernen angir enhetens kvantitet, erstattes av apposisjonelle konstruksjoner uten underordningsmarkering i mellomnorsk, jf. et norrønt eksempel i (12 a) og et mellomnorsk eksempel i (12 b):

- (12) a. *tólf alnar vaðmáls* (Falk og Torp 1900: 49)
'tolv alner vadmél'
b. *span smør* (Indrebø 1951: 259)
'spann smør'

I beskrivelsene av mellomnorske genitivkonstruksjoner legges det imidlertid lite vekt på leddstillingen i konstruksjonen; derfor håper jeg at denne undersøkelsen vil kunne supplere tidligere forskning ved å konsentrere seg om dette aspektet. For øvrig har kognitiv grammatikk aldri vært anvendt i analyse av mellomnorske nominale ledd, og denne undersøkelsen vil dermed kunne gi et nytt perspektiv på materialet. Til slutt bør det nevnes at fokuset i denne oppgaven er genitivkonstruksjoner spesielt, og at jeg ikke setter som mål å analysere forholdet mellom bruk av genitivkonstruksjoner og andre preposisjonelle konstruksjoner i mellomnorsk. Dette spørsmålet er likevel interessant og bør vies en egen undersøkelse.

2 Teoretisk rammeverk

Analysen av mellomnorske genitivkonstruksjoner i denne oppgaven baseres på kognitiv grammatikk. Den kognitive teorien har tidligere vært anvendt i undersøkelsen av possessive konstruksjoner i en rekke språk, blant annet latvisk (Berg-Olsen 2004), gammelrussisk (Eckhoff 2007) og norrønt (Toft 2009).

Målet med dette kapittelet er å presentere selve teorien og hovedtermer som videre i oppgaven vil brukes i analysen av mellomnorske adnominale genitivkonstruksjoner. Kapittelet består av følgende deler: 2.1 introduserer noen av teoriens hovedpåstander og sentrale begreper; 2.2 presenterer begrepene som benyttes i kognitiv grammatikk i analysen av den semantiske og den syntaktiske strukturen til ulike typer av konstruksjoner; 2.3 dreier seg om genitivkonstruksjoner, deres innhold og formelle egenskaper; 2.4 presenterer tre hovedtyper av adnominale genitivkonstruksjoner, nemlig possessive, partitive og klassifiserende genitivkonstruksjoner, som ligger til grunn for analysen av genitivkonstruksjoner i mellomnorske diplomer.

2.1 Kognitiv grammatikk

2.1.1 Språket som et inventar av symbolske enheter

Innenfor det kognitive rammeverket forstås språket som en del av de overordnede mentale strukturene: «Insofar as possible, linguistic structure is seen as drawing on other, more basic systems and abilities (e.g. perception, memory, categorization) from which it cannot be segregated» (Langacker 2008: 8). Videre bør det bemerkes at kognitiv grammatikk er en bruksbasert teori: den framhever rollen som språkbruken spiller i dannelsen av grammatiske representasjoner og definerer grammatikken som et sett av kognitive rutiner som er utformet gjennom språkbruk (Langacker 1987: 57).

Hovedfunksjonen til språket består ifølge teorien i symbolsk representasjon av semantiske strukturer, ved hjelp av fonologiske strukturer (Langacker 2008: 15). En symbolsk enhet defineres som en kombinasjon av en semantisk struktur og en fonologisk struktur (Langacker 2008: 5). Ordet *katt* består for eksempel av to sider, den semantiske (forestillinger om en katt), den fonologiske (en bestemt kombinasjon av vokaler og konsonanter, eller en skriftlig representasjon av denne kombinasjonen). Det finnes en forbindelse mellom de to sidene som sikrer at den fonologiske strukturen *katt* framkaller forestillinger om en representant for en bestemt dyreart.

Språket forstås innenfor kognitiv grammatikk som et inventar av symbolske enheter. Enhetene som tradisjonelt sies å tilhøre grammatikken, for eksempel ulike typer av genitivkonstruksjoner, oppfattes som symbolske enheter – i likhet med enhetene som tradisjonelt sies å tilhøre leksikonet (for eksempel ordene *menneske*, *blå*, *gå*). Én av hovedpåstandene innenfor kognitiv grammatikk går ut på at leksikon, morfologi og syntaks utgjør et kontinuum (Langacker 2008: 15). Man skiller mellom tre typer strukturer i språket: semantiske, fonologiske og symbolske. Den semantiske strukturen og den fonologiske strukturen utgjør henholdsvis enhetens innhold og måten dette innholdet uttrykkes på,³ mens den symbolske strukturen inkorporerer de to første og sikrer forbindelsen mellom dem, jf. kombinasjonen av den semantiske og den fonologiske strukturen i ordet *katt* (Langacker 2008: 15). Den symbolske naturen forener alle språklige enheter. Likevel finnes det visse kriterier som kan brukes for å skille mellom ulike språklige enheter, disse kriteriene er symbolsk kompleksitet, skjematiskitet og konvensjonalisering.

2.1.2 Symbolsk kompleksitet, skjematiskitet (spesifisitet) og konvensjonalisering

Språklige enheter kan kjennetegnes av ulike grader av semantisk og fonologisk skjematiskitet (spesifisitet) og ulike grader av symbolsk kompleksitet (Langacker 2008: 21).⁴ En lav grad av fonologisk skjematiskitet (som også kan defineres som en høy grad av fonologisk spesifisitet)

³ Termen «fonologisk struktur» omfatter hos Langacker ikke bare lyder, men også gester og ortografiske representasjoner (Langacker 2008: 15).

⁴ Disse egenskapene betegnes av Langacker som «symbolic complexity» og «degree of specificity (or schematicity)» (Langacker 2008: 21).

kan illustreres med eksemplene i (1 a), som har en konkret lydlig og skriftlig form. Konstruksjonen $V_S X \text{ in the } N_b$ i (1 b), der V_S og N_b står henholdsvis for «a verb of striking» og «a body part noun» (Langacker 2008: 20), illustrerer en høy grad av fonologisk skjematistitet: konstruksjonen har ikke noen konkret lydlig eller skriftlig form. Den får først en mer konkret form når den utfylles av enhetene *hit* og *back*, *kick* og *chin* eller *poke* og *eye* (*hit X in the back*, *kick X in the chin*, *poke X in the eye*). Konstruksjonen $V_S X \text{ in the } N_b$ kjennetegnes i tillegg av en høy grad av semantisk skjematistitet. Det samme gjelder ordet *thing*: betydningen til dette ordet er mer generell enn betydningene til ordene *creature*, *animal*, *dog* og *poodle*.

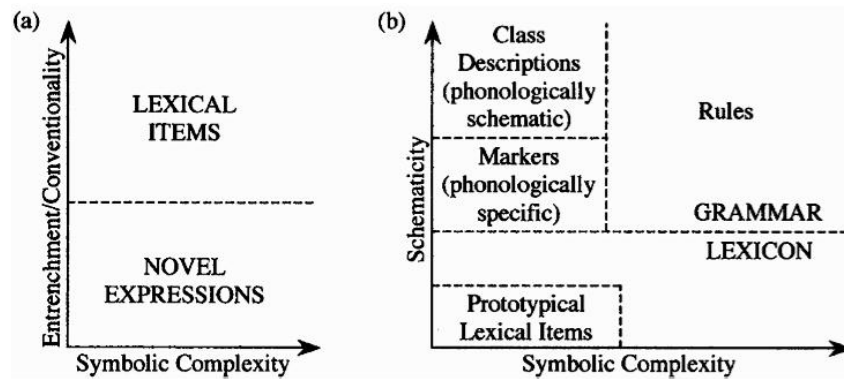
- (1) a. *thing* → *creature* → *animal* → *dog* → *poodle* (Langacker 2008: 19)
 b. $V_S X \text{ in the } N_b$ (*hit X in the back*, *kick X in the chin*, *poke X in the eye*)
 (Langacker 2008: 20)

Symbolsk kompleksitet forutsetter at enheten konstitueres av flere mindre symbolske enheter. Konstruksjonen $V_S X \text{ in the } N_b$ inneholder for eksempel flere mindre enheter (V_S , X , *in the*, N_b) og er symbolsk kompleks i motsetning til ordene i (1 a). Slike symbolske komplekse enheter kan i tillegg kjennetegnes av ulike grader av konvensjonalisering (Langacker 2008: 21). En høy grad av konvensjonalisering er typisk for idiomatiske uttrykk av typen $X \text{ crane } X + \text{POSS neck}$ (*she was craning her neck*, *Phil always cranes his neck*) (Langacker 2008: 20).

Typiske leksikalske enheter kjennetegnes ifølge Langacker av en lav grad av skjematistitet. Idiomatiske uttrykk av typen (1 b) definerer han som «multiword lexical units» (Langacker 2008: 20).

Forholdet mellom enhetenes symbolske kompleksitet og graden av deres semantiske og fonologiske skjematistitet (spesifisitet) kan illustreres med figur 1, del (b). Ulike språklige enheter opptar ulike plasser i koordinatsystemet avhengig av deres skjematistitet og symbolsk kompleksitet. Ordklasser og prototypiske leksikalske enheter kjennetegnes for eksempel av en lav grad av symbolsk kompleksitet. Ordklasser har i tillegg en høy grad av skjematistitet (siden de utgjør en generalisering over alle ord innad i klassen), mens prototypiske leksikalske enheter kjennetegnes av en lav grad av fonologisk skjematistitet (det vil si at de har en konkret lydlig form). Forholdet mellom konstruksjonens kompleksitet og konvensjonalisering framstilles i figur 1, del (a). Figuren viser at de mest konvensjonaliserte konstruksjonene

(idiomatiske uttrykk) tilhører leksikonet. På den motsatte polen ligger ikke-konvensjonaliserte uttrykk.

Figur 1. Skjematisitet, symbolsk kompleksitet og konvensjonalisering (Langacker 2008: 21).

Denne oppgaven dreier seg om symbolsk komplekse grammatiske konstruksjoner som kjennetegnes av ulike grader av semantisk og fonologisk skjematisitet og ulike grader av konvensjonalisering. De mer konvensjonaliserte konstruksjonene vil som sagt analyseres særskilt fra de øvrige. Graden av konstruksjonenes skjematisitet spiller også en vesentlig rolle i analysen og vil derfor diskuteres noe nærmere i følgende delkapittel.

2.1.3 Grammatikk som et sett av konstruksjonsskjemaer

Grammatikken betraktes av Langacker (2000: 20) som et inventar av konstruksjonsskjemaer, det vil si skjematiseringer over symbolsk komplekse konstruksjoner. Konstruksjonsskjemaer bestemmer utformingen av alle potensielle ytringer i språket, uavhengig av deres symbolske kompleksitet.

Langacker understreker at skjemaenes grad av skjematisitet varierer: «Constructional schemas emerge to represent the commonalities observable at any level of abstraction» (Langacker 2000: 19). Noen skjemaer framstår som generaliseringer over et par spesifikke (dvs. leksikalsk utfylte) konstruksjoner, jf. skjemaet [N lid], som utgjør en generalisering over konstruksjonene *jar lid* og *coffin lid* (Langacker 2000: 19–20); andre skjemaer kjennetegnes av en større grad av skjematisitet, jf. skjemaet [X Y], en generalisering over engelske

sammensetninger bestående av to elementer (Langacker 2000: 19–20). Konstruksjonene danner et hierarki der hver konstruksjon nedarver den semantiske strukturen til den mer skjematiske konstruksjonen og spesifiserer den. De mer spesifikke konstruksjonene utgjør instansieringer av de mer skjematiske. Det kan for eksempel sies at *jar lid* og *coffin lid* instansierer konstruksjonen [N lid].

Ett av målene ved denne undersøkelsen er å beskrive konstruksjonsskjemaene som ligger til grunn for ulike klasser av mellomnorske genitivkonstruksjoner. Disse klassene framstilles i oppgaven som kategorier med sentrale og perifere medlemmer. Delkapittel 2.1.4 forteller mer om hva denne inndelingen innebærer.

2.1.4 Strukturen til grammatiske kategorier

Blant begrepene som spiller en viktig rolle i kognitiv grammatikk i undersøkelser av grammatiske kategorier, bør begrepene «prototype» og «familielikhetsprinsipp» nevnes. De vil presenteres nærmere videre i dette delkapittelet.

En prototype representerer de mest karakteristiske trekkene ved medlemmene av en bestemt klasse og inneholder færrest mulig trekk som kjennetegner medlemmer av andre klasser (MacLaury 1991: 57). Medlemmenes forhold til klassens prototype bestemmer deres posisjon i klassen: sentrale (de mest representative) medlemmer deler flest mulig egenskaper med prototypen, mens perifere medlemmer derimot kjennetegnes av store avvik fra prototypen. Et prototypisk substantiv refererer for eksempel ifølge Langacker (2008: 98) til en ting, det vil si resultatet av kognitiv tingliggjøring. Referenten til et prototypisk substantiv er et materielt objekt. Et prototypisk verb refererer til en prosess, det vil si forhold som har en tidsdimensjon og kan betraktes fortløpende (Langacker 2008: 112). Ordene *fjell*, *hest*, *blomst* refererer til fysiske objekter og kan dermed defineres som prototypiske substantiver. Ordene *dans*, *kamp*, *hopp* refererer derimot til handlinger, og siden de deler semantiske egenskaper med verb (som også betegner handlinger), betraktes de som mindre sentrale medlemmer av den substantiviske klassen.

Strukturen til en kategori i språket er bygget opp i samsvar med familielikhetsprinsippet, som går ut på at: 1) tilhørigheten til en kategori ikke nødvendigvis må baseres på et bestemt felles trekk, 2) ikke-prototypiske medlemmer av kategorien har ikke nødvendigvis alle egenskaper som kjennetegner prototypen; 3) alle medlemmer av kategorien må dele visse egenskaper med prototypen, 4) ikke alle perifere medlemmer av kategorien har felles egenskaper (MacLaury 1991: 57).

Denne oppgaven betrakter mellomnorske genitivkonstruksjoner som en kategori bestående av tre klasser av konstruksjoner. Den forsøker å knytte endringene som ulike typer av genitivkonstruksjoner gjennomgår i mellomnorsk, til konstruksjonenes tilhørighet til en av de tre konstruksjonsklassene. Den resterende delen av dette kapittelet presenterer det skjematiske innholdet til genitivkonstruksjoner og formelle egenskaper som kjennetegner disse konstruksjonene.

2.2 Profil, base og kjerne i genitivkonstruksjoner

I kognitiv grammatikk spiller termene *profil* og *base* en viktig rolle ved beskrivelsen av den semantiske strukturen til konstruksjoner. *Base* er en konseptuell struktur som et bestemt begrep er knyttet til. Begrepet *rettvinklet trekant* tjener for eksempel som en konseptuell base for begrepet *hypotenus* siden ordet *hypotenus* bare gir mening når man er kjent med begrepet *rettvinklet trekant*. Konstruksjonens profil defineres av Langacker som det objektet konstruksjonen refererer til (Langacker 1987: 191). Profilen til *hypotenus* er for eksempel en rett linje innenfor den rettvinklede trekanten.

Konstruksjonens referensielle egenskaper utgjør en viktig del av konstruksjonens innhold. Flere konstruksjoner kan beskrive de samme forholdene mellom objekter, men ha ulike profiler, jf. uttrykkene *huset bak fjellet* og *fjellet foran huset*, som beskriver de samme romlige forholdene, men refererer til forskjellige objekter.

Den enheten i konstruksjonen som bestemmer konstruksjonens profil, kalles profildeterminant, eller kjerne (Langacker 1987: 289). Det er viktig å presisere at

profildeterminanten ifølge Langacker (2008: 311) uttrykker den mest essensielle informasjonen om referenten, nemlig hvilken klasse av objekter den tilhører. En liknende analyse foreslås av Croft (2001: 259). Ifølge Croft er kjernen den primære informasjonsbærende enheten som betegner objektet av den samme typen som konstruksjonen refererer til. I (2) regnes *katten* for å være den primære informasjonsbærende enheten i konstruksjonen og defineres følgelig som konstruksjonens kjerne. Determinativet *denne* refererer til det samme objektet som substantivet *katten*, men betraktes ikke som kjerne siden det formidler lite informasjon om kategorien referenten tilhører:

(2) *denne store katten*

Videre i denne oppgaven vil termen «kjerne» betegne den primære informasjonsbærende enheten som utgjør profildeterminanten i konstruksjonen.

Genitivselementet i konstruksjonen betegnes som attributt. Attributtet innsnevrer betydningen til kjernen og forenkler identifiseringen av referenten. Ordet *bil* kan for eksempel referere til en hvilken som helst bil, mens *Karis bil* refererer til et konkret objekt som tilhører en bestemt person. Attributtet har ulike egenskaper i ulike typer av genitivkonstruksjoner, og disse egenskapene kan brukes for å dele konstruksjonene inn i forskjellige klasser. Videre i dette kapitlet vil jeg presentere disse egenskapene nærmere.

2.3 Den semantiske strukturen til genitivkonstruksjoner

Attributtet i genitivkonstruksjoner kan kjennetegnes av to egenskaper som må behandles i ytterligere detalj: 1) attributtets evne til å fungere som referansepunkt⁵ for objektet, og 2) attributtets evne til å utfylle den semantiske strukturen til kjernen.

⁵ Eng. «reference point» (Langacker 2008: 84)

2.3.1 Attributtet som referansepunkt

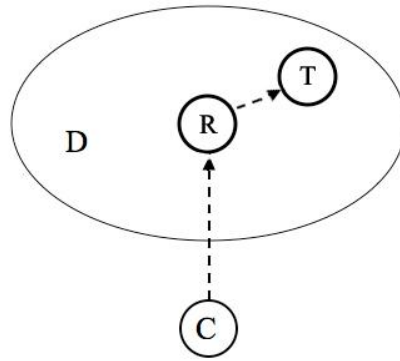
Teorien om referansepunkt (RP) ble introdusert av Langacker (1991) og har vært anvendt i analysen av possessive konstruksjoner og genitivkonstruksjoner i en rekke språk: engelsk (Langacker 1991, Taylor 2000), latvisk (Berg-Olsen 2005), gammelrussisk (Eckhoff 2007) og norrønt (Toft 2009). Følgende del av kapittelet forteller om selve begrepet, deretter presenteres det noen viktige semantiske og diskursive egenskaper assosiert med dette begrepet.

2.3.1.1 Referansepunkt (RP)

Den kognitive teorien om RP går ut på at graden av den kognitive tilgjengeligheten til et bestemt fenomen varierer: noen av verdens fenomener er kognitivt lett å identifisere for en bestemt betrakter, mens andre blir «observerbare» først når betrakteren vet hvor de ligger i forhold til de allerede identifiserte fenomenene. Innenfor kognitiv grammatikk kalles fenomenets evne til å bli identifisert eller lokalisert mentalt «saliens» (eng. salience). Langacker påstår at menneskets kognisjon generelt bruker saliente objekter som referansepunkter for mindre saliente objekter (Langacker 1991: 170). Som et eksempel på det kan man bruke ytringen i (3):

(3) *Karis bror skal ut og fiske*

Kari betegner antagelig en bestemt person som er kjent for begge samtalepartnere, mens *Karis bror* refererer til en person som i hvert fall én av samtalepartnerne har lite kjennskap til. Broren til *Kari* kan følgelig identifiseres bare gjennom hans forhold til *Kari*, et kognitivt mer framtrædende objekt. RP-skjemaet kan illustreres på følgende måte:

Figur 2. RP-skjemaet (Langacker 2000: 174).

R står for «reference point», det vil si referansepunkt, T (*target*) betegner objektet som skal identifiseres, C (*conceptualiser*) refererer til personen som identifiserer objektet, og D (*dominion*) betegner alle konseptuelle enheter som RP gir tilgang til.

RP har en såkalt forankrende funksjon. Forankring (eng. «grounding») innebærer at en bestemt situasjon som ytringen refererer til, relateres til samtalsituasjonen, identifiseres i tid og rom og oppfattes som «sann» eller «usann»⁶ (Langacker 2008: 259). Referenten til konstruksjonen i (3) identifiseres for eksempel som en slektning til en person som er kjent for diskursdeltagerne.

Taylor, som undersøker engelske possessive konstruksjoner, påstår at bruk av RP spiller en viktig rolle i diskursdannelsen (Taylor 2000: 205–235). Den vanligste måten å innføre ny informasjon på i diskursen er å bruke et allerede presentert eller kjent konsept som RP og tilføye nye opplysninger om det (Taylor 2000: 210–211). Det betyr at den nye informasjonen må forankres i diskursen gjennom forhold den har til den tidligere presenterte informasjonen. Som Givón (1990: 897–898) bemerker, vil ytringen som bare inneholder ny informasjon, være usammenhengende. For å være vellykket kommunikasjonsmessig må ytringen alltid baseres på informasjonen som allerede er kjent for lytteren. Det innebærer at RP må referere til et salient begrep, utgjøre tema i diskursen og kunne gi nok informasjon for identifisering av et bestemt objekt (Taylor 2000: 205–265). Alle disse egenskapene til RP vil betraktes videre i dette kapitlet.

⁶ Denne opposisjonen er aktuell i analysen av verb og vil ikke diskuteres videre i oppgaven.

2.3.1.2 Topikalitet

Topikalitet er en egenskap som beskriver graden av begrepets saliens og lytterens kjennskap til begrepet, og omfatter to egenskaper som kalles diskursiv og iboende topikalitet (Taylor 2000: 211).

Diskursiv topikalitet innebærer at enheten nevnes tidligere i diskursen, og kan komme til syne blant annet ved at enheten har en bestemthetsmarkør (4) eller uttrykkes av et pronomen (5) (Taylor 2000: 212). Taylor trekker denne konklusjonen basert på undersøkelse av engelsk, men siden bruk av RP baseres på generelle kognitive evner, kan man forvente at de samme diskursive egenskapene kjennetegner attributter med RP-funksjon i mellomnorske konstruksjoner.

(4) *the old man's hat*

(5) *his hat*

Graden av RPs topikalitet er alltid høyere enn graden av kjernens topikalitet; det kommer til uttrykk blant annet ved at pronomen (som alltid uttrykker tema i diskursen) bare kan brukes som attributt, og ikke som kjerne i konstruksjonen: i motsetning til konstruksjoner av typen *hans bror* gir konstruksjoner av typen **brorens han* ingen mening.⁷

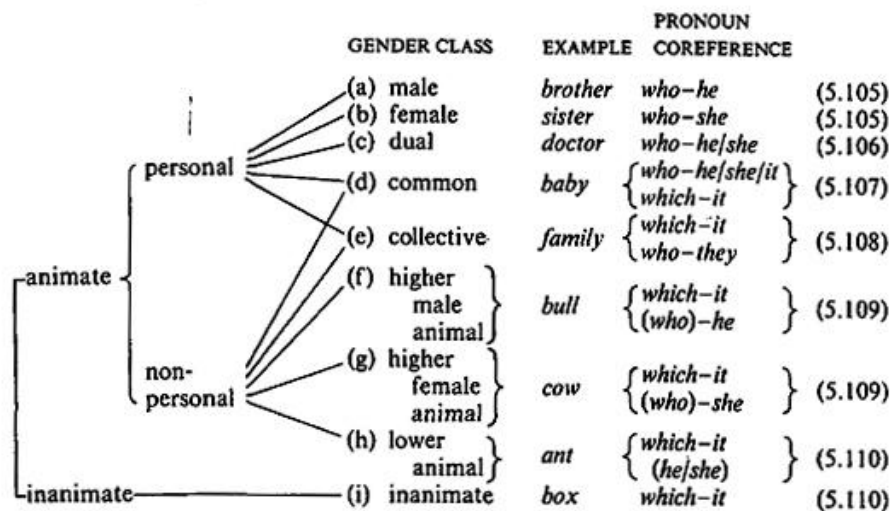
Den andre typen av topikalitet, såkalt iboende topikalitet, baseres på substantivets semantiske egenskaper. Deane (1992: 202–204) knytter iboende topikalitet til animathet og hevder at ord som betegner mennesker, særlig de som betegner taleren og andre diskursdeltakere, fungerer bedre som RP enn inanimater. Forenklet sagt ville en person som er kjent for samtalepartnere heller refereres til som *Siris søster* eller *Pers kone* enn *den røde bilens eier* fordi mennesker generelt spiller en større rolle i livet vårt enn biler.⁸ Bruk av mennesker som RP er forskanset

⁷ Her bør det bemerkes at konstruksjonene med eiendomspronomen ikke vil analyseres i oppgaven. Begrunnelsen for det gis i delkapittel 4.2

⁸ *Den røde bilen* kan riktignok fungere som RP for en bestemt person i visse situasjoner, men en slik situasjon forutsetter mest sansynnlige at taleren ikke har et alternativt animat RP for identifisering av referenten.

i vår kognisjon der mennesket står sentralt, og kan dermed også hevdes å være universell for alle språk.⁹

Taylor's analyse av kjernens animathet i possessive konstruksjoner (Taylor 2000: 219–221) baseres på klassifikasjonen av substantiver introdusert av Quirk mfl. (1985: 314). Tilhørigheten av et gitt substantiv til en av klassene bestemmes av pronomen det vanligvis erstattes med. Quirk mfl. (1985: 314) inndeler substantiver i ni klasser. Klassifikasjonen illustreres i figur 2 nedenfor. Jo høyere plassering substantivet har i hierarkiet, jo bedre vil det fungere som attributt i en possessiv konstruksjon.

Figur 3. Ni genusklasser i engelsk (Quirk mfl. 1985: 314).

I analysen av animathet brukt i undersøkelsen av mellomnorske genitivkonstruksjoner valgte jeg å slå sammen noen av nivåene i hierarkiet. Denne avgjørelsen vil diskuteres i 3.4.

Teorien om den iboende topikaliteten til RP redegjør for hvorfor konstruksjonene av typen *Amy's fright of the scarecrow* er mulig i motsetning til konstruksjonene av typen **the scarecrow's fright of Amy* (Taylor 2000: 222). *Amy* refererer til et menneske og ligger på et høyt nivå i Quirks hierarki; *the scarecrow* er tvert imot inanimat og får en lavere plass i

⁹ Deane (1992: 203) hevder i tillegg at forskjellen mellom to typer av possessive konstruksjoner i engelsk har sammenheng med attributtets animathet: eieren i of-konstruksjoner uttrykkes vanligvis av enheter som har en lav grad av iboende topikalitet (*the nature of honour, the roof of the house*), mens attributtet i prenominal possessive konstruksjoner har en høy grad av iboende topikalitet: (*my foot, Bill's foot*).

hierarkiet. I motsetning til *the scarecrow* kjennetegnes *Amy* av en høy grad av iboende topikalitet og fungerer dermed bra som RP i konstruksjonen.

Taylor understreker likevel at iboende topikalitet ikke er den eneste egenskapen som er viktig for RP. Strukturen til den ovennevnte ytringen kan for eksempel også forklares med en annen viktig egenskap: nemlig attributtets identifiseringsrelevans.

2.3.1.3 Identifiseringsrelevans

For å fungere som RP må attributtet kunne gi nok informasjon for identifiseringen av objektet (Taylor 2000: 236). Denne egenskapen kalles «cue validity» (Taylor 2000: 236) og vil videre i denne oppgaven betegnes som identifiseringsrelevans. Taylor bruker dette begrepet for å forklare hvorfor konstruksjoner av typen **the cliff's avoidance* (Taylor 2000: 238) fungerer dårlig i språket i motsetning til uttrykket *the city's destruction* (Taylor 2000: 238). Ingenting ved klippen tilsier at den har vært unngått, den kan dermed ikke brukes for å identifisere handlingen (*avoidance*). Den ødelagte byen vitner derimot om at handlingen er gjennomført og kan følgelig brukes som RP for denne handlingen (Taylor 2000: 246). Helheten kan ifølge teorien brukes som RP for en del eller en komponent av helheten (jf. eng. *the dog's tail*) fordi en del eller en komponent er vanskelig å konseptualisere for seg selv. Det vil si at «the notion of the whole is intrinsic to the conceptualization of the part» (Taylor 2000: 241). En del eller en komponent av en helhet kan derimot ikke fungere som RP for helheten (jf. eng. **the tail's dog*): helheten består av flere deler, og vanligvis har ingen av disse delene en forrang framfor de andre i identifiseringen av objektet (Taylor 2000: 241).

To egenskaper assosieres med identifiseringsrelevans, den ene er attributtets informativitet, og den andre er seleksjonsrestriksjoner til et predikat. Disse to må presenteres nærmere.

Informativitetskravet innebærer at attributtet i konstruksjonen må være den mest «informative» deltakeren i situasjonen. Taylor (2000: 247) illustrerer det med konstruksjoner der kjernen er derivert av et predikat som betegner sinnstilstand, for eksempel *Louise's love*. Denne konstruksjonen beskriver en situasjon med to deltakere: *X loves Y*. Basert på rollen som X spiller i situasjonen, kan man trekke følgende konklusjoner: 1) X befinner seg høyt

oppe i animathetshierarkiet, 2) X befinner seg i en bestemt sinnstilstand. Det er derimot umulig å trekke noen som helst konklusjoner om Y basert på den framstilte situasjonen: den kan være enten animat eller ikke-animat, konkret eller abstrakt. Opplever¹⁰ er således mer informativ enn stimulus¹¹ og fungerer bedre som RP for den psykiske tilstanden, derfor er det opplever og ikke stimulus som betegnes av attributtet i genitivskonstruksjoner av typen *X's love* (Taylor 2000: 247).¹²

Analysen av predikatenes seleksjonsrestriksjoner gjennomført av Keenan (1984: 203) kan benyttes til å redegjøre for genitivskonstruksjoner der kjernen er derivert av et verb. Verb som betegner handlinger stiller ifølge Keenan flere krav til direkte objekt enn til subjekt, jf. det engelske verbet *break*, som forutsetter at objektet er skjørt, eller verbet *spill*, som vanligvis forutsetter at objektet er flytende. Verb som definerer en psykisk tilstand, stiller flere krav til opplever enn til stimulus: verbene *love*, *fear*, *know* forutsetter at oppleveren er animat (som oftest et menneske), mens rollen til stimulus kan spilles av et hvilket som helst objekt. Den deltakeren som det stilles flest krav til, fungerer best som RP for handlingen. Denne deltakeren framstår ofte som attributtet i genitivskonstruksjonen, for eksempel *the enemy's fear*, *the city's destruction*.¹³

Analysen ovenfor viser at en hel rekke ulike diskursive og semantiske egenskaper kan motivere de strukturelle egenskapene til genitivskonstruksjoner. Alle disse egenskapene er

¹⁰ Et subjekt som opplever en psykisk tilstand, for eksempel *the boy* i *the boy is afraid of the dark*.

¹¹ Et objekt eller et subjekt som framkaller en bestemt psykisk tilstand hos oppleveren, for eksempel *the dark* i ytringen ovenfor.

¹² Begrepet informativitet kan også brukes for å redegjøre for ytringen **the cliff's avoidance*. Situasjonen *X avoided Y* forutsetter at 1) X er animat, 2) X utfører handlingen med vilje. Det eneste man kan si om Y er at X betrakter den som et hinder. Siden Y er mindre informativ enn X, kan den ikke fungere som RP for handlingen *avoidance* (Taylor 2000: 247). Identifiseringsrelevansen til attributtet i konstruksjonen *the city's destruction* forklares av Taylor med at flere konklusjoner kan trekkes om Y i situasjonen *X destroyed Y*: Y har gjennomgått en tilstandsforandring «such that subsequent to the event Y may no longer even be characterized as a 'Y', or at least, not as a good example of a 'Y'». X framstår som utføreren av handlingen, men det er ikke godt å si om X er animat eller inanimat, og om X utfører handlingen bevisst eller ubevisst. Derfor mener Taylor at Y i denne situasjonen er mer informativ enn X og fungerer bedre som RP (Taylor 2000: 247). Det skjer noen ganger at graden av informativitet til to ulike roller i situasjonen er lik, og i så fall kan begge fungere som RP, jf. situasjonen *X invaded Y* der X er «en aggressor med ekspansjonistiske ambisjoner», mens Y er et land eller området (Taylor 2000: 248). Siden X og Y er like informative, kan begge brukes som attributtet i genitivskonstruksjonen: *the country's invasion*, *Hitler's invasion* (Taylor 2000: 248).

¹³ Taylor skriver i tillegg at forholdet mellom sinnstilstand og opplever og forhold mellom sinnstilstand og stimulus, har en tendens til å uttrykkes ved hjelp av to forskjellige konstruksjoner i en rekke språk (Taylor 2000: 249), jf. eng. *fear of the enemy* og *the enemy's fear*.

knyttet til attributtets RP-funksjon i konstruksjonen. For eksempel styrkes RP-funksjonen til attributtet i konstruksjonen *Louise's love* av følgende egenskaper: 1) iboende topikalitet, siden *Louise* refererer til et subjekt som ligger høyt oppe i animathetshierarkiet; 2) diskursiv topikalitet, hvis *Louise* nevnes tidligere i teksten; 3) identifiseringsrelevans, som kommer til syne på to måter: *Louise* er den deltakeren i situasjonen som man kan trekke flest konklusjoner om, og den deltakeren som predikatet *loves* stiller flest krav til. De tre egenskapene har forskjellig karakter: iboende topikalitet utgjør en egenskap som tilhører selve substantivet *Louise*, identifiseringsrelevans er en egenskap som bestemmes av forhold innenfor en gitt konstruksjon, mens den diskursive topikaliteten til substantivet bestemmes av kontekstuelle forhold.

Analysen av de to egenskapene (attributtets topikalitet og identifiseringsrelevans) spiller en viktig rolle i undersøkelsen. Den hjelper blant annet å finne ut om attributtet har en RP-funksjon eller ikke. RP-funksjonen er nemlig ikke den eneste funksjonen attributtet kan få i en genitivkonstruksjon. De andre funksjonene til attributtet vil diskuteres videre i dette kapittelet.

2.3.2 Utfylling av kjernens semantiske struktur

Den andre viktige funksjonen til attributtet i konstruksjonen er knyttet til graden av kjernens konseptuelle avhengighet. Denne egenskapen trenger en nærmere presentasjon.

Konseptuelle enheter kan deles i avhengige, som også kalles relasjonelle, og uavhengige, ikke-relasjonelle enheter. Relasjonelle enheter skiller seg fra de ikke-relasjonelle idet de baseres på andre enheter, jf. *bror* som baseres på forestillingen om slektskapsforhold. Croft formulerer det slik:

A concept is inherently relational if its existence or presence requires the existence or presence of another entity. [...] For example, *hit* is inherently relational because its existence requires the existence of two entities, the hitter and the object hit. Likewise, *red* is inherently relational because its existence requires the existence of another entity, namely, the object that possesses the property. (Croft 1991: 62–63)

Språklige enheter kan også inndeles i relasjonelle og ikke-relasjonelle enheter. Den semantiske strukturen til relasjonelle enheter inneholder ledige plasser,¹⁴ som kan fylles av andre enheter (Langacker 2008: 198–199). For eksempel har den semantiske strukturen til verbet *sende* tre ledige plasser: én for senderen, én for adressaten og én for objektet som blir sendt, jf. eksempelet i (6). Antall og typer av plasser i den semantiske strukturen bestemmer enhetens valens.

(6) *De sendte et julekort til besteforeldrene sine.*

Et prototypisk verb er konseptuelt avhengig: prosessen eller handlingen det betegner kan ikke konseptualiseres uten referanse til aktørene som deltar i denne prosessen eller handlingen. Et prototypisk substantiv oppfattes derimot som uavhengig og autonomt siden det ikke profilerer relasjoner, men ting (for eksempel *fugl*, *menneske*). Informasjonen om relasjonene som objektet inngår i, kan imidlertid utgjøre basen til substantivet: når en bestemt person defineres som *en venn*, forutsetter det eksistensen til en annen person, som den første personen er en venn av; når et objekt defineres som *en del*, innebærer det at det eksisterer en større enhet som objektet hører til. Noen begreper kan konseptualiseres kun basert på forholdene de har til andre begreper (Stefanowitsch 2003: 434). Disse substantivene vil videre betegnes som relasjonelle. De omfatter blant annet slektskapsord og noen andre ord som betegner mellommenneskelige relasjoner. Ordet *bror* definerer for eksempel en bestemt person gjennom hans slektskapsforhold til en annen person (*broren til Kari*) og blir meningsløst uten referansen til denne personen. Substantiver derivert av verb og adjektiver nedarver som regel verbenes og adjektivenes valens, og kjennetegnes dermed også av en viss grad av relasjonalitet. Den semantiske strukturen til substantivet *ødeleggelse* spesifiseres av to strukturer, nemlig enhetene som betegner agens (den som ødelegger) og pasient (det som blir ødelagt). Hvis kjernen i genitivkonstruksjonen er et relasjonelt substantiv, kan attributtet oppta en plass i kjernens semantiske struktur (*byens ødeleggelse*, der *byen* refererer til pasient i situasjonen).

Konseptuell avhengighet er en graduell verdi, og siden alle begreper på en eller annen måte er knyttet til hverandre, kan eksistensen til absolutt uavhengige begreper dras i tvil. Til og med

¹⁴ Eng. «elaboration sites», «e-sites» (Langacker 2008: 198–199).

de begrepene som kan konseptualiseres for seg selv, framkaller forbindelser med andre begreper, for eksempel innebærer begrepet *ord* eksistensen til et subjekt som uttaler ordet.

Konstruksjoner der kjernen er et referensielt selvstendig ord, kan beskrive et større antall ulike relasjoner enn konstruksjoner der kjernen er relasjonell. Konstruksjonen med den relasjonelle kjernen *bror* kan for eksempel bare beskrive slektskapsforhold. Tolkningen av genitivskonstruksjonen med en ikke-relasjonell kjerne, for eksempel *Pers bok*, vil framgå av tidligere diskursen: hvis *Per* refererer til en forfatter, vil konstruksjonen kunne tolkes som *en bok Per har skrevet*, hvis *Per* refererer til en sju år gammel gutt, vil tolkningene *en bok som tilhører Per* eller *en bok Per leser* være mer plausibel. Det vil si at konstruksjoner med en ikke-relasjonell kjerne, i motsetning til konstruksjoner der kjernen er et typisk relasjonelt substantiv, gir plass til et større antall mulige tolkninger (Stefanowitsch 2003: 423).

Forholdet mellom en relasjonell kjerne og attributtet kalles av Langacker (2008: 343) «intrinsic relationship». I denne oppgaven vil de defineres som «valensrelasjoner». Som dette kapitlet viser, må man ta hensyn til to faktorer for å avgjøre om enhetene i konstruksjonen inngår i denne typen forhold. Disse faktorene er: 1) den semantiske strukturen til kjernen (graden av kjernens relasjonalitet), og 2) plassen attributtet opptar i den semantiske strukturen til kjernen.

I det foregående delkapitlet ble det presentert to viktige funksjoner til genitivskonstruksjoner: 1) konstruksjonen brukes for å introdusere et nytt begrep i diskursen ved å relatere det til et annet, mer salient begrep, som er kjent for diskursdeltagerne, 2) konstruksjonen brukes for å utfylle den semantiske strukturen til relasjonelle, dvs. referensielt avhengige substantiver av typen *venn* eller *bror*. Disse funksjonene kan brukes som kriterier for klassifikasjonen av mellomnorske genitivskonstruksjoner. Denne klassifikasjonen presenteres videre i kapitlet.

2.4 Tre typer av genitivkonstruksjoner i mellomnorsk

Funksjonene beskrevet ovenfor kan brukes som grunnlag for å inndelegge genitivkonstruksjoner i tre klasser, nemlig possessive, partitive og klassifiserende konstruksjoner. Denne klassifikasjonen benyttes av Toft i undersøkelsen av norrøne genitivkonstruksjoner (Toft 2009). Dette delkapittelet gir en kort presentasjon av de tre klassene, mens kapittel 4, 5 og 6 gir en inngående beskrivelse av konstruksjonenes semantikk og formelle struktur, samt endringene de gjennomgår i mellomnorsk.

Strukturen til hver av de tre klassene kan betraktes som et nettverk basert på familielikhetsprinsippet. Konstruksjonene innenfor hver klasse inndeles i sentrale og perifere: de sentrale deler flest mulig trekk med prototypen i klassen og færrest mulig trekk med medlemmene av andre klasser, mens de perifere kan sies å ligge på grensen mellom ulike klasser (Toft 2009: 352–354). Siden undersøkelsen setter som mål å framheve mulige korrelasjoner mellom endringene i konstruksjonenes formelle struktur og deres tilhørighet til én av de tre klassene, vil de mer perifere konstruksjonene analyseres for seg selv.

Kjennetegnet på possessive genitivkonstruksjoner, for eksempel konstruksjoner av typen *jordh Ogmunda Gautasonar* ‘jorda til Ogmund Gautasson’ (B. I, 491), er ifølge Toft (2009: 159–163) attributtets RP-funksjon: attributtet betegner et salient objekt og forenkler identifiseringen av referenten. Følgende trekk forener de fleste mellomnorske possessive genitivkonstruksjonene: 1) attributtet har en større grad av iboende og diskursiv topikalitet enn kjernen, for eksempel refererer *Vinaldz* i (7 a) til en levende person og en av diskursdeltagerne, mens *suæfnstofuonne* er et inanimatum og presenteres i diskursen for første gang; 2) attributtet brukes som RP, for eksempel forenkler *Vinaldz* (7 a) identifisering av konstruksjonens referent:

- (7) a. *j suæfnstofuonne vars Vinaldz* (B. 4, 639)
‘i soveværelset vårt, Vinalds’
b. *brodher fyrd Eliffs* (B. XI, 240)
‘broren til nevnte Eliv’

Possessive konstruksjoner kan beskrive ulike relasjoner mellom to objekter, blant annet relasjoner mellom eier og eiendomsobjekt og ulike typer av relasjoner mellom mennesker (for eksempel slektskapsforhold). Kjernen i konstruksjonen kan være enten ikke-relasjonell (7 a) eller relasjonell (7 b).

Attributtet i partitive konstruksjoner utfyller den uselvstendige semantiske strukturen til en relasjonell kjerne (Toft 2009: 226–228), jf. konstruksjonene i (8 a, b), der kjernene *pund* og *kualeighu* er referensielt uselvstendige kvantifiserende substantiver:

- (8) a. *æit pund maltz* (B. I, 530)
‘et pund malt’
b. *fim kualeighu jardar* (B. III, 453)
‘fem kyrlag jord’

Følgende trekk brukes som kriterier for tilhørigheten til denne gruppen av konstruksjoner: 1) kjernen er et relasjonelt substantiv; 2) attributtet framstår ikke som RP. Partitive konstruksjoner beskriver som regel relasjonene mellom en del og en helhet, eller refererer til objektets kvantitative egenskaper.

Klassifiserende konstruksjoner skilles fra de øvrige genitivkonstruksjonene ved attributtets kategoriserende funksjon. Attributtet beskriver en bestemt egenskap ved objektet, og denne egenskapen danner grunnlaget for objektets tilhørighet til en bestemt klasse, jf. eksempelet i (9), som refererer til en dokumenttype (brev om odelsrett). Ifølge Taylor (2000: 281–282) baseres klassifiserende konstruksjoner på RP-skjemaet, men i motsetning til possessive konstruksjoner er referenten i klassifiserende konstruksjoner ikke nødvendigvis spesifikk; slike konstruksjoner kan også referere til en type eller en klasse av objekter (Taylor 2000: 293).

- (9) *odalss breff* (B. III, 975)
‘brev om odelsrett’

Det finnes ingen klare grenser mellom de tre klassene av konstruksjoner, og noen konstruksjoner kan tilhøre ulike klasser og tolkes på forskjellige måter avhengig av

konteksten. Blant disse konstruksjonene kan man nevne konstruksjoner som beskriver forhold mellom en komponent og en helhet, for eksempel kropp og kroppsdel. Konstruksjoner av denne typen kan sammenliknes med partitive konstruksjoner der kjernen betegner en del og attributtet betegner en helhet. Disse to typene av konstruksjoner er semantisk beslektet siden ord som betegner en komponent, kjennetegnes av en viss grad av relasjonalitet. Tilhørigheten til en bestemt helhet (for eksempel *en hund*) brukes som nevnt også effektivt for identifiseringen av referenten (for eksempel *hundens hale*), det vil si at attributtet kjennetegnes av identifiseringsrelevans. Hvis det i tillegg kjennetegnes av en høy grad av topikalitet og refererer til et objekt som er salient for diskursdeltakerne, kan det brukes som RP. Attributtet *hunden* kan for øvrig få en kategoriserende funksjon hvis det har ikke-spesifikk referanse (betegner en dyreart). Konstruksjonen kan dermed betraktes enten som possessiv, partitiv eller klassifiserende, avhengig av hvilken funksjon som utgår fra konteksten.

Toft (2009: 356) viser at innholdsmessige forskjeller mellom de tre kategoriene i norrønt korrelerer med formelle distinksjoner: attributtet i klassifiserende konstruksjoner har en tendens til å plasseres foran kjernen, mens attributtet i de to øvrige kategoriene plasseres etter kjernen. I tillegg er klassifiserende konstruksjoner utsatt for leksikalisering.

I denne oppgaven vil jeg forsøke å finne ut om det eksisterer korrelasjoner mellom den formelle strukturen til mellomnorske genitivkonstruksjoner og deres tilhørighet til de tre klassene. For å sikre undersøkelsens reliabilitet er det som sagt hensiktsmessig å betrakte sentrale og perifere medlemmer i de tre klassene hver for seg. Dessuten vil konstruksjonene som forekommer i de mest frekvente formelfaste uttrykk i materialet analyseres særskilt fra de øvrige, siden de kjennetegnes av en høy grad av konvensjonalisering og formodentlig er mindre utsatt for endringer. Mellomnorske possessive, partitive og klassifiserende konstruksjoner analyseres henholdsvis i kapittel 4, 5 og 6.

2.5 Oppsummering

Dette kapittelet presenterte begrepene som videre i oppgaven vil brukes i analysen av ulike klasser av genitivkonstruksjoner. En genitivkonstruksjon består av kjernen, som bestemmer

konstruksjonens referent og utgjør den primære informasjonsbærende enheten i konstruksjonen, og attributtet, det vil si et genitivselement. Attributtet kan ha ulike funksjoner i konstruksjonen. For det første kan det forenkle identifiseringen av referenten. I konstruksjonen *jordh Ogmunda Gautasonar* ‘jorda til Ogmund Gautasson’ (B. I, 491) identifiseres *jordh* for eksempel gjennom tilhørigheten til en bestemt person. Attributtet med RP-funksjon refererer til et objekt som er mer salient enn referenten til konstruksjonen. Slike attributter er identifiseringsrelevante for referenten, det vil si at de må gi tilstrekkelig informasjon for identifiseringen av objektet. De kjennetegnes i tillegg av en høy grad av iboende topikalitet (befinner seg høyt oppe i animathetshierarkiet) og en høy grad av diskursiv topikalitet (nevnes tidligere i diskursen). Attributtet kan også utfylle den uselvstendige semantiske strukturen til kjernen dersom kjernen er et relasjonelt substantiv av typen *bror* eller *venn*. *Bror* betegner en person av hankjønn gjennom slektskapsforholdet han har til en annen person, for eksempel *brodher fyrd Eliffs* ‘broren til nevnte Eliv’ (B. XI, 240). Hvis den andre personen ikke er angitt, mister ordet sin referensielle evne. I tillegg kan attributtet ha en klassifiserende funksjon. Konstruksjoner der attributtet har en klassifiserende funksjon, angir en klasse innenfor en gitt kategori. *Æina pilagrimis ferdh* ‘en pilegrimsreise’ (B. I, 489) betegner for eksempel en type reise. Denne oppgaven baseres på Tofts framstilling av genitivskonstruksjoner. Ifølge Toft er RP-funksjonen mest karakteristisk for attributtet i possessive konstruksjoner. I partitive konstruksjoner er RP-funksjonen svekket, og attributtet utfyller den semantiske strukturen til kjernen. I klassifiserende konstruksjoner har attributtet en klassifiserende funksjon. Disse klassene av konstruksjoner diskuteres i kapittel 4, 5 og 6. Før jeg går over til presentasjonen av mellomnorske genitivskonstruksjoner som tilhører de tre klassene, vil jeg i neste kapittel gjøre rede for metoden som benyttes i undersøkelsen.

3 Metode

I dette kapittelet vil jeg fortelle mer om metoden som ligger til grunn for undersøkelsen. Kapittelet består av følgende deler: 3.1 diskuterer spørsmålet om forholdet mellom talemålet og skriftspråket, som spiller en viktig rolle i korpusbasert språkhistorisk forskning; delkapittel 3.2 presenterer kriteriene som tas i bruk ved valg av forskningsmaterialet, og gir en oversikt over alle analyserte tekster; 3.3 dreier seg om analysen av genitivkonstruksjoner og beskriver databasen som benyttes i undersøkelsen; mens 3.4 inneholder en kort oppsummering av kapittelet.

3.1 Korpusbasert språkhistorisk forskning

Det er viktig å understreke at denne oppgaven beskriver språklige trekk i det mellomnorske skriftlige materialet og ikke forsøker å trekke noen som helst konklusjoner om grammatiske mønstre i det mellomnorske talemålet. Det foreligger flere grunner til det: 1) Som Faarlund (1990: 16) påpeker, kan skriftlige tekster blant annet inneholde ulike arkaiske språklige trekk. Disse trekkene forekommer særlig ofte i formelfaste uttrykk, som det finnes mange av i diplomtekstene. 2) Hvis en bestemt konstruksjon ikke forekommer i korpuset, betyr det ikke nødvendigvis at den er umulig eller ikke kan forekomme i talemålet. Det kan også hende at fraværet av en konstruksjon i korpuset er tilfeldig, eller at det for eksempel skyldes stilistiske krav. For å finne ut om en bestemt type av konstruksjoner brukes i språket, benytter man vanligvis «negative data», det vil si informantenes «utsegner om at ei bestemt ytring er «ugrammatisk»» (Faarlund 1990: 17–18; 2003: 9).¹⁵ Slike data er naturligvis ikke tilgjengelige i undersøkelsen av mellomnorsk. 3) Talemålet forandrer seg raskere enn skriftspråket. Ikke alle endringene som har foregått i det mellomnorske talemålet, kommer til syne i de skriftlige tekstene (Mørck 2013: 644). 4) Det mellomnorske skriftspråket utsettes for påvirkning fra utenlandske språk,¹⁶ og det kan være vanskelig å skille mellom hjemlige og innlånte språkformer i diplomene.

¹⁵ En annen potensiell kilde for negative data er en helhetlig grammatisk beskrivelse av språket, men en slik beskrivelse er ikke tilgjengelig for mellomnorsk.

¹⁶ Det mellomnorske skriftspråket påvirkes av tysk, svensk og dansk. Den tyske påvirkningen preger hele den mellomnorske perioden og forklares blant annet med den politiske og økonomiske innflytelsen fra hanseatene

Målet med undersøkelsen er å beskrive genitivkonstruksjoner i en bestemt type av mellomnorske skriftlige tekster, nemlig diplomer. Konstruksjoner som gjenspeiler innflytelse fra utenlandske språk ekskluderes ikke fra undersøkelsen. Det samme gjelder konstruksjoner som formodentlig stammer fra et tidligere språkstadium og bevares i diplomene i formelfaste uttrykk. Eksemplene på genitivkonstruksjoner fra de mest frekvente formlene i diplommet analyseres i oppgaven adskilt fra andre.

3.2 Forskningsmaterialet

Denne undersøkelsen baseres på diplomtekster, siden bruk av det øvrige materialet fra den mellomnorske perioden av ulike grunner er lite hensiktsmessig i en syntaktisk analyse: runeskrifter inneholder et svært begrenset antall syntaktiske konstruksjoner, og oversettelser kan inneholde syntaktiske mønstre som er karakteristiske for originalspråket og ikke for mellomnorsk. I tillegg vil sterkt standardiserte tekster fra *Diplomatarium Norvegicum* utelukkes fra undersøkelsen. Det skyldes først og fremst deres begrensede innholdsmessige variasjon, som ikke er ønskelig for en semantisk analyse. Yngre avskrifter av diplomene, som forekommer i *Diplomatarium Norvegicum*, ekskluderes også fra undersøkelsen på grunn av deres lave grad av pålitelighet: slike avskrifter avviker som regel på en eller annen måte fra originalen og kan inneholde språklige trekk som kjennetegner et senere stadium i språkhistoria (Mørck 2011: 31).

Tre kriterier tas hensyn til i valget av diplomene for undersøkelsen: 1) når diplommet ble utstedt, 2) hvor det ble utstedt, 3) hvem som utstedte det. Videre vil disse kriteriene diskuteres nærmere.

1) **Tidfesting.** Etersom hovedmålet med oppgaven er å beskrive utviklingen til genitivkonstruksjoner i mellomnorske diplomer, består forskningsmaterialet av to tekstgrupper som stammer fra to forskjellige tidsperioder, nemlig 1375 til 1400 og 1475 til

(Indrebø 1951: 168–169). Den svenske påvirkningen skyldes de tette politiske samhandlingene mellom Norge og Sverige. Den kommer til syne i tekstene fra 1360-tallet og er sterkest i årene 1425 til 1450 (Indrebø 1951: 175). Danske trekk dukker opp i norske brev allerede på slutten av 1380-tallet. Den danske påvirkningen skyldes først og fremst politiske forhold: «Riki kom under éin sams, kraftig regent, som var dansk; kongssættet vart varigt flutt or landet, til København» (Indrebø 1951: 186). Det danske skriftspråket skyver ut det norske i perioden 1450 til 1525 (Indrebø 1951: 207).

1500. Begge periodene kan sies å tilhøre den sentrale delen av mellomnorsk tid, som strekker seg fra 1375 til 1500 (Mørck 2011: 32). Undersøkelsen består av to deler: en synkron beskrivelse av konstruksjoner som stammer fra de to periodene, og en diakron undersøkelse basert på dataene fra de to periodene.

2) **Regional tilhørighet.** For å avgrense materialet vil jeg i denne oppgaven undersøke diplomer utstedt på Østlandet, som var den viktigste landsdelen i mellomnorsk tid, både politisk og kulturelt (Mørck 2011: 36). Undersøkelsen av østlandske diplomer vil i tillegg kunne supplere tidligere forskning, nemlig undersøkelsen av helsetningenes struktur i østlandske diplomer (Mørck 2011). Bondebrev omfatter tekstene fra to dialektale områder, vikkværske og opplandske.

3) **Utstederens sosiale status.** Basert på den sosiale tilhørigheten til tekstenes utstedere kan man skille mellom åtte grupper diplomer: bispebrev, prestebrev, kongebrev, adelsbrev, lagmannsbrev, lensmannsbrev, borgerbrev og bondebrev (Mørck 2011: 35). Her bør det presiseres at brevet ikke alltid er skrevet ned av utstederen: de geistlige, adelsmenn, kjøpsmenn, lagmenn, lensmenn, lagrettemenn kunne riktignok skrive ned brevene på egenhånd, men i tillegg fantes det profesjonelle skrivere. Biskopene og de verdslige stormennene brukte skrivere, og bondebrev er vanligvis skrevet av prester og lensmenn (Mørck 2011: 34). Det er ikke umulig at utstederne kunne påvirke utformingen av brev, særlig når det gjelder ordforråd og syntaks. Likevel kan det sies at klassifikasjonen basert på utstederens sosiale tilhørighet snarere gjenspeiler innholdsmessige forskjeller mellom brev (Mørck 2011: 34). Tekstene fra de åtte gruppene av brev skiller seg fra hverandre innholdsmessig: mesteparten av bondebrevene handler om jorderdragelser, lagmannsbrev inneholder rettslige kjennelser, lensmannsbrev gjengir vitnemål om forbrytelser og andre handlinger, mens kongebrev omfatter landsvistbrev og andre brev av varierende innhold (Mørck 2011: 34). For å gjøre dataene mest mulig representative for det mellomnorske skriftspråket, har jeg forsøkt å få like mange diplomer fra forskjellige grupper. Når antall tekster fra de åtte gruppene er ulikt, forklares det ved at 1) noen teksttyper mer sjeldne i korpuset enn andre, 2) noen tekster inneholder færre eksempler på genitivkonstruksjoner enn andre. Materialet fra den første perioden består av 84 tekster og inneholder 413 eksempler, mens materialet fra den andre perioden består av 112 tekster og inneholder 416 eksempler:

Brevtype	Materialet fra år 1375–1400:	Materialet fra år 1475–1500:
Bispebrev	12	14
Prestebrev	9	15
Kongebrev	11	14
Adelsbrev	10	14
Lagmannsbrev	8	15
Lensmannsbrev	9	11
Borgerbrev	12	15
Bondebrev	12	14
Antall tekster	84	112
Antall eksempler	413	416

Tabell 1. Antall tekster fra ulike tekstgrupper i materialet.

Forskningsmaterialet i denne oppgaven består dermed av mellomnorske diplomer som ble utstedt på Østlandet, og som tilhører tidsperiodene 1375 til 1400 og 1475 til 1500. Tekstene er innholdsmessig varierte og stammer fra forskjellige sosiale miljøer.

Hovedproblemet ved bruk av diplommaterialet i undersøkelsen er knyttet til den hyppige forekomsten av formelfaste uttrykk i tekstene. Videre vil jeg diskutere dette problemet nærmere.

3.3 Formelfaste uttrykk i diplomene

Siden formelfaste uttrykk kan påvirke konstruksjonenes struktur, har jeg valgt å betrakte noen av genitivkonstruksjonene som befinner seg i formelfaste deler av diplomet særskilt fra de øvrige konstruksjonene. Grunnen til det er at disse konstruksjonene utgjør halvparten av alle eksemplene på genitivkonstruksjoner i materialet og har en fast form. Å inkludere dem i den kvantitative analysen ville sterkt påvirke forskningsresultatene. Formelfaste konstruksjoner som ekskluderes fra undersøkelsen omfatter konstruksjoner som befinner seg i tidfestingsformelen (1) samt *salutatio* og *intitulatio* (2), det vil si de delene av diplomet der utstederen hilser adressaten og presenterer seg selv. Tidfestingsformelen (1), som baseres på

kongens regjeringsår, er særlig frekvent i de eldre tekstene. Formelen i (2) stammer fra gammelnorsk, og går ikke ut av bruk før 1500-tallet (Hamre 1972: 39).

- (1) *a v are ok xx rikis okkars virdulex herra Hakonar med guds nad Noregs ok Suyarikis konongs* (B. I, 460)
'i 25. året av regjeringstida til vår verdige herr Håkon, med Guds nåde Norges og Sveriges konge'
- (2) *Ollum monnum þæim sæm þetta bref sea æder h/oe/yra sender Arne Þorlæifsson lænsmader herra Sighurdz Hafthorssonar q[ueðju] g[uðs] ok sina* (B. V. 286)
'Til alle menn som ser eller høyrer dette brevet, sender Arne Torleifsson, lensmannen til herr Sigurd Haftorssønn, Guds og sin hilsen'

Genitivkonstruksjonene som befinner seg i disse formelfaste uttrykk, analyseres i 4.4. Mindre frekvente formelfaste konstruksjoner vil analyseres sammen med de øvrige konstruksjonene, men deres formelfasthet vil understrekes i beskrivelsen.

3.4 Behandling av dataene

Siden undersøkelsen forsøker å finne ut om det eksisterer korrelasjoner mellom endringer i konstruksjonenes struktur og deres innhold, må dataene behandles både kvalitativt og kvantitativt. Genitivkonstruksjoner fra de utvalgte tekstene lagres i en database. Følgende trekk markeres i databasen:

- 1) kilde (bind- og brevnummer) og informasjon om når og hvor diplommet ble utstedt;
- 2) leddstillingen i konstruksjonen (etterstilt eller foranstilt attributt);
- 3) bestemthetsmarkering i konstruksjonen;
- 4) graden av animathet til både kjernen og attributtet basert på animathetshierarkiet (Quirk mfl. 1985);
- 7) tilhørigheten til possessive, partitive eller klassifiserene konstruksjoner;
- 8) relasjonene konstruksjonen uttrykker (for eksempel relasjonene mellom eier og eiendomsobjektet, slektskapsforhold osv.).

Databasen inneholder i tillegg en del av konteksten, som er nødvendig for å gjøre uttrykket entydig. Hvis konstruksjonen forekommer i en formelfast del av diplommet, markeres det også i

databasen. Det tillater å analysere slike konstruksjoner særskilt fra de øvrige.

Analysen av enhetenes animatheit baseres som sagt på hierarkiet presentert av Quirk (Quirk mfl. 1985). Betegnelser på mennesker og fellesnavn som refererer til mennesker (som har den høyeste plassen i hierarkiet), tilskrives verdien 1. Betegnelser på offentlige institusjoner, navn på land og folkeslag får verdien 2. Andre substantiver, som ligger på et lavere nivå i hierarkiet og omfatter navn på dyr, konkrete og abstrakte inanimata, tilskrives verdien 3.

Siden undersøkelsen forsøker å avsløre en mulig korrelasjon mellom endringer i konstruksjonenes formelle struktur og deres tilhørighet til en av de tre klassene av konstruksjoner (possessive, partitive og klassifiserende), vil konstruksjonene som ligger på grensen mellom ulike klasser analyseres for seg selv i denne oppgaven. Slike konstruksjoner markeres i databasen som for eksempel både possessive og partitive, eller både possessive og klassifiserende.

Analysen av de ulike konstruksjonene består av to deler. Den første omfatter en synkron beskrivelse av konstruksjonene som tilhører de to periodene. Den andre delen sammenlikner den formelle strukturen til konstruksjonene fra de to periodene for å finne ut hvilke endringer konstruksjonene har gjennomgått.

Dermed analyseres mellomnorske genitivkonstruksjoner både kvalitativt og kvantitativt. Endringene i den formelle strukturen til konstruksjonene (leddstilling, bruk av genitivmarkøren og artiklene) settes i sammenheng med konstruksjonenes tilhørighet til en av de tre klassene samt konstruksjonens posisjon innenfor klassen. De sentrale konstruksjonene betraktes særskilt fra de mer perifere, og konstruksjonene med en høy grad av konvensjonalisering betraktes for seg selv.

3.5 Oppsummering

Tekstene brukt i oppgaven tilhører ulike sosiale miljøer og skiller seg fra hverandre innholdsmessig. For å sikre at resultatene ikke skyldes dialektale forskjeller har jeg valgt å

bruke tekster fra ett geografisk område, nemlig Østlandet. Tekstene tilhører to tidsperioder, 1375 til 1400 og 1475 til 1500. Analysen består av to deler: den synkrone analysen av konstruksjonene fra de to periodene og sammenlikningen av egenskapene til konstruksjonene fra de to periodene (den diakrone delen av undersøkelsen). Konstruksjonene analyseres både kvalitativt og kvantitativt. Analysen forsøker å avsløre formelle likheter og ulikheter mellom forskjellige konstruksjonstyper. Possessive, partitive og klassifiserende konstruksjoner analyseres hver for seg. Perifere medlemmer av de tre klassene behandles særskilt fra de sentrale, og de mest frekvente konvensjonaliserte konstruksjonene analyseres for seg selv. Resultatene fra analysen av de mellomnorske genitivskonstruksjonene presenteres i kapittel 4, 5 og 6.

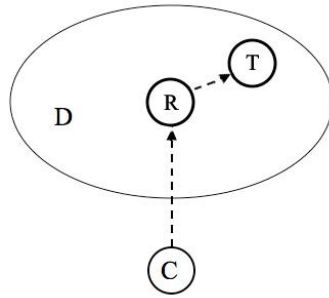
4 Possessive genitivskonstruksjoner

Dette kapitlet omhandler possessive genitivskonstruksjoner i mellomnorske diplomer som stammer fra periodene 1375 til 1400 og 1475 til 1500. Presentasjonen av resultatene fra undersøkelsen innledes med delkapittel 4.1, som gir en beskrivelse av den semantiske strukturen til possessive konstruksjoner. Her blir det trukket frem noen egenskaper som skiller possessive genitivskonstruksjoner fra de øvrige. Delkapittel 4.2 presenterer ulike typer av de mer konkrete, leksikalsk utfylte possessive konstruksjonene som instansierer skjemaet beskrevet i 4.1. Spesifikke typer av possessive genitivskonstruksjoner blir oppdelt i sentrale og perifere basert både på deres skjematiske innhold og typer av relasjoner de beskriver. Kapitlet omhandler leddstillingen i ulike konstruksjoner fra diplomer som tilhører tidsperiodene 1375 til 1400 og 1475 til 1500. Delkapittel 4.3 oppsummerer resultatene fra analysen av disse konstruksjonstypene. Delkapittel 4.4 er viet til analysen av possessive konstruksjoner som stammer fra de mest frekvente formelfaste uttrykkene i diplomer. Resultatene fra undersøkelsen drøftes i delkapittel 4.5.

4.1 Den semantiske strukturen til possessive genitivskonstruksjoner

De fleste possessive konstruksjonene baseres på RP-skjemaet (figur 4), som beskrives i kapittel 2.1. Attributtet i konstruksjonen utgjør et referansepunkt (*R*), som gjør det enklere for diskursdeltagerne (*C*, *conceptualiser*) å identifisere referenten (*T*, *target*). RP-funksjonen til attributtet i possessive konstruksjoner kan være mer eller mindre framtrædende. Følgende to trekk kjennetegner denne funksjonen:

- 1) For å kunne fungere som RP må attributtet betegne et begrep som karakteriseres ved en høyere grad av saliens enn begrepet betegnet av kjernen. En høy grad av saliens innebærer diskursiv og iboende topikalitet. Attributtet må referere til et objekt som er kjent for

Figur 4. RP-skjemaet (Langacker 2000: 174).

diskursdeltagerne, for eksempel et objekt som presenteres tidligere i diskursen. Attributter som betegner et menneske, gjerne én av diskursdeltagerne, fungerer best som RP. Dette kan illustreres med konstruksjonen i (1):

- (1) *j suæfnstofuonne vars Vinaldz* (B. 4, 639)
 ‘i soveværelset vårt, Vinalds’

Attributtet *vars Vinaldz* kjennetegnes av både iboende og diskursiv topikalitet. Det refererer til et menneske, som for øvrig framstår som én av diskursdeltagerne, nemlig brevets utsteder. Med andre ord betegner attributtet et salient og lett identifiserbart objekt. Objektet *suæfnstofuonne* er derimot mindre salient for brevets lesere. Objektets tilhørighet til brevets utsteder, som uttrykkes ved hjelp av genitivskonstruksjonen, hjelper til å skille objektet ut fra andre objekter av samme type.

2) Attributtet må være identifiseringsrelevant. Det vil si at kunnskapen om relasjonene mellom de to begrepene, må kunne hjelpe til med å identifisere referenten. Jf. følgende eksempel:

- (2) *oskurdarbrief Bergs logmanz* (B. I, 491)
 ‘domsbrevet til lagmann Berger’

oskurdarbrief og *Bergs logmanz* i konstruksjonen oppfattes henholdsvis som et produkt og en produsent. Ettersom referansen til produsenten godt kan benyttes for å identifisere et konkret objekt blant andre objekter (som tilhører andre produsenter), kan attributtet *Bergs logmanz* fungere som et RP i konstruksjonen.

RP-skjemaet kan sies å ligge til grunn for alle typer av mellomnorske possessive konstruksjoner som presenteres videre i dette kapitlet. Inndelingen av konstruksjoner baseres på typer av relasjoner de uttrykker, for eksempel relasjoner mellom eier og eiendomsobjekt (1), produkt og produsent (2), slektskapsforhold osv. Det semantiske innholdet til de konkrete, leksikalsk utfylte possessive konstruksjonene bestemmes først og fremst av betydningene til enhetene som inngår i konstruksjonen. Videre i dette kapitlet presenteres noen av de viktigste possessive konstruksjonstypene i materialet. Analysen omfatter beskrivelse av den semantiske strukturen til konstruksjonene og beskrivelse av leddstillingen i konstruksjonene i tekstene fra tidsperiodene 1375 til 1400 og 1475 til 1500.

Denne undersøkelsen tar utgangspunkt i framstillingen av genitivskonstruksjoner hos Toft (2009), som deler possessive konstruksjoner i sentrale og perifere. En possessiv konstruksjon betraktes som perifer hvis den avviker fra prototypiske possessive konstruksjoner og kjennetegnes av semantiske egenskaper som er karakteristiske for partitive eller klassifiserende konstruksjoner. Toft (2009: 217) analyserer disse konstruksjonene både som perifere possessive og perifere partitive. I denne oppgaven vil de betraktes som perifere possessive ettersom attributtet kan få en RP-funksjon, som først og fremst kjennetegner possessive konstruksjoner. Siden denne oppgaven forsøker å finne ut om det foreligger en korrelasjon mellom konstruksjonenes formelle egenskaper og deres tilhørighet til en av de tre klassene av genitivskonstruksjoner, er det også hensiktsmessig å undersøke eventuelle formelle distinksjoner mellom sentrale og perifere medlemmer av de tre klassene.

4.2 Typer av possessive konstruksjoner

Inndeling av de possessive genitivskonstruksjonene som presenteres i dette kapitlet, er basert på klassifikasjonen introdusert av Toft (2009: 116–136), men er spesielt tilpasset det mellomnorske materialet. Inndelingen tar utgangspunkt i relasjonene mellom to begreper som konstruksjonen uttrykker, for eksempel relasjonen mellom eier og eiendom, slektskapsforhold osv.

Det semantiske innholdet til konstruksjonen bestemmes først og fremst av betydningene til enhetene som inngår i den. Det gjelder først og fremst konstruksjoner med relasjonelle

kjerner, for eksempel av typen *Karis venn* eller *Karis bror*. Basen til slike substantiver inneholder informasjon om at objektet på ett eller annet vis er relatert til et annet objekt, jf. begrepet *bror*, som baseres på forestillingen om relasjonene mellom slektninger. I slike tilfeller blir attributtet tilskrevet en bestemt rolle av kjernen, for eksempel i konstruksjonen *Karis bror* framstår *Kari* som søstera til en bestemt person. Ved tolkningen av konstruksjoner der kjernen ikke er et relasjonelt ord, spiller kontekstuelle faktorer en viktig rolle. Dette kan illustreres med eksempelet *Karis bil*, som i forskjellige kontekster kan betegne en bil *Kari* eier, en bil hun vil kjøpe, en bil hun ødela osv. Slike spesifikke kontekstbestemte betydninger vil ikke analyseres i oppgaven fordi de sjelden forekommer i materialet. I en nøytral kontekst uttrykker possessive konstruksjoner med en ikke-relasjonell kjerne (konstruksjoner av typen *Karis bil*) som oftest relasjoner mellom eier og eiendomsobjekt. Av denne grunn vil de i denne oppgaven betraktes som de mest sentrale possessive genitivkonstruksjonene. Blant andre forutsetninger for en slik analyse bør man nevne at konstruksjonene som uttrykker eiendomsforhold er blant de første genitivkonstruksjoner som tilegnes av barn (Stefanowitsch & Gries 2005: 14–18).

I denne oppgaven vil jeg bruke en definisjon av eiendomsforhold introdusert av Taylor (2000). Ifølge Taylor (2000: 340) kjennetegnes prototypiske eiendomsforhold av følgende trekk:

- 1) Eieren er en konkret person.
- 2) Eiendomsobjektet er en fysisk gjenstand.
- 3) Relasjonene mellom eier og eiendomsobjekt er som regel eksklusive, noe som betyr at objektet ikke tilhører flere enn én person.
- 4) Eieren er den eneste personen som har tilgang til objektet.
- 5) Eiendomsobjektet har en bestemt verdi (kommersiell eller annen) for eieren.
- 6) Relasjonene er resultat av en bestemt transaksjon (objektet kjøpes, nedarves, fås i medgift osv.).
- 7) Relasjonene pleier å være langvarige (måles i måneder eller år).
- 8) Objektet befinner seg som regel nær personen som eier det.

Konstruksjonene som uttrykker relasjoner av denne typen vil videre i dette kapittelet betraktes som sentrale possessive konstruksjoner. Slike konstruksjoner baseres som sagt på RP-skjemaet: både kjerne og attributt har spesifikk referanse og attributtet brukes som RP. Relasjonene som uttrykkes av de øvrige possessive konstruksjonene avviker på en eller annen

måte fra prototypiske eiendomsforhold, jf. *Karis slave*, som har en kjerne som refererer til et menneske istedenfor en ikke-animat fysisk gjenstand. I tillegg kjennetegnes det skjematiske innholdet til noen perifere possessive konstruksjoner av trekk som er karakteristiske enten for possessive eller klassifiserende genitivkonstruksjoner. Disse trekkene er:

1) en relasjonell kjerne (ord av typen *bror*, *venn*), som er typisk for partitive konstruksjoner,

2) et attributt som kan få ikke-spesifikk referanse, det vil si konstruksjoner av typen *æfter logmanz orskurde* ‘etter lagmannens avgjørelse’ (B. II. 533).

Basert på de åtte punktene som konstituerer prototypiske eiendomsforhold, kan man dele possessive konstruksjoner inn i følgende grupper:

1) Konstruksjoner som beskriver eiendomsforhold, jf. *jordh Ogmunda Gautasonar* ‘jorda til Ogmund Gautasson’ (B. I, 491).

2) Konstruksjoner som refererer til en egenskap ved et bestemt objekt, jf. *firir fyrnæmfds kononghs valde* ‘for nevnte kongs herredømme’ (B. IV, 527).

3) Konstruksjoner der kjernen betegner en handling eller en hendelse og attributtet betegner et handlende subjekt eller et subjekt som blir berørt av hendelsen, jf. *Sueins daudhæ* ‘Sveins død’ (B. X, 90).

4) Konstruksjoner der kjernen betegner en handling og attributtet betegner et objekt for denne handlingen, jf. *til rikissens stiorn* ‘styring av riket’ (B. IV, 559).

5) Konstruksjoner som beskriver relasjoner mellom mennesker, blant annet slektskapsforhold, jf. *fader Anundz* ‘faren til Anund’ (B. III, 474).

6) Konstruksjoner som beskriver forhold mellom et produkt og en produsent, jf. *bref sira Steinars* ‘brevet til sira Steinar’ (B. II, 519).

7) Konstruksjoner som refererer til en individualisert del (en komponent) av en bestemt enhet, jf. *firir likama manzens* ‘for legemet til mannen’ (B. VI, 338).

8) En spesifikk konstruksjonstype der kjernen betegner en styrer og attributtet betegner et land, *Noregs konongs* ‘til Norges konge’ (B. I, 564).

Denne inndelingen baseres på framstillingen av norrøne possessive konstruksjoner introdusert av Toft (2009: 109–167). Den semantiske analysen av de åtte konstruksjonstypene nedenfor har som mål: 1) å vise på hvilken måte relasjonene som uttrykkes av ulike konstruksjonstyper avviker fra definisjonen av prototypiske eiendomsforhold introdusert av Taylor (2000: 340), og 2) å finne ut om konstruksjonenes semantiske struktur kjennetegnes av trekk som er typiske for partitive eller klassifiserende konstruksjoner. Disse to kriteriene brukes for å dele

konstruksjonene inn i sentrale og perifere. I tillegg vil jeg beskrive leddstillingen i konstruksjonstypene som stammer fra de to tidsperiodene, 1375 til 1400 og 1475 til 1500, og sammenlikne disse resultatene med resultatene fra undersøkelsen av tilsvarende norrøne konstruksjoner gjennomført av Toft (2009). Når det gjelder bruk av resultatene fra Tofts undersøkelse (2009) er det viktig å presisere at klassifikasjonen av mellomnorske konstruksjoner som jeg bruker i denne oppgaven ikke helt tilsvarer klassifikasjonen av norrøne possessive konstruksjoner brukt av Toft. Min klassifikasjon avviker fra Tofts klassifikasjon på følgende punkter: 1) Toft inkluderer konstruksjoner der attributtet er et eiendomspronomen i sin analyse. Jeg har valgt å ekskludere slike konstruksjoner fra min analyse. Pronomener har en kortere form enn mange substantiver og er ofte trykklette, og disse egenskapene kan påvirke konstruksjonens formelle struktur. Det er dermed hensiktsmessig å betrakte konstruksjoner med pronomielle attributter særskilt fra genitivkonstruksjoner. 2) Jeg har valgt å betrakte konstruksjoner som beskriver relasjonen mellom produkt og produsent (*Karis brev*), som en egen konstruksjonstype, siden disse konstruksjonene er ganske frekvente i mitt materiale. 3) Jeg behandler konstruksjoner der kjernen betegner en komponent og attributtet betegner en helhet (*Karis hånd*), blant perifere possessive konstruksjoner, mens Toft (2009: 182) bare betrakter denne konstruksjonstypen som possessiv når den har et attributt som refererer til et menneske (*Karis hånd*). Jeg begrunner mine valg for analysen med at konstruksjonstypen med animat og ikke-animat attributt har den samme formelle strukturen. 4) Materialet i undersøkelsen gjennomført av Toft (2009) er mer variert sjangermessig og omfatter *Óláfs saga helga*, *Gulatingslag*, *Barlaams ok Josaphats saga*. Resultatene fra Tofts undersøkelse av norrøne genitivkonstruksjoner (Toft 2009) vil nevnes i beskrivelsen av mellomnorske konstruksjoner nedenfor, men det er viktig å nevne at konstruksjonene behandles på litt forskjellige måter i de to undersøkelsene, og at de angitte tallene fra de to undersøkelsene dermed ikke er helt sammenlignbare.

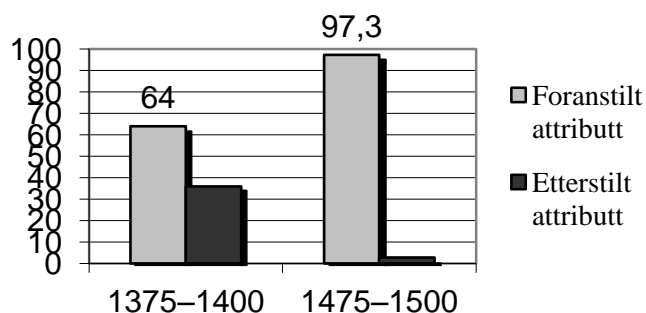
For øvrig bør det bemerkes at noen av de analyserte konstruksjonene kjennetegnes av en viss grad av formelfasthet. Det vil først og fremst si at de har en fast leksikalsk utfylling og en fast leddstilling. De mest frekvente formelfaste konstruksjonene betraktes i delkapittel 4.4. Mindre frekvente konstruksjoner som kjennetegnes av en viss grad av formelfasthet, vil analyseres sammen med de øvrige, ikke-formelfaste konstruksjonene, men deres faste struktur og en høy grad av konvensjonalisering vil understrekes i beskrivelsen.

1) Konstruksjoner som beskriver eiendomsforhold.

- (3) a. *j Joons gardhe* (B. I, 489)
‘i Jons gård’
b. *jordh Ogmunda Gautasonar* (B. I, 491)
‘jorda til Ogmund Gautesson’

Attributtet i slike konstruksjoner refererer til eieren, mens kjernen betegner eiendomsobjektet. Tekstene fra den eldste perioden inneholder 23 eksempler på slike konstruksjoner, 14 (61 prosent) av dem har et foranstilt attributt (3 a) og ni (39 prosent) har et etterstilt attributt (3 b). Tekstene som stammer fra tidsperioden 1475 til 1500, inneholder 37 eksempler på slike konstruksjoner, og bare ett av dem (2,7 prosent) har etterstilt attributt (4 c). Resultatene er framstilt i figur 5.

- (4) a. *Swen Arnesons godz* (B. V, 948)
‘godset til Sverre Arnesson’
b. *i Eleff Nilsson borgemesterenss gard* (B. II, 948)
‘i garden til borgermester Elev Nilsson’
c. *i capelleth fornemdz biscops Herlogx* (B. V, 966)
‘i kapellet til nevnte biskop Herlog’

Figur 5. Leddstilling i possessive genitivskonstruksjoner som uttrykker eiendomsforhold.

I norrønt har denne konstruksjonstypen vanligvis et etterstilt attributt (i tekstene undersøkt av Toft (2009: 138) etterstilles attributtet i 80 prosent av eksemplene). Når det gjelder konstruksjonenes semantiske struktur, baseres konstruksjonene på RP-skjemaet. Attributtet

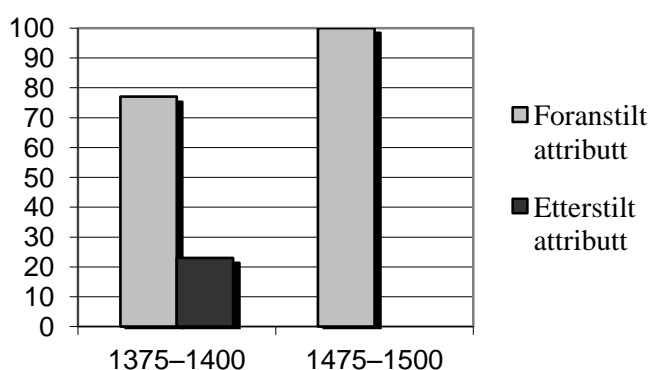
betegner et menneske som er kjent for diskursdeltagerne, og utgjør et godt RP. Tilhørigheten til en konkret person, for eksempel *Joons* i (3 a), brukes for å identifisere en bestemt gjenstand, for eksempel *gardhe* i (3 a). Det vil si at attributtet er identifiseringsrelevant for referenten. Det er også viktig å påpeke at konstruksjonen ikke deler noen trekk med verken partitive eller klassifiserende konstruksjoner: kjernen er ikke-relasjonell og attributtet har spesifikk referanse. Dette gir grunner for å definere konstruksjonene av denne typen som sentrale possessive konstruksjoner.

2) Konstruksjoner der attributtet betegner en egenskap ved et bestemt objekt.

- (5) a. *firir fyrnæmfds kononghs valde* (B. IV, 527)
 ‘for den nevnte kongens herredømme’
 b. *j banne wara ok gudz ruædhi* (B. IX, 186)
 ‘i sinnet vårt og guds vrede’

I det norrøne materialet undersøkt av Toft (2009: 138) etterstilles attributtet i denne konstruksjonstypen i over 50 prosent av eksempler. I tekstene fra perioden 1375 til 1400 kjennetegnes leddstillingen i konstruksjonen fortsatt av variasjon. Det ble funnet ni eksempler på konstruksjonen, syv (77 prosent) av dem har et foranstilt attributt, og to (23 prosent) har et etterstilt attributt, jf. eksempler i (5). I tekstene fra den yngste perioden ble det funnet fem eksempler på konstruksjonen, og alle har et foranstilt attributt (6).

- (6) *Henrik Krvmmedigs naadh* (B. III, 990)
 ‘Henrik Krummedigs nåde’

Figur 6. Leddstilling i possessive genitivskonstruksjoner som beskriver relasjonene mellom objekt og egenskap.

Blant konstruksjonene som tilhører denne gruppen i det analyserte materialet, er det nødvendig å nevne konstruksjoner med attributtet *guds* (5 b). Slike konstruksjoner kjennetegnes av en høy grad av konvensjonalisering og har en fast leddstilling (et foranstilt attributt) allerede i norrønt (Toft 2009: 275).¹⁷

Relasjonene som beskrives av denne konstruksjonstypen, avviker fra Taylors definisjon av prototypiske eiendomsforhold (Taylor 2000: 340) på flere punkter. For det første kan det nevnes at deres kjerne som oftest ikke refererer til en fysisk gjenstand, jf. *ruædhi* i (5 b), som betegner en psykisk tilstand. Det samme eksempelet viser at relasjonene mellom objektet og egenskapen ikke nødvendigvis er langvarige: *ruædhi* betegner for eksempel en midlertidig tilstand. For øvrig oppfattes egenskapen ikke nødvendigvis som positiv, for eksempel er *ruædhi* verken positiv eller negativ. Til slutt må attributtet ikke nødvendigvis være animat, jf. *breffz* i (6 a).

Når det gjelder den semantiske strukturen til denne konstruksjonstypen, kan det sies at attributtet har RP-funksjon. En egenskap får en konkret form bare når den tilskrives et bestemt objekt: *ruædhi* i (5 b) karakteriserer den emosjonelle tilstanden til attributtets referent. Den emosjonelle tilstanden er identifiserbar når den knyttes til en bestemt opplever. Attributtet kjennetegnes som regel av en høy grad av topikalitet. Vanligvis refererer det til et objekt som befinner seg på et høyere nivå i animathetshierarkiet enn objektet betegnet av kjernen. Det kan eksemplifiseres med konstruksjonene i (5 a, b) og (6 b), der attributtene *kononghs*, *gudz* og *Henrik Krvmedigs* er animate, mens kjernene *valde*, *ruædhi* og *naadh* refererer til ulike egenskaper ved attributtets referenter. I tillegg karakteriseres attributtet av en høy grad av diskursiv topikalitet, det vil si at objektet det refererer til er kjent for diskursdeltagerne. Det er ofte et objekt som nevnes tidligere i teksten, for eksempel *Henrik Krvmedigs* i (6 b), eller et annet salient begrep som spiller en vesentlig rolle i livet til diskursdeltagerne, for eksempel *kononghs* i (5 a) og *gudz* i (5 b).

Det finnes for øvrig noe som forener denne konstruksjonstypen med partitive konstruksjoner. Egenskapen som kjernen betegner, er vanskelig å konseptualisere uten referansen til objektet den assosieres med. Det vil si at kjernen i konstruksjonen kjennetegnes av en høy grad av

¹⁷ Denne konstruksjonstypen instansieres av uttrykket *guds nåde*, som forekommer i et veldig frekvent formelfast uttrykk og vil analyseres særskilt i delkapittel 4.4.

relasjonalt, og at attributtet utfyller en plass i den semantiske strukturen til kjernen (Toft 2009: 218–219). Dette trekket er først og fremst karakteristisk for partitive genitivkonstruksjoner (se kapittel 2.4), og konstruksjoner av denne typen kan dermed ikke betraktes som sentrale possessive konstruksjoner.¹⁸ Ifølge Toft (2009: 220) utgjør de et mellomledd mellom possessive og partitive konstruksjoner.

3) Konstruksjoner der kjernen betegner en handling eller en hendelse og attributtet betegner et handlende subjekt eller et subjekt som blir berørt av hendelsen. Denne typen kalles tradisjonelt subjektiv genitiv (Falk og Torp 1900: 48).

- (7) a. *Sueins daudhæ* (B. X, 90)
‘Sveins død’
b. *med rade ok samþykt fyrnemfdz sira Haluardz* (B. IV, 535)
‘med rådet og samtykket til ovennevnte sira Halvard’

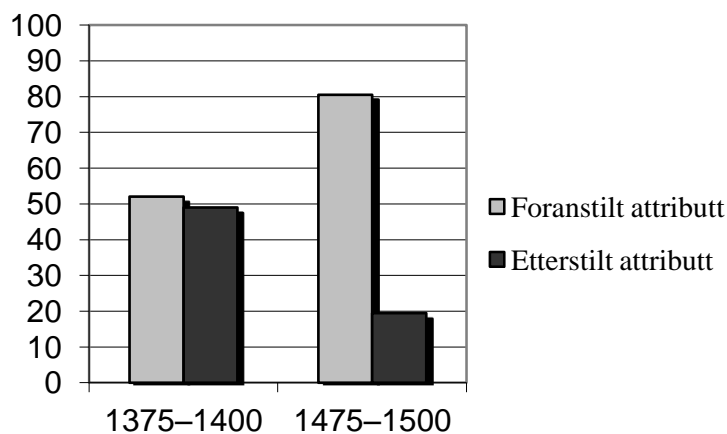
I norrøne tekster undersøkt av Toft (2009: 138), etterstilles attributtet i 64 prosent av eksemplene på denne konstruksjonen. Etterstilling av attributtet er også vanlig i tekstene fra tidsperioden 1375 til 1400: de inneholder 50 eksempler på konstruksjonen, i 24 (48 prosent) av dem er attributtet etterstilt (7 b), og i de øvrige 26 (52 prosent) er attributtet foranstilt (7 a). Tekstene fra den andre tidsperioden (1475 til 1500) inneholder 36 eksempler på konstruksjonen. I syv (19,5 prosent) av dem er attributtet etterstilt, jf. eksempelet i (8 a), og i 29 (80,5 prosent) er det foranstilt, jf. eksemplene i (8 b, c):

- (8) a. *med raadhe ok samtykkie minne hustrw Margarete Johansdotter* (B. V, 900)
‘med rådet og samtykket til min hustru Margarete Johansdotter’
b. *meth myn hwsstrwss Katherine Eingelbrictz dotter villie och samtycke* (B. V, 965)
‘med viljen og samtykket til min hustru Katerine Engelbrektsdatter’
c. *myn nadughe herre bispenss befalingh* (B. XII, 249)
‘min nådige herre biskops befaling’

Det er viktig å understreke at eksemplene i (7 b, 8 a og b) kjennetegnes av formelfasthet. Disse konstruksjonene har en fast eller lite variert leksikalsk utfylling og lite variert

¹⁸ Som nevnt må sentrale (prototypiske) representanter av en klasse inneholde færrest mulig trekk som kjennemerker representantene av andre klasser (MacLaury 1991: 57).

leddstilling. Denne spesifikke konstruksjonen forekommer ni ganger i tekstene fra den første perioden, der den bare har et etterstilt attributt (7 b), og fem ganger i tekstene fra den andre perioden, der den også kan få et foranstilt attributt (8 b). Resultatene fra analysen av konstruksjonene fra de to periodene framstilles i figur 7.

Figur 7. Leddstilling i possessive genitivkonstruksjoner som beskriver relasjonene mellom handling og subjekt.

Relasjonene som uttrykkes av konstruksjonene ovenfor avviker i stor grad fra de prototypiske relasjonene mellom eier og eiendomsobjekt slik de defineres av Taylor (2000: 340). Det burde for det første bemerkes at ingen av kjernene i konstruksjonene ovenfor refererer til en fysisk gjenstand. I tillegg oppfattes handlingen eller hendelsen som betegnes av kjernen, ikke

nødvendigvis som positiv (mens eiendomsobjektet i de mer sentrale konstruksjonene som sagt har en positiv verdi), jf. *daudhæ* i (7 a). Det finnes bare et trekk som forener denne konstruksjonstypen med de sentrale possessive konstruksjonene, nemlig at attributtet kan være (men ikke nødvendigvis er) animat.

Attributtet i denne konstruksjonstypen kan få en RP-funksjon: referansen til personen som utfører en handling (eller personen som blir utsatt for en hendelse) kan brukes for å identifisere handlingen (hendelsen). Likevel bør det bemerkes at ett trekk forener konstruksjonene i denne gruppen med partitive konstruksjoner. Kjernen i konstruksjonen kjennetegnes nemlig av en høy grad av relasjonalitet. Det betegner en bestemt situasjon som kan ha én eller flere deltagere, for eksempel forutsetter *befalingh* i (8 c) tilstedeværelsen av en person som gir en ordre, og noen som utfører den. Relasjonene mellom handlingen (eller

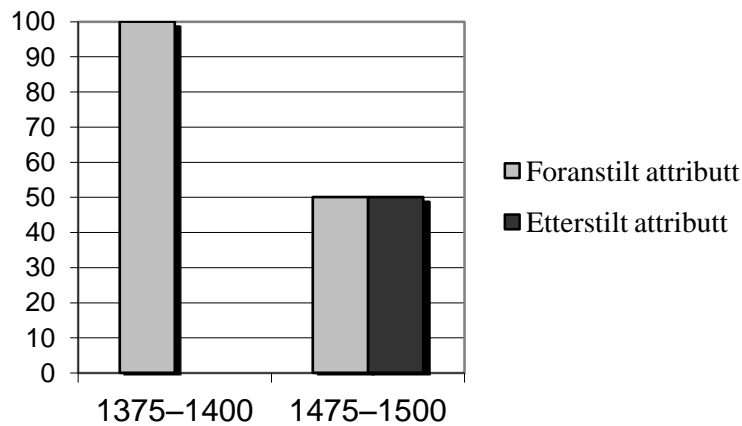
hendelsen) og subjektet er innkodet i kjernens semantiske struktur. Attributtet som betegner subjektet, for eksempel en person som gir en ordre, opptar én av de ledige plassene i kjernens struktur. Slike relasjoner mellom kjerne og attributt er mest karakteristiske for partitive konstruksjoner. Siden relasjonene som konstruksjonen uttrykker avviker fra prototypiske eiendomsforhold på de fleste punktene, og siden kjernen i konstruksjonen kjennetegnes av en viss grad av relasjonalitet, kan man hevde at konstruksjonen av denne typen bør defineres som en perifer possessiv og partitiv konstruksjon.

4) Konstruksjoner der kjernen betegner en handling, og attributtet betegner et objekt for denne handlingen. Genitiv med denne funksjonen defineres tradisjonelt som objektiv genitiv (Falk og Torp 1900: 48).

- (9) a. *til rikissens stiorn* (B. IV, 559)
‘til styring av riket’
b. *sala hialp* (B. VII, 331)
‘hjelp for sjelen’

I det norrøne materialet undersøkt av Toft (2009: 138) får denne konstruksjonstypen som oftest et etterstilt attributt (72 prosent av eksemplene). Tekstene som stammer fra tidsperioden 1375 til 1400, inneholder 15 eksempler på denne konstruksjonen, alle 15 har et foranstilt attributt, jf. eksemplene i (9 a, b). Tekstene fra den andre perioden inneholder to eksempler på konstruksjonen, ett av dem har et foranstilt attributt (10 a) og ett har et etterstilt attributt (10 b). Resultatene illustreres med figur 8.

- (10) a. *landzens wphelle* (B. II, 963)
‘opprettholding av landet’
b. *fore afftak Helge Oluerson* (B. XII, 252)
‘drap på Helge Ølversson’

Figur 8. Leddstilling i possessive genitivskonstruksjoner som beskriver relasjonene mellom handling og objekt.

Relasjonene mellom handling og objekt har heller ikke mye til felles med de prototypiske relasjonene mellom eiendomsobjekt og eier. Det kan nevnes at kjernen i konstruksjonen ikke refererer til en fysisk gjenstand: attributtet kan være enten animat eller ikke-animat, og i motsetning til eieren har objektet ingen makt over handlingen den påvirkes av.

Når konstruksjoner av denne typen likevel betraktes som possessive, skyldes det deres semantiske struktur: attributtet i konstruksjonen er identifiseringsrelevant for konstruksjonens referent, kjennetegnes ofte av en høyere grad av topikalitet enn kjernen, og kan fungere som RP. I likhet med konstruksjonene i den forrige gruppen har denne konstruksjonstypen likevel ett felles trekk med partitive konstruksjoner. Attributtet utfyller den semantiske strukturen til kjernen, *Helge Oluerson* i (10 b) refererer for eksempel til en deltager i situasjonen betegnet av kjernen (*afftak*) og opptar dermed en plass i kjernens skjematiske struktur. Dette gir grunn til å betrakte disse konstruksjonene som perifere possessive og partitive konstruksjoner (Toft 2009: 222–225).¹⁹

5) Konstruksjoner som beskriver relasjoner mellom mennesker, blant annet slektskapsforhold.

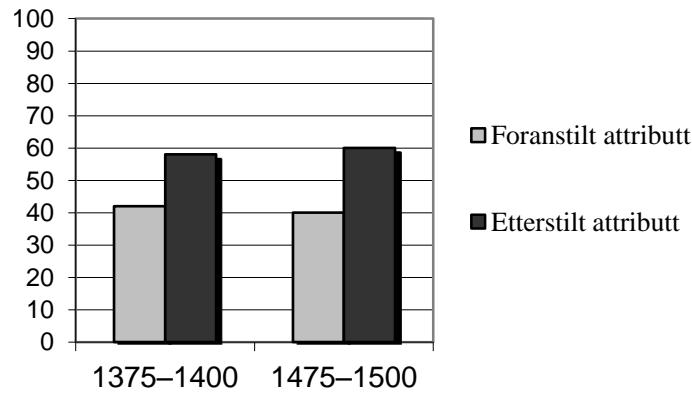
- (11) a. *fader Anundz* (B. III, 474)
 ‘faren til Anund’

¹⁹ Et annet argument for denne analysen er at forholdet mellom en handling og objektet for handlingen på engelsk uttrykkes ved hjelp av *of*-konstruksjonen, som vanligvis uttrykker valensrelasjonene mellom to begreper (Toft 2009: 223).

- b. *vaars kæra herra konung Olafs modher* (B. III, 477)
‘moren til vår kjære herr kong Olav’
- c. *vmbodas madar Biarnar Pollæifsson[ar]* (B. IV, 527)
‘Bjørn Tolleivssons fullmektige’
- d. *kongens ombodemanne* (B. X, 77)
‘kongens fullmektige’

I det norrøne materialet undersøkt av Toft (2009: 138) har 64 prosent av eksempler på denne konstruksjonstypen et etterstilt attributt. Konstruksjonene som beskriver andre mellommenneskelige forhold, får et etterstilt attributt enda oftere (66 prosent av eksempler). Variasjonen i leddstillingen preger også de mellomnorske konstruksjonene. Tekstene fra tidsperioden 1375 til 1400 inneholder ni eksempler på konstruksjoner som beskriver slektskapsforhold, og i bare to av dem er attributtet foranstilt (22 prosent), jf. eksempelet i (11 b). Det finnes også 32 eksempler på konstruksjonen som beskriver andre typer av mellommenneskelige forhold, 15 (47 prosent) av dem har et foranstilt attributt (11 d), og i 17 (53 prosent) er attributtet etterstilt (11 c). Tekstene fra den andre perioden inneholder 26 eksempler på konstruksjonen som beskriver slektskapsforhold (12 a, b), og 12 (46 prosent) av dem har et etterstilt attributt (12 b). Det ble også funnet 24 eksempler på konstruksjonen som beskriver andre typer av mellommenneskelige forhold, 18 (75 prosent) av dem har et etterstilt attributt (12 d), mens de øvrige seks (25 prosent) har et foranstilt attributt (12 c). Figur 9 illustrerer disse resultatene.

- (12) a. *Aases fader* (B. II, 918)
‘faren til Åse’
- b. *Wn syster Knwtz* (B. VII, 518)
‘Unn, søstera til Knut’
- c. *fordæ frw Adaliis vmbosman* (B. V, 948)
‘nevnte fru Adalis fullmektige’
- d. *erfuingiæ hins daude* (B. IV, 1001)
‘arvingen til den døde’

Figur 9. Leddstilling i possessive genitivkonstruksjoner som beskriver relasjonene mellom mennesker.

Disse konstruksjonene avviker på flere måter fra de sentrale possessive konstruksjonene, som uttrykker relasjoner mellom eier og eiendomsobjekt. For eksempel refererer kjernen i konstruksjonen til et menneske og ikke en fysisk gjenstand. Personen betegnet av attributtet har ikke nødvendigvis makt over referenten. Mellommenneskelige forhold kan ha enten en permanent karakter (forholdet mellom foreldre og barn og andre forhold som er genetisk betinget) eller en midlertidig karakter (for eksempel forhold mellom en bestemt person og hans eller hennes fullmektige). Avstand spiller for øvrig ikke noen stor rolle i mellommenneskelige relasjoner, mens prototypiske eiendomsforhold forutsetter at eiendomsobjektet befinner seg i nærheten av eieren.

Attributtet i konstruksjonene av denne typen kan godt brukes som RP, særlig hvis det kjennetegnes av en høy grad av diskursiv topikalitet, jf. *fader Anundz* i (11 a) der personen som betegnes av attributtet *Anundz*, antakelig er bedre kjent for diskursdeltagerne enn faren hans. Men, det bør også bemerkes at kjernen i konstruksjonene som uttrykker slektskapsforhold, og konstruksjoner som uttrykker noen andre typer av mellommenneskelige relasjoner, er et relasjonelt substantiv (*bror, venn*). Av den grunn må attributtet, i tillegg til å fungere som RP, kunne utfylle kjernens semantiske struktur. Kjernens relasjonalitet forener konstruksjonene i denne gruppen med partitive konstruksjoner. Disse konstruksjonene vil likevel betraktes som possessive, siden relasjonene de uttrykker i mindre grad avviker fra prototypiske eiendomsforhold (Toft 2009: 127).

Blant konstruksjonene som beskriver relasjoner mellom mennesker, bør man nevne en spesifikk konstruksjon som beskriver relasjonene mellom folkeslag og styrer, det vil si konstruksjoner av typen:

- (13) *Noreghs ok Swia kononghr* (B. III, 397)
‘Norges og sveernes konge’

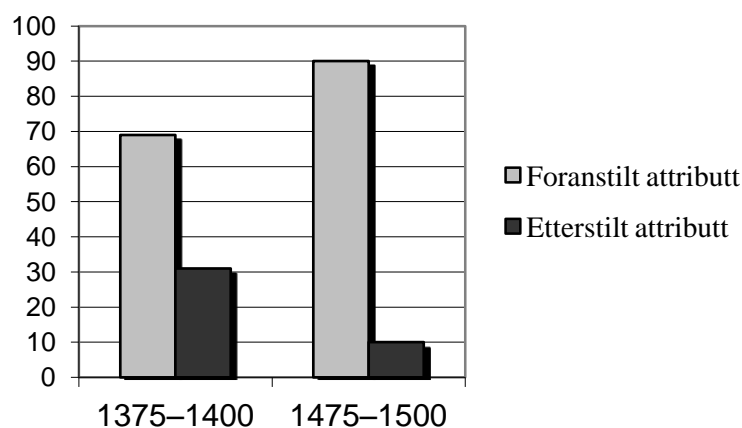
Siden denne konstruksjonen forekommer i et av de mest frekvente formelfaste uttrykkene i materialet, vil den behandles særskilt i delkapittel 4.4.

6) Konstruksjoner som beskriver relasjonen mellom produkt og produsent eller mellom objekt og objektets kilde.

- (14) a. *bref sira Steinars* (B. II, 519)
‘brevet til sira Steinar’
b. *Brandz logmans orskurdha bref* (B. II, 542)
‘domsbrevet til Brand lagmann’

Konstruksjonene av denne typen betraktes ikke som en selvstendig konstruksjonstype av Toft (2009: 130), og det er ikke godt å si hvilken leddstilling de har i norrønt. Tekstene fra den eldste perioden inneholder 48 eksempler på konstruksjoner av denne typen, 33 (69 prosent) av dem har et foranstilt attributt, jf. eksempelet i (14 a), og 15 (31 prosent) har et etterstilt attributt, jf. eksempelet i (14 b). Tekstene som stammer fra 1475 til 1500, inneholder 49 eksempler på konstruksjonen, og bare fem (10 prosent) av dem har et etterstilt attributt, jf. eksempelet i (15 b):

- (15) a. *Ramborgh Jenssdatttherss testamenthe breff* (B. V, 979)
‘testamentet til Ramborg Jensdatter’
b. *viderkennenning Tjostolfs Torkelssons* (B. III, 990)
‘bekjennelsen til Tjostolv Torkelsson’

Figur 10. Leddstilling i possessive genitivskonstruksjoner som beskriver relasjonene mellom produkt og produsent.

Blant de mest frekvente spesifikke formelfaste konstruksjonene innenfor denne konstruksjonstypen kan man nevne konstruksjonen i (16 a). Den er særlig frekvent i tekstene fra tidsperioden 1375 til 1400 (det ble funnet tolv eksempler på denne konstruksjonen). Konstruksjonen *godra manna*, jf. eksempelet i (16 b), utgjør en annen formelfast konstruksjon i denne konstruksjonstypen og er frekvent i tekstene fra den andre perioden (ni eksempler). Attributtet i disse to konstruksjonene er alltid foranstilt.

- (16) a. *tveggia manna vitni* (B. III, 458)
 ‘vitnesbyrdet til to menn’
 b. *saker godra manna bønistadar* (B. I, 999)
 ‘for de gode mennenes bønner’

I analyserte mellomnorske konstruksjoner av denne typen refererer attributtet vanligvis til en person, mens konstruksjonen refererer til et produkt han eller hun produserer, for eksempel *bref* i (14 a) eller *viderkennning* i (15 b). Hovedforskjellen på relasjonene mellom eier og eiendomsobjekt og relasjonene mellom produsent og produkt er at produsenten ikke er den eneste personen som har tilgang til produktet, men produktet kan eies av en annen person og må ikke nødvendigvis befinne seg i nærheten av produsenten. Forholdene mellom produkt og produsent (eller objekt og objektets kilde) regnes av Durieux (1990: 80) for å være én av de mest sentrale betydningene til genitivskonstruksjoner i engelsk.

Referansen til en produsent kan godt brukes for å skille objektet ut blant en rekke ulike objekter; derfor kan det påstås at attributtet er identifiseringsrelevant for konstruksjonens

referent. I tillegg befinner det seg på et høyere nivå i animathetshierarkiet enn kjernen og kjennetegnes som regel av diskursiv topikalitet. Det gjør attributtet i stand til å fungere som RP i konstruksjonen. Kjernen i denne konstruksjonstypen er som oftest et ikke-relasjonelt ord og kan konseptualiseres for seg selv, jf. *bref* i (14 a). Av den grunn kan konstruksjonen betraktes som én av de sentrale possessive konstruksjonene.

7) Konstruksjoner som refererer til en individualisert del (en komponent) av en bestemt enhet som betegnes av attributtet.

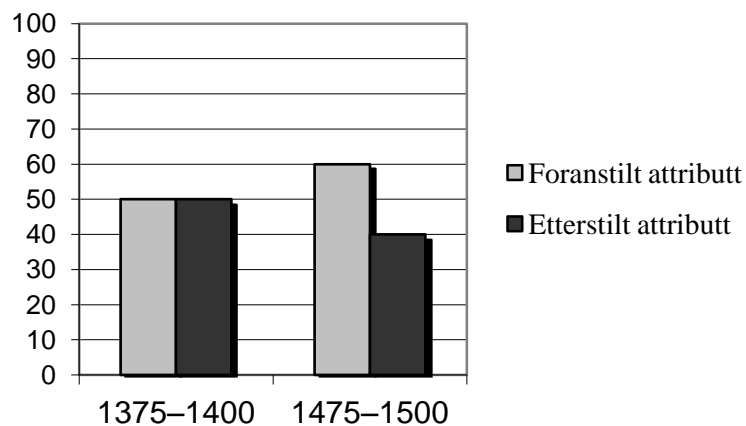
- (17) a. *firir likama manzens* (B. VI, 338)
‘for legemet til mannen’
b. *a fiorda dagh paska* (B. I, 435)
‘fjerde påskedag’

Slike konstruksjoner har et foranstilt attributt i rundt 25 prosent av eksempler i norrøne tekster undersøkt av Toft (2009: 182). Tekstene som tilhører tidsperioden 1375 til 1400, inneholder to eksempler på konstruksjonen, ett av dem har et foranstilt attributt, og ett har et etterstilt attributt. Tekstene fra den andre perioden inneholder ti eksempler på denne konstruksjonen, fire (40 prosent) av dem har et etterstilt attributt, mens de seks øvrige har et foranstilt attributt:

- (18) a. *j hedherligh mans hand* (B. XI, 262)
‘i den hederlige mannens hånd’
b. *annat dach pasca* (B. XIII, 156)
‘andre påskedag’

Eksemplene i (17 b) og (18 b) kan betraktes som konvensjonaliserte. De instansierer en spesifikk konstruksjon med kjernen *paska* ‘påske’ og forekommer ofte i tidfestingsformelen. Uttrykket har den gamle leddstillingen med etterstilt attributt.

Resultatene fra undersøkelsen av denne konstruksjonstypen framstilles i figuren nedenfor:

Figur 11. Leddstilling i possessive genitivkonstruksjoner som beskriver relasjonene mellom komponent og helhet.

Siden man godt kan identifisere et objekt basert på objektets tilhørighet til en bestemt enhet, kan attributtet i denne konstruksjonstypen regnes for å være identifiseringsrelevant for konstruksjonens referent, særlig hvis det kjennetegnes av en høyere grad av diskursiv og iboende topikalitet enn kjernen. Alt dette gjør attributtet i stand til å fungere som RP i konstruksjonen. Men, kjernen i slike konstruksjoner kan i tillegg kjennetegnes av en viss grad av relasjonalitet: basen til substantivet som betegner en komponent, for eksempel en kroppsdel, inneholder informasjon om tilhørigheten av denne delen til en større enhet (kroppen). En kroppsdel kan riktignok konseptualiseres for seg selv, men, som Langacker påpeker:

[...] it is not the case that we think of the world as being populated by entities like elbows, tails, roofs, and on-switches, that we know and recognize autonomously and individually. Rather, we think of the world as being populated by people, animals, houses, and computers, and only with reference to a particular individual of this sort do we normally identify a subpart. (Langacker 2000: 177)

Kjernens relasjonalitet gjør det nærliggende å betrakte også denne konstruksjonstypen som en perifer possessiv konstruksjon. Toft analyserer denne konstruksjonstypen som en av de partitive konstruksjonene (Toft 2009: 182).

8) En spesifikk konstruksjon der kjernen betegner en styrer og attributtet betegner et land:

- (19) *Noregs konongs* (B. I, 564)
 ‘til Norges konge’

Konstruksjonene kjennetegnes av at attributtet befinner seg på et lavere nivå i animathetshierarkiet enn kjernen. Siden disse konstruksjonene forekommer i et veldig frekvent formelfast uttrykk, vil de betraktes i delkapittel 4.4 sammen med konstruksjoner av typen *Swia kononghr* (13).

Som dette kapitlet viser, kan possessive genitivkonstruksjoner uttrykke ulike typer av forhold mellom to objekter. De fleste av dem forenes av et felles RP-skjema. Basert på den kvalitative analysen av de ulike konstruksjonstypene ovenfor kan man dele konstruksjonene i sentrale og perifere. Sentrale konstruksjoner omfatter: 1) konstruksjoner som beskriver eiendomsforhold, 2) konstruksjoner som beskriver relasjoner mellom mennesker, blant annet slektskapsforhold, 3) konstruksjoner som uttrykker relasjonene mellom et objekt og objektets produsent eller kilde. Relasjonene av denne typen ligger nærmest prototypiske eiendomsforhold. Følgende konstruksjoner uttrykker relasjoner som avviker fra prototypiske eiendomsforhold, og deler visse andre semantiske trekk med partitive konstruksjoner: 1) konstruksjoner der kjernen betegner en egenskap ved objektet, 2) konstruksjoner der kjernen betegner en handling (hendelse) og attributtet betegner et subjekt eller et objekt; og 3) konstruksjoner der attributtet og kjernen betegner henholdsvis en helhet og en del. Disse konstruksjonene defineres som perifere possessive konstruksjoner.

Følgende del av analysen forsøker å avsløre potensielle korrelasjoner mellom tilhørigheten av konstruksjonene til en av de ovennevnte typene og leddstillingen i konstruksjonen i tekstene fra de to periodene. Analysen vil også vise om det finnes forskjeller på den formelle strukturen til sentrale og perifere possessive konstruksjoner.

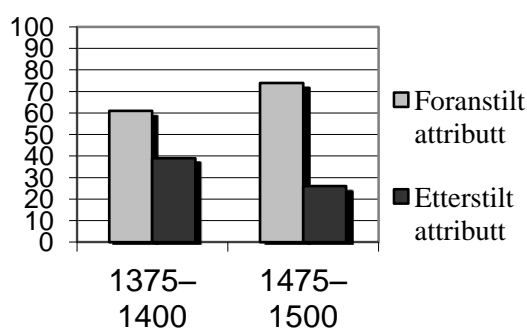
4.3 Utviklingen av possessive konstruksjoner i mellomnorsk

Resultatene fra analysen av de ulike konstruksjonstypene framstilles i tabellen nedenfor:

Relasjoner som uttrykkes av konstruksjonen	1375–1400				1475–1500			
	Foranstilt attributt		Etterstilt attributt		Foranstilt attributt		Etterstilt attributt	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Eier – eiendomsobjekt	14	64%	9	36%	36	97,3%	1	2,7%
Slektskapsforhold	2	23%	7	77%	14	64%	12	46%
Andre mellommenneskelige relasjoner	15	47%	17	53%	6	31%	18	69%
Objekt – egenskap	7	77%	2	23%	5	100%	0	0%
Objekt – produsent	33	69%	15	31%	44	90%	5	10%
Handling – subjekt	26	52%	24	48%	29	80,6%	7	19,4%
Handling – objekt	15	100%	0	0%	1	50%	1	50%
Helhet – komponent	1	50%	1	50%	6	60%	4	40%
I alt	113	61%	75	39%	139	73,6%	50	26,4%

Tabell 2. Leddstilling i possessive konstruksjoner i materialet fra de to tidsperiodene.

Tekstene fra den eldste perioden inneholder 188 possessive konstruksjoner. 113 (61 prosent) av dem har et foranstilt attributt, mens 75 (39 prosent) har et etterstilt attributt. Tekstene fra den siste perioden inneholder 189 konstruksjoner, 139 (73,6 prosent) av dem har et foranstilt attributt, mens de øvrige 50 (26,4 prosent) har et etterstilt attributt. Det vil si at antallet possessive genitivkonstruksjoner med foranstilt attributt øker i løpet av mellomnorsk tid i det undersøkte materialet.

Figur 12. Leddstilling i mellomnorske possessive genitivkonstruksjoner.

I norrønt er foranstilt attributt karakteristisk først og fremst for klassifiserende konstruksjoner (Toft 2009: 278–279), og noen av de eldre mellomnorske konstruksjonene med et foranstilt attributt kan også analyseres som klassifiserende, jf. følgende eksempler:

- (20) a. *tuæggia manna vithni* (B. III, 474)
‘vitnesbyrdet til to menn’
- b. *æfter logmanz orskurde* (B. II, 533)
‘etter lagmannens avgjørelse’
- c. *goodra manna jnsiglum* (B. IV, 664)
‘de gode mennenes segl’

Grunnen til å betrakte disse konstruksjonene som klassifiserende er attributtets referensielle egenskaper: for eksempel kan *logmanz* i (20 b) referere enten til en konkret, kjent person (spesifikk referanse) eller klassen «lagmenn» (ikke-spesifikk referanse). I det første tilfellet kan konstruksjonen tolkes som possessiv. I så fall brukes attributtet som RP, og denne funksjonen styrkes av den høye graden av attributtets iboende og diskursive topikalitet. Attributtet befinner seg høyt oppe i animathetshierarkiet (betegner et menneske) og refererer til en person som er kjent for diskursdeltagerne. Attributtets diskursive topikalitet uttrykkes ikke alltid i bestemthetsmarkering fordi bruk av artikler fortsatt er ustødig i eldre mellomnorske diplomer. Hvis attributtet har en ikke-spesifikk referanse og brukes for å betegne en klasse snarere enn en konkret person, får det en klassifiserende funksjon. I så fall oppfattes *lagmannens avgjørelse* som en type av rettslige avgjørelser. En slik konstruksjon kan defineres som klassifiserende.

Det er imidlertid påfallende at foranstilling av attributtet i diplomene også blir stadig vanligere i konstruksjoner der attributtet har en mer framtrædende RP-funksjon, for eksempel konstruksjoner som beskriver eiendomsforhold (konstruksjoner av typen *Karis bok*). I det norrøne materialet undersøkt av Toft (2009: 138) har 79 prosent av eksempler et etterstilt attributt, jf. eksempelet i (21 a). Eksemplene fra tidsperioden 1375 til 1400 kjennetegnes av en variert leddstilling, mens i materialet fra tidsperioden 1475 til 1500 ble det funnet bare ett eksempel på etterstilling av attributtet i denne konstruksjonstypen (21 b).

- (21) a. *sverð konungs* (Toft 2009: 110)
‘kongens sverd’

- b. *i capelleth fornemdz biscops Herlogx* (B. V, 966)
'i kapellet til nevnte biskop Herlog'

Undersøkelsen viser at inndelingen av konstruksjoner i perifere og sentrale ikke helt korrelerer med utviklingen av deres formelle struktur. To av de fire konstruksjonstypene som utgjør de mest sentrale possessive konstruksjonene, nemlig konstruksjoner av typen *Karis bok* og *Karis brev*, får et likt utviklingsmønster: de har en sterkere tendens til foranstilling av attributtet, og i tekstene fra den andre perioden er foranstilling av slike attributter vanligere enn etterstilling. Konstruksjonene som beskriver mellommenneskelige relasjoner avviker fra dette mønsteret. Eksempler på disse konstruksjonene fra den andre perioden ser ut til å få et etterstilt attributt oftere enn de øvrige sentrale possessive konstruksjonene. Når det gjelder leddstillingen i perifere konstruksjoner, ser det ut til at konstruksjoner som beskriver forhold mellom en handling og et handlende subjekt (konstruksjoner av typen *Karis samtykke*), har den samme tendensen til foranstilling av attributtet som konstruksjonene av typen *Karis bok* eller *Karis brev*. Det er vanskelig å trekke konklusjoner om de andre perifere konstruksjonstypene på bakgrunn av så få eksempler. Det kan likevel hevdes at det ikke finnes en direkte sammenheng mellom leddstillingen i konstruksjonen og konstruksjonens forhold til prototypen i den possessive klassen siden ulike typer av de sentrale konstruksjonene har en variert leddstilling. Blant andre faktorer som potensielt kan påvirke leddstillingen i konstruksjonen, kan man nevne stilistiske krav og konstruksjonenes frekvens, som vil presenteres videre.

Stilistiske krav. Analysen viser at en del konstruksjoner i materialet har en fast leksikalsk utfylling og en mer eller mindre fast leddstilling, jf. eksempelet i (22). Bruk av slike formelfaste konstruksjoner bestemmes antagelig av diplomenes stilistiske krav.

- (22) *saker godra manna bønistadar* (B. I, 999)
'for de gode mennenes bønner'

Kjernens relasjonalitet og konstruksjonens frekvens. Frekvens spiller en vesentlig rolle i konstruksjonens utvikling og kan benyttes for å forklare hvorfor noen konstruksjoner er mindre utsatt for endring enn andre. Funn fra engelsk viser ifølge Haspelmath (2008) at slektskapsord og ord som betegner kroppsdeler (det vil si relasjonelle substantiver),

forekommer oftere som kjerne i possessive konstruksjoner enn substantiver av typen *bil* (ikke-relasjonelle substantiver). Grunnen til det er antageligvis den referensielle uselvstendigheten til relasjonelle ord: for å kunne referere til ett eller annet objekt må de inngå i én eller annen konstruksjon som utfyller deres semantiske struktur (for eksempel *Karis bror*), mens ikke-relasjonelle ord er referensielt selvstendige og ofte forekommer for seg selv. Denne relative frekvensen mellom possessive- og ikke-possessiv bruk av de to typene av substantiver kan ifølge Haspelmath stå i sammenheng med konstruksjonens utvikling: «[...]the most frequently occurring combinations of meanings are the most deeply entrenched in the speaker's mental grammars and are thus unlikely to be replaced by innovations» (Haspelmath 2008). Slektskapsord og noen andre relasjonelle ord forekommer oftere innenfor konstruksjoner som kan utfylle deres semantiske struktur. Frekvensen fører til at konstruksjonen er mindre utsatt for endringer. Det kan forklare hvorfor leddstillingen i konstruksjonene som uttrykker mellommenneskelige forhold, forblir intakt. Rundt 40 prosent av eksempler på slike konstruksjoner har et foranstilt attributt i norrønt (Toft 2009: 138), og den samme variasjonen kjennetegner leddstilling i mellomnorske konstruksjoner av denne typen: i tekstene fra både den første og den andre perioden foranstilles attributtet i rundt 40% prosent av eksemplene.

Videre i dette kapittelet vil jeg analysere strukturen til possessive konstruksjonene som befinner seg i de mest frekvente formelfaste uttrykk i materialet. Siden de utgjør en relativt stor del av dataene og kjennetegnes av lite variasjon både på det synkrone og diakrone planet, har jeg valgt å analysere dem særskilt.

4.4 Possessive konstruksjoner i formelfaste deler av mellomnorske diplomer

Genitivkonstruksjoner fra formelfaste deler av diplomer kjennetegnes av en rekke trekk som gjør det rimelig å analysere dem særskilt fra de øvrige konstruksjonene. Hovedgrunnen til det er at de er semantisk og formelt ensformige og har hyppig forekomst i korpuset (de utgjør rundt 50 prosent av alle eksempler i materialet).

Når det gjelder konstruksjonenes formelle egenskaper, bør det bemerkes at formelfaste konstruksjoner i materialet kan deles i to grupper: konstruksjonene i den første gruppen inneholder trekk som er karakteristiske for språkets tidligere utviklingsstadium, mens konstruksjonene i den andre gruppen avspeiler nyere språkendringer.

Blant konstruksjonene som tilhører den første gruppen, bør man først og fremst nevne følgende:

- (23) a. *quædiu guds ok sinæ* (B. V, 303)
‘Guds og sin hilsen’
b. *qwædiw gudes ok sine* (B. IX, 369)
‘Guds og sin hilsen’

Uttrykket tilhører formelen i (23) og har en kompleks struktur med to sideordnede attributter som følger etter kjernen, og både kjernen og attributtet er ubestemt. Attributtet *guds* etterfølges av et pronominent attributt *sinæ*. Begge attributtene kjennetegnes av en høy grad av saliens: *guds* refererer til et begrep som ganske sikkert er salient for diskursdeltagerne, mens *sinæ* refererer til én av diskursdeltagerne. Dermed kan begge attributtene fungere som RP i konstruksjonen. I tillegg kjennetegnes *quædiu* av en viss grad av relasjonaltet: basen til substantivet *quædiu* inneholder informasjonen om referentens forbindelser med avsenderen og adressaten. Dermed kan det sies at attributtene, som betegner produsenten, utfyller kjernens semantiske struktur og spesifiserer den.

Formelen ble først tatt i bruk lenge før begynnelsen av den mellomnorske perioden (Hamre 1972: 39) og har ikke gjennomgått noen forandringer i løpet av mellomnorsk tid, jf. eksemplene (23 a) og (23 b), som tilhører henholdsvis 1376 og 1475.

Blant andre konstruksjoner i formelfaste deler av diplommet med den gamle (norrøne) leddstillingen kan man nevne genitivkonstruksjonene som forekommer i følgende tidfestingsformel:

- (24) *a v are ok xx rikis okkars vyrdulex herra Hakonar med guds nad Noregs ok Suyarikis konongs* (B. I, 460)

‘i 25. året av regjeringstida til vår verdige herr Håkon, med Guds nåde Norges og Sveriges konge’

Formelen forekommer sjelden i materialet fra 1475 til 1500. Det har sin grunn i at den verdslige tidsregningen, som baseres på kongenes regjeringsår, erstattes i yngre mellomnorske diplomer med tidsregningen som tar utgangspunkt i Jesu Kristi fødsel.

(25) *rikis okkars vyrdulex herra Hakonar* (B. I, 460)

‘regjeringstida til vår verdige herr Håkon’

Uttrykket i (25) beskriver forhold mellom en bestemt virksomhet (regjering) og et subjekt som denne virksomheten er assosiert med (en konge). Attributtet befinner seg på et høyt nivå i animathetshierarkiet og kjennetegnes av en høy grad av saliens. Det refererer til en konkret person som både brevets utsteder og lesere kjenner til, og som spiller en betydelig rolle i deres liv. Alt dette bidrar til at *herra Hakonar* effektivt kan fungere som RP i konstruksjonen. Denne funksjonen styrkes av det pronomielle attributtet *okkars*, som refererer til diskursdeltagerne og kjennetegnes av en høy grad av diskursiv topikalitet. RP-funksjonen er imidlertid ikke den eneste funksjonen til attributtet i konstruksjonen. Begrepet *rikis* ‘regjering’ baseres på oppfatningen om relasjoner mellom herskeren og undersåttene, disse relasjonene utgjør en del av det semantiske innholdet til substantivet *rikis*. Den semantiske strukturen til kjernen inneholder ledige plasser for enhetene som refererer til subjektet og objektet i situasjonen. Attributtet *okkars vyrdulex herra Hakonar*, som refererer til herskeren (subjektet), opptar en ledig plass i kjernens semantiske struktur og utfyller denne strukturen. Konstruksjonen har et etterstilt attributt, som også er vanligst for konstruksjoner av denne typen i norrønt (Toft 2009: 138).

Den ovennevnte konstruksjonen fungerer som attributt i følgende konstruksjon:

(26) *a v are ok xx rikis okkars vyrdulex herra Hakonar* (B. I, 460)

‘i 25. året av regjeringstida til vår verdige herr Håkon’

Kjernen *v are ok xx* refererer til en komponent av en helhet, som betegnes av attributtet *rikis okkars vyrdulex herra Hakonar*. Konstruksjonen framhever den tidsmessige dimensjonen ved

attributtets referent: *rikis okkars virdulex herra Hakonar* forstås som en tidsperiode mellom tidspunktet når en bestemt person overtar tronen, og tidspunktet når han eller hun overlater tronen til en ny hersker. Begge enhetene i konstruksjonen er inanimate og har spesifikk referanse. Genitivsattributtet plasseres etter kjernen, og denne leddstillingen er også vanligst i konstruksjonen av denne typen i norrønt. Attributtet har en klart framtrædende RP-funksjon, som tidfestingsformelen er basert på: kongens regjeringsår refereres til for å forenkle identifiseringen av et annet tidspunkt (*v are ok xx*).

Blant de formelfaste konstruksjonene som gjenspeiler nyere endringer i språket, bør man nevne konstruksjonen i (27). Konstruksjonen tas i bruk før begynnelsen av mellomnorsk tid, og har den samme leddstillingen som den mellomnorske konstruksjonen. I norrønt er denne leddstillingen ifølge Toft (2009: 274) mest typisk for klassifiserende konstruksjoner, der attributtet snarere betegner en klasse av objekter, mens konstruksjonen angir en underkategori innenfor denne klassen.

(27) *mæd gudz naad* (B. II. 533)
'med Guds nåde'

Denne konstruksjonen er en av de mest frekvente possessive konstruksjonene med et foranstilt attributt i materialet. Den forekommer blant annet i kongetitler, som brukes i tidfestingsformelen. Attributtet i konstruksjonen (*gudz*) plasseres alltid foran kjernen, og både kjernen og attributtet er ubestemte. Attributtet *gudz* befinner seg på et høyt nivå i animathetshierarkiet, mens kjernen er inanimat og betegner en bestemt egenskap ved attributtets referent. Begrepet *gudz* kjennetegnes som sagt av en høy grad av saliens, og kan følgelig fungere som RP: egenskapen blir identifiserbar når den brukes for å karakterisere et bestemt salient objekt. Det gir grunner til å betrakte konstruksjonen som possessiv. Identifiseringsrelevansen til attributtet baseres på kjernens semantiske struktur: basen til kjernen *naad* forsetter et animat subjekt, og dette subjektet betegnes av attributtet.

Foranstilling av attributtet i konstruksjoner av typen *gudz naad*, forklares ifølge Toft (2009: 274) med konstruksjonens konvensjonalitet og referansen til en etablert konseptuell enhet: «The perceived link between conceptual unit status and the Attribute-Head form may eventually have given the Attribute-Head construction an ability to attract constructions with strong unit status that lack type-level reference of the attribute element». I likhet med de mest

sentrale klassifiserende konstruksjonene refererer *gudz naad* til et selvstendig, etablert begrep. Det semantiske slektskapet med den klassifiserende konstruksjonen uttrykkes formelt gjennom foranstilling av attributtet.

Blant andre konstruksjoner fra formelfaste deler av diplommet som har likhetstrekk med klassifiserende konstruksjoner, kan man nevne konstruksjoner av typen:

- (28) a. *Swia kononghr* (B. III, 397)
 'sveernes konge'
 b. *Noregs konongs* (B. I, 564)
 'Norges konge'

Disse konstruksjonene har et foranstilt attributt allerede i norrønt (Toft 2009: 157). De beskriver relasjoner mellom en styrer og landet eller folket. Antall leksemer som kan utgjøre kjerne og attributt i konstruksjonen, er begrenset, det vil si at denne konstruksjonstypen utgjør en generalisering over et mindre antall uttrykk. Det som skiller eksempelet i (28 b) fra eksempelet i (28 a) er at attributtet i (28 b) befinner seg på et lavere nivå i animathetshierarkiet enn kjernen: det refererer til et land, mens kjernen betegner en konkret person (styrer). Hvis landet oppfattes som en samling av mennesker, kan konstruksjonene av denne typen imidlertid (i likhet med konstruksjoner av typen *Swia kononghr*) sies å tilhøre konstruksjonstypen som beskriver mellommenneskelige forhold. Ifølge Toft (2009: 272) kan slike konstruksjoner defineres enten som possessive eller klassifiserende. Begge konstruksjoner instansierer RP-skjemaet siden både attributtet og selve konstruksjonen refererer til et konkret objekt (et bestemt land eller folkeslag og en bestemt person), og attributtet brukes for å forenkle identifiseringen av referenten. Når konstruksjonen betraktes som klassifiserende, skyldes det at referenten kan oppfattes som representant for en klasse innenfor en bestemt kategori: personer som til forskjellige tider har fungert som konger i Norge oppfattes som en klasse i kategorien «konger», som også omfatter konger i Sverige, Danmark og andre land. Når det gjelder konstruksjonens formelle struktur, kjennetegnes den av et foranstilt attributt, som i norrønt var typisk først og fremst for klassifiserende konstruksjoner.

Analysen av materialet viser at konstruksjonene fra formelfaste deler av diplomer ikke berøres av forandringene i leddstillingen. Noen av dem, som tilhører et tidligere språkstadium, kjennetegnes av det eldre leddstillingsmønsteret med et etterstilt attributt, mens andre, som dukker opp på et senere tidspunkt, har et foranstilt attributt.

4.5 Oppsummering

Det foregående kapittelet presenterte det skjematiske innholdet til possessive konstruksjoner og de mest frekvente possessive konstruksjonstypene i det mellomnorske materialet. Undersøkelsen besto av en synkron analyse av konstruksjoner fra tidsperiodene 1375 til 1400 og 1475 til 1500 og en diakron analyse av deres utvikling. De mest frekvente konstruksjonene som befinner seg i formelfaste deler av diplommet, analyserte jeg særskilt fra de øvrige konstruksjonene.

Undersøkelsen viser at attributtet har en tendens til foranstilling i tekstene som stammer fra både den første og den andre perioden, men tendensen til foranstilling øker mot slutten av mellomnorsk.

Noen av de possessive konstruksjonene med et foranstilt attributt kan betraktes som klassifiserende, for eksempel *tuæggia manna vithni* (20 a), som framstiller referenten som en representant for en bestemt klasse av objekter. Siden et foranstilt attributt også er karakteristisk for norrøne klassifiserende konstruksjoner, kan det sies at disse eksemplene ikke avviker stort fra det norrøne mønsteret. Det er derimot iøynefallende at attributtet plasseres foran kjernen til og med i de mest sentrale possessive konstruksjoner i mellomnorske diplomer, for eksempel *j Joons gardhe* (3 a). I norrønt foranstilles attributtet i denne konstruksjonstypen i bare 20 prosent av eksemplene (Toft 2009: 138).

Blant konstruksjonene som er mindre utsatte for endringen i leddstillingen, bør det nevnes konstruksjoner som beskriver mellommenneskelige relasjoner (konstruksjoner av typen *Karis bror* og *Karis venn*).

Undersøkelsen viser også at possessive konstruksjoner i formelfaste deler av diplomer er minst berørt av endringene. Noen av dem karakteriseres ved det eldre leddstillingsmønsteret som stammer fra gammelnorsk, mens andre har et foranstilt attributt, som først blir utbredt i mellomnorsk tid.

Blant faktorene som kan påvirke leddstillingen i mellomnorske possessive genitivskonstruksjoner, ble det nevnt følgende: 1) stilistiske krav, 2) attributtets evne til å få en kategoriserende funksjon, 3) kjernens relasjonalitet og konstruksjonens frekvens.

Den økende tendensen til foranstilling av attributtet i possessive konstruksjoner, som fører til at de fleste possessive konstruksjonstypene på slutten av 1400-tallet får et foranstilt attributt, bør analyseres i sammenheng med endringene i de øvrige genitivskonstruksjonene. Utviklingen av partitive og klassifiserende konstruksjoner beskrives i henholdsvis kapittel 5 og 6.

5 Pseudopartitive genitivskonstruksjoner

Dette kapittelet dreier seg om pseudopartitive konstruksjoner i mellomnorsk, det vil si konstruksjoner av typen *æit pund maltz* ‘ett pund malt’ (B. I, 530), som angir kvantitet på et bestemt stoff eller en mengde av objekter. Pseudopartitive konstruksjoner tilhører partitive konstruksjoner, som omfatter en rekke ulike konstruksjonstyper og betegner en del av en helhet (Toft 2009: 182).

Funksjonen til attributtet i konstruksjonen presenteres i delkapittel 5.1. Her beskrives i tillegg ulike konstruksjonstyper som tilhører partitive konstruksjoner. Noen av disse konstruksjonstypene defineres i det forrige kapittelet som både possessive og partitive. Slike konstruksjoner vil ikke diskuteres i fortsettelsen siden deres utviklingsmønster hovedsakelig stemmer overens med utviklingsmønsteret til possessive konstruksjoner. Den resterende delen av kapittelet konsentrerer seg om pseudopartitive konstruksjoner. Pseudopartitive konstruksjoner er valgt som hovedobjektet for undersøkelsen først og fremst på grunn av deres frekvens: de utgjør de mest frekvente sentrale partitive konstruksjonene i korpuset. 5.2.1 omhandler de semantiske egenskapene til pseudopartitive konstruksjoner, mens 5.2.2 diskuterer utviklingen til konstruksjonenes formelle struktur, nemlig bortfall av genitivsmarkør. Delkapittel 5.2.3 presenterer en hypotese som redegjør for denne endringen. Hypotesen går ut på at bortfall av genitivsmarkør gjenspeiler et profilskifte i konstruksjonen. Denne hypotesen testes ut mot mellomnorske data i 5.2.4. Delkapittelet 5.3 oppsummerer resultatene fra undersøkelsen.

5.1 Semantisk struktur

Kjennemerket på partitive konstruksjoner er kjernens relasjonaltet: kjernen i konstruksjonen er et relasjonelt ord med en semantisk struktur som utfylles av attributtet. Det kan illustreres med ordet *stykke*, som betegner en del av en større enhet. For at dette ordet skal kunne

referere til ett eller annet objekt, må man angi enheten som referenten utgjør en del av, jf. konstruksjonen i (1):

(1) *et stykke av kaka*

Partitive konstruksjoner kan ifølge Koptjevskaja-Tamm (2001: 526) deles i to grupper: partitive konstruksjoner, som beskriver relasjonen mellom en del og en helhet, jf. eksempelet i (1), og pseudopartitive konstruksjoner, som uttrykker objektets kvantitet (2).

(2) a. *to liter melk*
b. *to kilo epler*

Toft (2009: 187–201) modifierer denne inndelingen. Hun deler de sentrale partitive konstruksjonene inn i tre grupper basert på følgende kriterier: 1) tellbarheten til objektet som attributtet refererer til, og 2) avgrensningen av helheten. Sentrale partitive konstruksjoner omfatter ifølge Toft tre konstruksjonstyper:

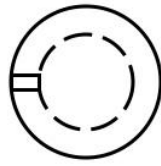
1. Konstruksjoner som beskriver relasjoner mellom en spesifikk og avgrenset helhet og en del av denne helheten (Toft 2009: 187–192). Slike konstruksjoner kan illustreres med konstruksjonen i (3), der *tiundar* refererer til en avgrenset helhet, mens *twa luti* betegner deler av denne helheten.

(3) *firir twa luti tiundar*²⁰ (B. IX, 186)
'for to deler av tiende'

Konstruksjonene av denne typen tilsvarer partitive konstruksjoner i Koptjevskaja-Tamms inndeling. Deres semantiske struktur illustreres med figur 1, der den ytre sirkelen og den indre sirkelen betegner henholdsvis helheten og en del av denne helheten. De to strekene som forener dem, betegner partitive forhold. Den heltrukne linjen brukes for å framstille helheten som avgrenset, og den stiplede linjen framstiller delen som en ikke-individualisert enhet

²⁰ Hvis man antar at det snarere er kvantitet som vektlegges i eksempelet, vil det være rimelig å betrakte det som et eksempel på en pseudopartitiv konstruksjon, se s. 61.

innenfor helheten. Konstruksjoner av denne typen er sjeldne i materialet og vil derfor ikke tas med i analysen.

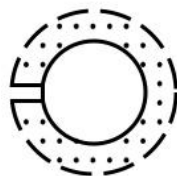

Figur 13. Partitive konstruksjoner (Toft 2009:188).

2. Konstruksjoner som beskriver relasjoner mellom en uavgrenset tellelig helhet og en bestemt avgrenset del av denne helheten (Toft 2009: 192–195). Disse konstruksjonene betegnes av Koptjevskaja-Tamm som pseudopartitive (2001: 526). I motsetning til de partitive konstruksjonene i den første gruppen, som legger vekt på objektets tilhørighet til en større enhet, har konstruksjonene av denne typen en kvantifiserende betydning: attributtet i konstruksjonen refererer til en mengde av objekter, mens kjernen angir objektene antall. Det kan illustreres med følgende eksempler:

- (4) a. *æina mark peningha* (B. V, 293)
‘en mark i penger’
b. *xxx mærker pæninga* (B. IV, 660)
‘30 mark i penger’

Figur 2 framstiller konstruksjonens skjematiske innhold. Den ytre sirkelen betegner en mengde av tellelige objekter. Den stiplede linjen avbilder helhetens uavgrensethet. Den heltrukne linjen brukes for å avbilde avgrensetheten til objektet (for eksempel et bestemt antall) som konstruksjonen refererer til:

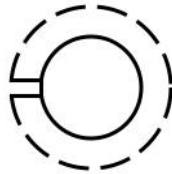
Figur 14. Pseudopartitive konstruksjoner der attributtet betegner en uavgrenset mengde av tellelige enheter (Toft 2009:193).

3. Konstruksjoner som refererer til en mengde av en uavgrenset ikke-tellelig helhet. Slike konstruksjoner utgjør også en type av pseudopartitive konstruksjoner. Kjernen i slike

konstruksjoner betegner kvantitet og uttrykkes ofte av måleenheter (Toft 2009: 195–201). Det kan illustreres med konstruksjonene i (5 a, b):

- (5) a. *viii mark gwlz* (B. I, 973)
‘åtte mark gull’
b. *eth bool jordhar* (B. I, 957)
‘ett bol jord’

Konstruksjonens skjematisk innhold kan illustreres med figur 3, der den ytre sirkelen og den indre sirkelen betegner henholdsvis en uavgrenset helhet (stoffet) og en avgrenset mengde av denne helheten. Den heltrukne linjen avbilder avgrensetheten til objektet som konstruksjonen refererer til, og den stiplede linjen betegner helhetens uavgrensethet.

Figur 15. Pseudopartitive konstruksjoner der attributtet betegner en uavgrenset ikke-tellelig helhet (Toft 2009:196).

I tillegg til disse tre gruppene av partitive konstruksjoner finnes det noen konstruksjoner som ligger på grensen mellom partitive og andre genitivkonstruksjoner. Disse konstruksjonene omfatter konstruksjoner som beskriver relasjonene mellom: 1) en individualisert del (en komponent) og en helhet, jf. *firir likama manzens* ‘for legemet til mannen’ (B. VI, 338); og 2) et objekt og objektets egenskap, jf. *firir fyrnæmfds kononghs valde* ‘for den nevnte kongens herredømme’ (B. IV, 527). Disse konstruksjonene beskrives i kapittelet viet til possessive konstruksjoner (4.2, 4.3). Analysen viser at de skiller lag med pseudopartitive konstruksjoner i mellomnorsk tid: de får det samme utviklingsmønsteret som possessive konstruksjoner og berøres ikke av endringene som pseudopartitive konstruksjoner utsettes for.

Videre i dette kapittelet vil jeg konsentrere meg om pseudopartitive konstruksjoner, som utgjør den mest frekvente typen av partitive konstruksjoner i materialet. Neste delkapittel beskriver deres semantiske og formelle egenskaper.

5.2 Pseudopartitive konstruksjoner

Tekstene fra den eldste og den yngste perioden inneholder henholdsvis 48 og 66 eksempler på partitive konstruksjoner. Denne delen av kapittelet er viet til analysen av deres semantiske og formelle struktur. Delkapittelet 5.2.1 vil vise hvilke semantiske trekk som skiller pseudopartitive konstruksjoner fra de øvrige genitivkonstruksjonene. Utviklingen av den formelle strukturen til konstruksjonstypen vil analyseres i 5.2.2, og delkapittelet 5.2.3 diskuterer mulige årsaker til endringene som de pseudopartitive konstruksjonene gjennomgår i mellomnorsk.

5.2.1 Konstruksjonens innhold

Kjernen i pseudopartitive konstruksjoner er et relasjonelt substantiv som refererer til objektets kvantitet. Det som skiller pseudopartitive konstruksjoner fra de possessive genitivkonstruksjonene med en relasjonell kjerne, er attributtets svekkede RP-funksjon: attributtet egner seg dårlig som RP og kan referere til et objekt som ikke nevnes tidligere i diskursen, og som ligger på et lavt nivå i animathetshierarkiet, for eksempel *maltz* i (6 a). Objektets kvantitet angis ofte ved hjelp av referansen til objektets vekt (6 a) eller volum (6 b, c):

- (6) a. *æit pund maltz* (B. I, 530)
'ett pund malt'
- b. *tuau spaan smørs* (B. V, 293)
'to spann smør'
- c. *tunnu laxz* (B. I, 536)
'tønne laks'

Noen konstruksjoner beskriver kvantitet på en mer kompleks måte, jf. konstruksjonen i (7), der *vikumat* opprinnelig betegner en ukes forråd av mat:

- (7) *vikumat smørs* (B. IX, 186)
'en ukes matforråd av smør'

Substantivet *vikumat* har en bredere base enn kjernene i (6 a, b, c). Mens kjernene *pund* (6 a), *spaan* (6 b) og *tunnu* (6 c) viser utelukkende til referentens fysiske egenskaper, framkaller kjernen *vikumat* forestillingen om en situasjon der referenten fungerer som objekt for en handling (smør konsumeres) og for eksempel forestillingen om tilstrekkelighet.

Det bør også bemerkes at stoffet eller objektet som kvantifiseres, kan bestemme det kvantifiserende substantivet. For eksempel benyttes *vikumat* bare når det er snakk om mat, og substantiver av typen *peningha bool* (8) brukes for å angi størrelsen på et jordstykke.

- (8) *fimtán peningha bool jardar* (B. IV, 620)
‘femten penningbol jord’

I tillegg kan kvantifiserende substantiver deles i to grupper basert på deres relasjonalitet (Faarlund mfl. 1997: 238–240). Den første gruppen omfatter primært kvantifiserende substantiver, for eksempel navn på måleenheter (9) og substantiver som betegner et ubestemt antall objekter eller en ubestemt kvantitet av et stoff (10).

- (9) a. *fim kualeighu jardar* (B. III, 453)
‘fem kyrslag jord’
b. *æina mark peningha* (B. V, 293)
‘en mark i penger’
c. *halft pund vax* (B. II, 482)
‘halvt pund voks’
d. *v lesther kooll* (B. II, 939)
‘fem lester kull’
(10) *tuau stykke varninghs*²¹ (B. II, 468)
‘to stykker varning’

Den andre gruppen består av sekundært kvantifiserende substantiver, jf. følgende eksempler:

- (11) a. *tuau spaan smørs* (B. V, 293)
‘to spann smør’

²¹ Eksempelet i (3), *firir twa luti tiundar* ‘for to deler av tiende’, kan også betraktes som en pseudopartitiv konstruksjon hvis vekten legges ikke på partitive forhold, men objektets kvantitet.

- b. *eyna tunnu laxz* (B. I, 536)
‘ei tønne laks’
- c. *v aura bool jordher* (B. VII, 495)
‘fem øresbol jord’
- d. *marka bol jorder* (B. I, 973)
‘markebol jord’
- e. *tuær hæfsældor smørs* (B. V, 293)
‘to halvsåld smør’

Sekundært kvantifiserende substantiver kan referere enten til fysiske objekter og fungere som ikke-relasjonelle substantiver, eller brukes som måleenheter og fungere som relasjonelle substantiver (Faarlund mfl. 1997: 239). Forskjellen mellom den relasjonelle og ikke-relasjonelle tolkningen av slike substantiver kan illustreres med moderne norske konstruksjoner:

- (12) a. *spiseskjeene ligger på bordet*
b. *rør inn 2 spiseskjeer smør*

I (12 a) refererer det ikke-relasjonelle *spiseskjeene* til fysiske objekter og kan konseptualiseres for seg selv, mens i (12 b) refererer substantivet *spiseskje* til en måleenhet, og kan ikke konseptualiseres uten referansen til stoffet. Det vil si at graden av den iboende relasjonalteten til substantivet med kvantifiserende funksjon kan variere, men i pseudopartitive konstruksjoner får det en relasjonell betydning.

Blant egenskapene som kjennetegner attributtene i pseudopartitive konstruksjoner, bør man nevne følgende: objektet som betegnes av attributtet oppfattes som en uavgrenset mengde; dette gjelder både ikke-tellelige substantiver som betegner stoff, for eksempel *smørs* i (11 a), og tellelige substantiver som betegner en mengde av objekter, for eksempel *peningha* i konstruksjonen *æina mark peningha* (9 b). Siden kjernen er et kvantifiserende substantiv, framstilles referenten som en avgrenset og tellelig enhet (eller flere enheter).

Man bør dessuten legge merke til følgende: forskjellen på kvantifiserende substantiver og andre relasjonelle substantiver (for eksempel *venn*, *bror*) består i at kvantifiserende ord ikke refererer til et selvstendig objekt, men til en egenskap (kvantitet) ved et gitt objekt. Dermed

kan det sies at kjernen og attributtet i en pseudopartitiv konstruksjon refererer til det samme objektet, men beskriver det på ulike måter: ett av substantivene angir referentens kvantitet, mens det andre beskriver den kvalitativt (Kinn 2001: 126). I konstruksjoner av typen *Karis bil* refererer kjernen og attributtet derimot til to selvstendige objekter.

I grove trekk kan innholdet til pseudopartitive konstruksjoner skisseres på følgende måte. Kjernen og attributtet i konstruksjonen refererer til det samme objektet. Objektet beskrives kvantitativt av kjernen og kvalitativt av attributtet. Attributtet i konstruksjonen refererer til en uavgrenset enhet (en mengde av et stoff eller en mengde av objekter), og kjernen brukes for å framstille referenten som en avgrenset og tellelig enhet (eller flere enheter). Begrepene som kjernen og attributtet betegner, har den samme graden av saliens og attributtet fungerer ikke som RP.

5.2.2 Konstruksjonens formelle struktur

Dette delkapittelet presenterer egenskaper som kjennetegner konstruksjonenes formelle struktur, og endringene konstruksjonen utsettes for i mellomnorsk. Forskningsresultatene vil diskuteres i 5.2 i lys av en hypotese som setter den formelle strukturen til konstruksjonen i forbindelse med konstruksjonens semantiske struktur.

Det ble som sagt funnet 48 eksempler på partitive konstruksjoner i materialet fra tidsperioden 1375 til 1400 og 66 eksempler på partitive konstruksjoner i materialet fra tidsperioden 1475 til 1500. Når det gjelder konstruksjonenes formelle struktur, bør man legge merke til to trekk.

- 1) Attributtet i konstruksjonen er alltid etterstilt. Det kan illustreres med eksemplene ovenfor.
- 2) Attributtet i konstruksjonen er alltid ubestemt. Selv om bruk av bestemt artikkel fortsatt er vaklende i mellomnorsk, er bestemthetsmarkering mer karakteristisk for attributtet i possessive konstruksjoner som baseres på RP-skjemaet, enn for pseudopartitive konstruksjoner.

I tillegg må man bemerke at pseudopartitive konstruksjoner gjennomgår en drastisk endring i løpet av mellomnorsk tid. Istedenfor såkalt artsgenitiv tas det på 1400-tallet eller enda

tidligere i bruk konstruksjoner uten genitivsmarkering (Indrebø 1951: 259). Med andre ord erstattes den gamle konstruksjonen av typen (13 a, b) med konstruksjonen av typen (13 c, d):

- (13) a. *tuær hæfsældor smørs* (B. V, 293)
‘to halvsåld smør’
- b. *tueggia aura bool iærdær* (B. IV, 561)
‘to øresbol jord’
- c. *iii span smør* (B I, 912)
‘tre spann smør’
- d. *j pund rogmyol* (B. V, 900)
‘ett pund rugmel’

43 av 48 eksempler (det vil si 90 prosent av eksemplene) på pseudopartitive konstruksjoner fra tidsperioden 1375 til 1400 har en genitivsmarkør, det gjelder både eksempler der attributtet betegner et stoff (14 a), og eksempler der attributtet betegner en ubegrenset mengde av objekter (14 b). Bare fem eksempler kjennetegnes av en fraværende genitivsmarkør, jf. eksemplene i (15 a, b):

- (14) a. *æit pund maltz* (B. I, 530)
‘ett pund malt’
- b. *ok halfa mark peninga* (B. III, 433)
‘og en halvmark i penger’
- (15) a. *eit pundh korn* (B. III, 493)
‘ett pund korn’
- b. *ii punnd malt* (B. IV, 559)
‘to pund malt’

Selv om disse eksemplene er sjeldne i materialet, viser de at endringen i den formelle strukturen til pseudopartitive konstruksjoner er i gang. I tillegg finnes det eksempler der det ikke er godt å si om genitivsmarkøren er til stede eller ikke på grunn av sammenfall mellom ulike kasusformer, jf. eksemplene i (16 a, b), der genitivsformen faller sammen med nominativ- og akkusativformene.

- (16) a. *halft pund vax* (B. III, 433)
‘halvt pund vaks’

- b. *æina tunno lax* (B. I, 541)
'en tønne laks'

Man kan konkludere med at pseudopartitive konstruksjoner i mellomnorske tekster fra tidsperioden 1375 til 1400 fortsatt bevarer underordningsmarkøren. Bare et fåtall eksempler avviker fra dette mønsteret. Blant faktorene som kan bidra til endringen kan man blant annet nevne attributtets fonetiske struktur. Pettersen skriver for eksempel:

Ved artens genitiv er markering ved [s] enerådende i representanter for gammelnorsk 'merkr gulls', i alt i 29 brev. Derimot er genitiv ikke særskilt merket ved 'silfr' i tilsvarende omgivelser. [...] Det kan være fonetiske årsaker til skilnaden, den initiale /s/. (Pettersen 1991: 49)

Tekstene fra tidsperioden 1475 til 1500 inneholder 66 eksempler på pseudopartitive konstruksjoner, og 43 (65 prosent) av dem har ingen genitivsmarkør, jf. eksemplene nedenfor:

- (17) a. *i tønne sildh* (B. II, 940)
'en tønne sild'
b. *xxxii lass høø* (B. II, 940)
'32 lass høy'
c. *iiii lod sølue* (B. I, 914)
'fire lodd sølv'
d. *ii øresbol jordh* (B. III, 977)
'to øresbol jord'

Genitivsmarkering er til stede i 16 eksempler:

- (18) a. *viii mark gwlz* (B. I, 973)
'åtte mark gull'
b. *x auræ bool ierdær* (B. VI, 584)
'ti øresbol jord'
c. *v auræ bool iordær* (B. V, 912)
'fem øresbol jord'

Formen til attributtet i de øvrige konstruksjonene er tvetydig. For eksempel kan *penninge* i (19) oppfattes enten som gen. pl. (gammelnorsk *peninga*) med en redusert -a eller akk. pl. (gammelnorsk *peningar*) med en redusert -a og r-bortfall:

- (19) *tolff øre penninge* (B. V, 919)
 ‘tolv øre penninger’

En slik tvetydighet er mest karakteristisk for konstruksjoner av typen (20 a, b), der *iarder* og *iærder* kan oppfattes enten som gen. sg. (gammelnorsk *jarðar*) eller akk. pl. (gammelnorsk *jarðir*). Materialet inneholder rundt 10 eksempler på denne konstruksjonen.²²

- (20) a. *eit marker bool iarder* (B. V, 895)
 ‘et markebol jord’
 b. *vi koleghe iærder* (B. II, 1010)
 ‘seks kyrlag jord’

Resultatene fra undersøkelsen er framstilt i tabellen nedenfor. Tvetydige konstruksjoner er ikke tatt med i analysen:

Konstruksjonstype	1375–1400		1475–1500	
	-Ø	Genitiv	-Ø	Genitiv
Pseudopartitive konstruksjoner	5 (9,6%)	43 (90,4%)	43 (63%)	16 (37%)

Tabell 3. Genitivsmarkering i pseudopartitive konstruksjoner fra de to tidsperiodene.

For å oppsummere resultatene kan man si at genitivsmarkeringen i pseudopartitive konstruksjoner, som fortsatt var i bruk på slutten av 1300-tallet, for det meste er borte i tekstene som stammer fra 1475 til 1500. Variasjonen er mest karakteristisk for eksemplene som angir størrelsen på et jordstykke: i slike eksempler framstår attributtet enten som gen. sg., for eksempel *ierdær* i (18 b), eller akk. sg., for eksempel *jordh* i (17 d). I tillegg brukes den tvetydige formen *iærder* (20 b), som kan tolkes enten som gen. sg. eller akk. pl.

Tre problemer skal drøftes i denne sammenhengen: 1) Hva utløser bortfall av genitivsmarkør i

²² Jf. konstruksjonen *tessa iarder ærffde Gunnildh Skeldulffsdotter* ‘disse jordene nedarvet Gunnhild Skeldulvsdotter’ (B. III, 919), der *iarder* bare kan tolkes som akk. pl.

pseudopartitive konstruksjoner? 2) Hvorfor berører bortfallet av underordningsmarkøren ikke de øvrige genitivkonstruksjonene? 3) Hvilket av de to elementene i de nye pseudopartitive konstruksjonene kan betraktes som kjernen? Disse spørsmålene skal diskuteres videre i kapittelet.

5.2.3 Bortfall av genitivmarkering og profilsifte i konstruksjonen

Dette delkapittelet presenterer en hypotese som gjør rede for utviklingen av pseudopartitive konstruksjoner i mellomnorsk. Hypotesen ble introdusert av Kinn (2001) og går ut på at konstruksjonens nye formelle struktur skyldes en semantisk reanalyse.

Reanalysen innebærer at det kvantifiserende ordet i konstruksjonen ikke lenger oppfattes som kjerne, og at betydningen til ordet som før fungerte som attributtet, trekkes i forgrunnen (Kinn 2001: 202–204). Den nye statusen til elementene i konstruksjonen avspeiles i bortfall av underordningsmarkør i konstruksjonen. Attributtet reanalyseres sannsynligvis i løpet av perioden når postnominale genitivsattributter går ut av bruk, og siden det ikke lenger eksisterer noen underordningsforhold mellom kjernen og attributtet, er det ingen behov for preposisjonell markering av slike forhold i konstruksjonen (jf. moderne norsk: *boka til Per, fargen på bilen, men en bunke papir*) (Kinn 2001: 204).

Innen kognitiv grammatikk innebærer reanalyse et profilsifte. Innholdet til konstruksjonen med og uten underordningsmarkør er identisk, det vil si at konstruksjonen beskriver forholdene mellom de samme begrepene. Det som gjennomgår en forandring er referansen: mens den gamle pseudopartitive konstruksjonen refererer til objektets kvantitet, får den nye konstruksjonen evnen til å referere til selve objektet. Hovedgrunnen til reanalysen er ifølge Kinn (2001: 228) at kvantifiserende substantiver egner seg dårlig som profildeterminant. Kvalitative aspekter ved objektet (for eksempel form og materiale) fungerer bedre som konstruksjonens referent enn objektets kvantitet. Det forutsetter at konstruksjoner med primært kvantifiserende substantiver av typen *pund*, som kjennetegnes av en høyere grad av relasjonalt enn de sekundære, er mer utsatte for reanalyse enn konstruksjoner med sekundært kvantifiserende substantiver av typen *spann*, som i tillegg til å brukes som kvantitetbetegnelser, kan referere til fysiske objekter.

Underordningsmarkering kan ifølge Kinn ikke hindre reanalysen. Sporadiske ytringer der subjektspredikativet kongruerer med ordet som refererer til stoffet eller objektet, og ikke med det kvantifiserende substantivet, viser ifølge Kinn (2001: 206) at preposisjonsfrasen ikke oppfattes av språkbrukere som syntaktisk underordnet i moderne norsk. Jf. ytringen *ein heil dunge med høy var tørt alt* (Beito 1986: 217), der det predikative adjektivet *tørt* kongruerer med *høy*, og ikke *dunge*, som tradisjonelt betraktes som konstruksjonens kjerne.

Som et annet argument for hypotesen nevner Kinn (Kinn 2001: 202) det faktumet at substantivet *hundrað* allerede i norrønt var brukt i konstruksjoner uten underordningsmarkering (dvs. som et vanlig tallord), jf. *með hundraði* (dat.) *katta* (pl. gen.) og *með hundrað* (pl. dat.) *køttum* (pl. dat.). Denne utviklingen utløses ifølge Kinn av uoverenstemmelsen mellom entallsbetydningen til tallordet (*eitt hundrað*) og ordets evne til å referere til et stort antall objekter. Han påpeker: «The possibility that (some) other quantifying nominals would be interpreted as subordinate quantifiers, too, appears close at hand» (Kinn 2001: 204).

Hypotesen til Kinn forutsetter at det finnes en direkte forbindelse mellom konstruksjonens semantikk og den formelle strukturen. Han mener at den manglende underordningsmarkeringen i konstruksjonen utgjør en ikonisk representasjon av konseptuell nærhet mellom to begreper. Kinn formulerer det slik:

In juxtapositional pseudopartitives, two nouns are conceptually close by categorizing the same object, and they are adjacent in the linguistic expression. [...] This pattern of adjacency and stress reduction functions as an icon of conceptual unity. (Kinn 2001: 127)

Hypotesen om at endringen i konstruksjonen skyldes et profilskifte i konstruksjonen, vil testes ut mot mellomnorske data i 5.2.4. Om det viser seg at det formelle attributtet fungerer som konstruksjonens profildeterminant før bortfallet av genitivsmarkøren, vil det kunne brukes som argument for at reanalyse vil kunne bidra til endringen i konstruksjonens formelle struktur. Den resterende delen av kapittelet presenterer resultatene fra undersøkelsen.

5.2.4 Profildeterminanten i mellomnorske konstruksjoner

Dette delkapittelet er viet til spørsmålet om hvilken av de to enhetene i konstruksjonen som utgjør profildeterminant. Det er ikke alltid lett å avgjøre om en pseudopartitiv konstruksjon profilerer objektets kvantitet eller kvalitative egenskaper. Situasjonen blir naturligvis ikke klarere når konstruksjonen mister genitivsmarkør. Her kan det nevnes at det ikke finnes noen enighet blant forskere når det gjelder statusen til de to medlemmene av pseudopartitive konstruksjoner i moderne norsk. Diderichsen (1957: 231–232, 241–242) og Næs (1972: 338–339) mener at det er svært vanskelig, om ikke umulig, å avgjøre hvilket av de to som utgjør kjernen i konstruksjonen. Lødrup (1989: 83–86) og Faarlund mfl. (1997: 236–240) betrakter stoff- eller objektsbetegnelsen som kjerne. Deres analyse er basert på funksjonelle likheter mellom kvantifiserende substantiver og andre kvantorord. Delsing (1993: 200–224) mener at i hvert fall noen pseudopartitive konstruksjoner er grammatisk tvetydige og kan fortolkes på forskjellige måter avhengig av konteksten. For å løse dette problemet må man ty til analyse av følgende syntaktiske trekk: 1) bestemthetsmarkeringen av enhetene i konstruksjonen, som uttrykker hvilken av de to enhetene som settes i forgrunnen; og 2) samsvarsbøying mellom det finite verbet eller predikativet og konstruksjonen (hvis konstruksjonen fungerer som subjektet i setningen). Hvis det viser seg at konstruksjonen kan profilere objektets kvalitative egenskaper, kan det brukes som et argument for hypotesen om at endringen i konstruksjonens formelle struktur skyldes et profilskifte.

De ovennevnte syntaktiske trekkene (bortsett fra samsvarsbøying mellom konstruksjonen og det finite verbet) benyttes av Kinn (2001) i undersøkelsen av moderne norske pseudopartitive konstruksjoner uten underordningsmarkering. Analysen hans gir følgende resultater:

1) I ubestemte konstruksjoner med primært kvantifiserende substantiver er det bare navnet på stoffet eller objektet som utgjør kjerne, jf. konstruksjonen i (21 a). I ubestemte konstruksjoner med sekundært kvantifiserende substantiver kan begge medlemmer fungere som kjerne (21 b).

- (21) a. *eit tonn (med) eple blei *?stole/stolne* (Kinn 2001: 188)
b. *ein kasse (med) eple blei stolen/stolne* (Kinn 2001: 188)

2) Analysen av bestemthetsmarkering viser at begge enheter kan fungere som kjerne i konstruksjoner med substantiviske tallord, jf. eksemplene i (22 a). I konstruksjoner med andre kvantifiserende substantiver er det bare det kvantifiserende ordet som utgjør kjernen (22 b).

- (22) a. *dei tre millionar aksjane, dei tre millionane (med aksjar)* (Kinn 2001: 189)
b. *dei tre kassane med sand (appelsinar)*
**den tre kassar (med) sanden*
**dei tre kassar (med) appelsinane* (Kinn 2001: 189)

På grunnlag av Kinns undersøkelse er det rimelig å anta at mange moderne norske pseudopartitive konstruksjoner kan skifte profil avhengig av konteksten. Derfor er det interessant å undersøke om evnen til å skifte profil også var karakteristisk for partitive konstruksjoner i mellomnorsk.

Undersøkelsen gir følgende resultater. Bestemt artikkel forekommer sjelden i pseudopartitive konstruksjoner. Dette faktumet er interessant i seg selv og kan ses som en indikasjon på at de to enhetene i konstruksjonen kjennetegnes av den samme graden av topikalitet (begge refererer som oftest til et objekt som introduseres i diskursen for første gang). Det ble funnet bare et par eksempler på bruk av bestemt artikkel i pseudopartitive konstruksjoner. I disse eksemplene er underordningsmarkøren fortsatt bevart, og artikkelen refererer til objektets kvantitet. Bestemtheten uttrykkes ved hjelp av en frittstående artikkel eller en demonstrativ, og konstruksjonen etterfølges av en relativsetning:

- (23) a. *þa skildi optnemder Stæinar prester a Valom æigha þet (akk.) halfua merka (gen.)*
bol (akk.) iardar (gen.) sem adernemder Piostolfuer a j fyrnemdo Anundarudi
(B. I, 477)
‘så skulle nevnte Steinar prest i Våle eie det halve markebolet jord som nevnte Tjostolv eide i nevnte Anundarud’
b. *Strange ok Sigridh kona hans gafwo frv Ingiborgo. ok Sunnifw ok Ifvars ervingia quitta ok althingis lidugha vm þær (akk.) sæxtighi markar (akk.) peninga (gen.) sæm Ifvar [gaf] Sigrido til giftinghar* (B. XI, 70)
‘Strange og Sigrid kona hans gjør fru Ingeborg og Sunnive og Ivars arvinger frie og fullstendig ledige om de 60 mark i penger som Ivar ga Sigrid i medgift’

Det ble ikke funnet belegg med samsvarsbøying mellom artikkelen og attributtet i de analyserte tekstene. Analysen av bestemthetsmarkering kan dermed ikke brukes for å bekrefte Kinns hypotese om at pseudopartitive konstruksjoner kan profilere det kvalitative aspektet ved objektet.

Samsvarsbøying mellom konstruksjonen og det finite verbet eller subjektspredikativet kan ikke brukes som kriterium i analysen. I de eksemplene på pseudopartitive konstruksjoner som ble funnet i materialet, fungerer konstruksjonen ikke som subjekt, men enten som direkte eller som indirekte objekt. Dermed finnes det ingen eksempler på samsvarsbøying mellom konstruksjonen og det finite verbet eller subjektspredikativet. Bruk av objektspredikativet med pseudopartitive konstruksjoner er heller ikke belagt i materialet. Det finnes imidlertid et par eksempler der konstruksjonen etterfølges av en adjektivisk relativleddsetning innledet med *som*:

- (24) *En Gunnlek ok Margit ok Tordh son thera luto i sit bite af Ketile viii løpa landh jordh i Bakkanom som ligger i Hofuine bigdh* (B. III, 960)
‘Og Gunnleik og Margit og Tord sønnen deres fikk til sin del av Ketil 8 laupeland jord i Bakken som ligger i bygda Hovin’

Slike eksempler er til lite hjelp i analysen først og fremst på grunn av sammenfall av ulike former i verbenes paradigmer. Entallsformer av det finite verbet benyttes i mellomnorsk ofte når subjektet står i flertallsform (Grøtvedt 1974: 223). Situasjonen er også komplisert i relativsetninger der *er*, *sem* eller *som* viser tilbake på flertallsord (Grøtvedt 1974: 223–224). Jf. konstruksjonene:

- (25) a. *fore alle þæim* (pl.) *sem efther kømmæ scal* (sg.)
‘for alle de som skal komme etter’ (B. III, 554)
b. *med allum lutum* (pl.) *oc lunnyndom* (pl.) *som til ligger* (sg.) *oc leghit hefuir* (sg.) (B. V, 664)
‘med alle deler og herligheter som ligger og har ligget til’

Dermed kan det sies at det eneste syntaktiske trekket som kan avsløre enhetens status som profildeterminant i mellomnorske tekster, er bestemthetsmarkering, og den gir ingen indikasjoner på at konstruksjonen profilerer det kvalitative aspektet ved objektet. Det er

imidlertid mulig at analyse av et større omfang av materialet vil gi andre resultater.

5.3 Oppsummering

Analysen viser at perifere og sentrale partitive konstruksjoner utvikler seg på forskjellige måter i mellomnorsk: perifere konstruksjoner, det vil si konstruksjoner som beskriver relasjonene mellom et objekt og objektets egenskap og relasjoner mellom en komponent og en helhet, får i likhet med possessive konstruksjoner et foranstilt attributt. Siden det ble funnet få belegg på de egentlige partitive konstruksjonene i materialet, kan det ikke trekkes noen konklusjoner om deres utvikling. Pseudopartitive konstruksjoner bevarer den gamle leddstillingen med et etterstilt attributt, men mister genitivsmarkør. Undersøkelsen viser at bare et fåtall av eksemplene fra den første perioden kjennetegnes av manglende genitivsmarkering. I de yngre tekstene er genitivsmarkøren borte i over halvparten av eksemplene. Blant konstruksjonene som bevarer den gamle strukturen, kan man nevne konstruksjoner som brukes for å angi størrelsen på et jordstykke, det vil si konstruksjoner av typen *tueggia aura bool iærdær* ‘to øresbol jord’ (B. IV, 561).

Ifølge teorien introdusert av Kinn utløses denne endringen av en reanalyse i konstruksjonen: konstruksjonen får evne til å profilere både det kvantitative og det kvalitative aspektet ved objektet. For å teste ut hypotesen ble det gjennomført en syntaktisk analyse som hadde som mål å avsløre hvilken av de to enhetene i konstruksjonen som utgjør konstruksjonens profildeterminant. Resultatene fra undersøkelsen gir ingen støtte til teorien om reanalyse, men det kan forklares med det begrensede omfanget til materialet samt tekstenes formelfasthet. Hypotesen kan imidlertid sies å styrkes av dataene fra den semantiske analysen til konstruksjonene: kjernen i konstruksjoner som utsettes for endringen i tekstene fra 1375 til 1400, er et primært kvantifiserende, relasjonelt substantiv, jf. *pundh* i (15 a). Hypotesen om reanalyse av konstruksjonen forutsetter at relasjonelle ord er vanskeligere å konseptualisere enn de ikke-relasjonelle, og at konstruksjonene der kjernen kjennetegnes av en høy grad av relasjonalitet, er mer utsatt for et profilskifte enn konstruksjonene der kjernen kan framstå som et ikke-relasjonelt ord (for eksempel *spann*, *tønne*).

Til slutt bør det sies at endringen også kan forårsakes av et samspill av ulike faktorer, for eksempel både konstruksjonens referensielle egenskaper og fonetiske forhold.

6 Klassifiserende genitivkonstruksjoner

Dette kapittelet er viet til klassifiserende konstruksjoner i mellomnorske diplomer.

Kjennemerket på klassifiserende konstruksjoner er attributtets kategoriserende funksjon. Det kan illustreres med eksempelet nedenfor:

- (1) *odalss breff* (B. III, 975)
'brev om odelsrett'

Kjernen *breff* angir en ganske bred kategori (alle typer dokumenter), mens *odalss breff* refererer til en avgrenset klasse av objekter innenfor denne kategorien (brev som handler om odelsrett). I likhet med de øvrige genitivkonstruksjonene kan klassifiserende konstruksjoner uttrykke mange ulike typer av relasjoner, for eksempel relasjoner mellom et objekt og objektets funksjon, relasjoner mellom en del og en helhet osv. Blant andre karakteristiske trekk til klassifiserende konstruksjoner kan man nevne foranstilling av attributtet og en tendens til leksikalisering. I denne undersøkelsen vil jeg: 1) finne ut hvilke relasjoner en klassifiserende konstruksjon vanligvis uttrykker i de utvalgte mellomnorske tekstene, og 2) beskrive de formelle egenskapene ved konstruksjonen. Kapittelet består av følgende deler: 6.1 presenterer den semantiske strukturen og noen av de viktigste trekkene ved klassifiserende konstruksjoner, 6.2 diskuterer spørsmålet om leksikaliseringen av klassifiserende konstruksjoner, og 6.3. beskriver ulike typer av mellomnorske klassifiserende konstruksjoner i tekstene fra de to tidsperiodene (1375 til 1400 og 1475 til 1500). 6.4 oppsummerer resultatene fra undersøkelsen.

6.1 Hovedtrekk ved klassifiserende konstruksjoner

Kjernen i konstruksjonen angir som sagt en bestemt kategori, mens selve konstruksjonen angir en klasse av objekter innenfor denne kategorien, jf. følgende eksempler:

- (2) a. *æina pilagrimis ferdh* (B. I, 489)

- ‘en pilegrimsreise’
b. *tolf aura booll* (B. III, 433)
‘tolv øres bol’

Begrepet *ferdh* i (2 a) forutsetter at ett eller flere subjekter flytter fra ett geografisk punkt til et annet, prosessen er langvarig og kan ha forskjellige formål. Attributtet *pilagrims* innsnevrer betydningen til *ferdh* ved å angi formålet bak reisen og ved å tilskrive subjektet en viss rolle (en pilegrim). Uttrykket *pilagrims ferdh* kan dermed bare brukes for å referere til en begrenset klasse av objekter innenfor kategorien *reise*. Det kan følgelig sies at attributt *pilagrims* har en klassifiserende funksjon. Eksempelet i (2 b) har mye til felles med eksempelet i (2 a): kjernen *booll* angir en kategori (et jordstykke), mens attributtet *tolf aura* angir en egenskap som skiller referenten fra andre medlemmer av klassen (størrelse, verdi). Det betyr at antall objekter som uttrykket potensielt kan referere til, reduseres ved hjelp av attributtet.

Blant andre karakteristiske trekk ved konstruksjonen må man nevne en tendens til leksikalisering. Sammensetninger der det første leddet har en klassifiserende funksjon, finnes også i moderne norsk. De kalles av Faarlund mfl. (1997: 62) determinative og defineres som sammensetninger der forleddet «bidrar til å betegne en undergruppe (delmengde) av det etterleddet viser til» (Faarlund mfl. 1997: 63). Jf. eksempelet i (3), som betegner en hytte på fjellet, i motsetning til andre hytter, for eksempel hytter som befinner seg ved sjøen (Faarlund et al. 1997: 63).

- (3) *fjellhytte*

Engelske sammensetninger har ifølge Taylor (2000: 288ff) det samme skjematiske innholdet. Jf. konstruksjonen i (4), som refererer til en klasse av objekter innenfor kategorien *magazin*:

- (4) *woman's magazin*

Framstillingen av både mellomnorske klassifiserende genitivkonstruksjoner og mellomnorske sammensetninger med klassifiserende funksjon vil i denne oppgaven delvis baseres på Taylors analyse av engelske sammensetninger.²³

Blant egenskaper som skiller konstruksjoner med klassifiserende funksjon fra possessive konstruksjoner, nevner Taylor (2009: 293) de referensielle egenskapene til attributtet. Attributtet i possessive genitivkonstruksjoner betegner et konkret objekt, som fungerer som RP for et annet konkret objekt, jf. eksempelet i (5), der både *hwsbondæ* og *adernempdre Gwnnilde* refererer til konkrete personer:

- (5) *hwsbondæ adernempdre Gwnnilde* (B. XI, 240)
'mannen til fornevnte Gunnhild'

I klassifiserende konstruksjoner betegner attributtet som oftest ikke et konkret objekt, men en type (Taylor 2000: 293), jf. eksempelet i (2 a), der *pilagrims* betegner en konvensjonalisert type og ikke en konkret person. Slike attributter er for øvrig ikke nødvendigvis forankrede i diskursen (Taylor 2000: 294), *pilagrims* nevnes for eksempel for første gang i teksten (Taylor 2000: 294).²⁴

Et annet kriterium som bør tas hensyn til, er referensielle egenskaper til selve konstruksjonen: klassifiserende konstruksjoner kan i motsetning til konstruksjonene som baseres på RP-skjemaet, ha både spesifikk og ikke-spesifikk referanse, for eksempel kan *pilagrims ferdh* referere både til en type reise eller til en konkret reise. Konstruksjoner som baseres på RP-skjemaet, refererer derimot bare til spesifikke objekter, jf. konstruksjonen *hwsbondæ adernempdre Gwnnilde* i (5), som refererer til en konkret person.

Blant andre trekk som kjennetegner klassifiserende konstruksjoner, bør man nevne en særegen bruk av artikler. Klassifiserende konstruksjoner i analyserte diplomer kan få enten

²³ Selve spørsmålet om forholdet mellom sammensetninger og genitivkonstruksjoner vil jeg diskutere i delkapittel 6.2.

²⁴ Jf. den engelske sammensetningen *woman's magazine*, der *woman* betegner ikke en konkret person, men en type (Taylor 2000: 294).

bestemt eller ubestemt artikkel, jf. eksemplene i (6 a, b):²⁵

- (6) a. *eit sex aura boll* (B. IV, 985)
‘et seks øres bol’
b. *som i testamentes brefwet staar* (B. V, 975)
‘som det står i testamentsbrevet’

Artikkelen står derimot aldri til en possessiv konstruksjon i mellomnorsk. Det kan forklares med at attributtet med RP-funksjon vanligvis kjennetegnes av en høy grad av topikalitet og kan brukes for å forankre begrepet i diskursen. Det samme kan ikke sies om attributtet i klassifiserende konstruksjoner, og begrepet som konstruksjonen refererer til, må dermed forankres ved hjelp av en artikkel. Eksempler av denne typen er likevel sjeldne i materialet. Bruk av artikler i mellomnorske genitivkonstruksjoner fortjener en grundigere undersøkelse og bør betraktes i sammenheng med generell bruk av artiklene i mellomnorsk. Dette vil dermed ikke behandles nærmere i denne oppgaven.

Før jeg går over til presentasjon av resultatene, vil jeg diskutere spørsmålet om leksikalisering av klassifiserende konstruksjoner, som utgjør ett av hovedproblemene i undersøkelsen.

6.2 Sammensetninger og klassifiserende genitivkonstruksjoner

Klassifiserende konstruksjoner i materialet framstilles skriftlig enten som en kombinasjon av to eller flere ord (7 a) eller som ett ord (7 b). Det er verdt å bemerke at skrivemåten kan variere i en og samme tekst:

- (7) a. *hwar sœm samnøyter banz mannæ* (B. IX, 186)
‘hver som omgås morderen’
b. *ængin samnøyter banzmonnom* (B. IX, 186)
‘ingen omgås mordere’

²⁵ Det samme er karakteristisk for moderne norsk, jf. *Karis venn og et herrens vær, en handlingens mann* (Faarlund et al. 1997: 254).

Denne variasjonen tyder på at uttrykket *banzmonnom* eller *banz mannæ* kan oppfattes av skriveren både som én enhet eller som en kombinasjon av to enheter. Eksempelene i (7) kan brukes som en illustrasjon på leksikalisering av genitivkonstruksjoner, som utgjør ett av de karakteristiske trekkene ved klassifiserende konstruksjoner og skiller dem fra possessive og partitive konstruksjoner. I dette delkapittelet vil jeg diskutere spørsmålet om hvordan leksikaliseringen bør behandles i undersøkelsen av mellomnorske genitivkonstruksjoner. Framstillingen av leksikaliseringsprosessen baseres på analysen introdusert av Bakken (1998).

Bakken (1998) ser på leksikalisering som en gradvis prosess, men mener at man kan skille mellom tre steg i denne prosessen. Det første steget kalles konvensjonalisering. Et uttrykk er konvensjonalisert når det etableres en enighet blant språkbrukere om en forbindelse mellom den semantiske og den fonologiske strukturene. Denne forbindelsen må være uavhengig av kontekst (Bakken 1998: 72). Slike konvensjonaliserte enheter kan eksemplifiseres med moderne norske sammensetninger i (8), som framstår som entydige for de fleste norsktalende uavhengig av konteksten.

- (8) a. *damesko* (Bakken 1998: 72)
b. *vinterklær* (Bakken 1998: 72)

De konvensjonaliserte konstruksjonene kan gjennomgå betydningssammensmelting, som utgjør det andre steget i leksikaliseringsprosessen. Som følge av denne utviklingen dukker det opp sammensetninger med ikke-komposisjonell betydning. Ikke-komposisjonell betydning innebærer at innholdet til sammensetningen ikke lenger konstitueres av innholdet til de to leddene (Bakken 1998: 80). Slike sammensetninger er ofte motiverte, men deres betydning kan ikke forutsettes basert på betydningen til leddene som inngår i dem. Jf. følgende eksempel:

- (9) *handerbande theiræ* (B. III, 926)
'håndslaget deres'

Sammensetningen i (9) konstitueres av to elementer, *hander-* (gen. pl. av *hönd* 'hånd') og *band* 'bånd'. Ordet betyr ifølge Heggstad, Hødnebo og Simensen (1975: 169) «handslag (på ein avtale el. ei semje)», og dette innholdet kan ikke sies å være konstituert utelukkende av betydningene til de to leddene.

Her er det viktig å understreke at en fullstendig komposisjonalitet ifølge Langacker er ganske sjelden i språket, om ikke umulig:

A crucial point is that the composite structure is not merely the sum of the component structure it is based on, at either pole. The composite structure is an entity in its own right, usually with emergent properties not inherited or strictly predictable from the components and the correspondences between them. (Langacker 2008: 164)

Komposisjonaliteten bør derfor snarere framstilles som en graduell verdi. Genitivskonstruksjoner av typen *Karis venn* kjennetegnes for eksempel av en mye større grad av komposisjonalitet enn eksempelet i (9) siden deres innhold er forutsigelig basert på betydningene til enhetene som inngår i dem.

Det siste steget i leksikaliseringsprosessen er demotivering. En demotivert sammensetning har en ikke-komposisjonell betydning, i tillegg står de to leddene ikke nødvendigvis i «motivasjonsforhold» til sammensetningens betydning (Bakken 1998: 88), jf. eksempelet:

- (10) a. *jordmor* (Bakken 1998: 85)
b. *seilduk, teltduk* (Faarlund mfl. 1997: 62)

Oppkomsten av slike enheter kan skyldes en rekke ulike faktorer, for eksempel forandringer i verden. Eksempelet i (10 a) kan brukes som en illustrasjon på det: leddet *jord* er demotivert siden fødsler ikke lenger foregår på jordgulv (Bakken 1998: 85). Demotivering kan også skyldes språkendringer, jf. eksempelet i (10 b), der *duk* brukes i den gamle betydningen «tøy», som er gått ut av bruk (Faarlund mfl. 1997: 62).

Leksikaliseringsprosessen fører dermed til oppkomst av idiosynkratiske enheter. Denne prosessen beskrives blant annet av Anderson, som formulerer det slik:

The longer a word exists in a language as a lexical item, the more various parts of its structure may become idiosyncratic, so that eventually this structure can become quite opaque from a synchronic point of view. (Anderson 1992: 194)

Denne utviklingen legges også merke til av Bybee:

Compounding resembles lexical expression in that the resulting unit is a word, and the meaning of this word is not predictable from a summation of the meaning of its parts. Even though compounding may be productive in the sense that new compounds are freely created, the results of the compounding process are lexicalized,

and they tend gradually to lose their semantic and phonological transparency. (Bybee 1985: 106)

Jeg har valgt å i undersøkelsen inkludere sammensetningene som har den samme semantiske strukturen som vanlige klassifiserende genitivskonstruksjoner, det vil si sammensetninger der begge ledd oppfattes som selvstendige enheter, og der det første leddet har en klart framtrædende klassifiserende funksjon. Sammensetningene som semantisk avviker fra klassifiserende genitivskonstruksjoner, ekskluderes derimot fra undersøkelsen ettersom de ikke kan analyseres på den samme måten som klassifiserende genitivskonstruksjoner. Disse sammensetningene omfatter ikke-komposisjonelle og demotiverte enheter. Toft behandler leksikaliserte klassifiserende konstruksjoner i norrønt på den samme måten (Toft 2009: 239–245).

Her bør det nevnes at analysen av konstruksjonenes demotivering ikke er uproblematisk i språkhistorisk forskning: det er ikke godt å vite om en gitt konstruksjon ville forstås av mellomnorske talere som komposisjonell og motivert eller ikke (jf. eksempelet *jordmor* i (10 a), som på et bestemt tidspunkt oppfattes som motivert).²⁶ Siden språkbrukernes egne intuisjoner om konstruksjonenes komposisjonalitet²⁷ er utilgjengelig, vil analysen baseres på forskerens intuisjoner.

Den resterende delen av kapittelet presenterer de mest frekvente mellomnorske klassifiserende genitivskonstruksjoner og sammensetninger med en høy grad av komposisjonalitet. Konstruksjonene deles inn i flere grupper basert på relasjonene de uttrykker. En kvalitativ beskrivelse av konstruksjonstyper kombineres med en kvantitativ analyse av deres forekomst i materialet.

²⁶ Oppfatning av en bestemt konstruksjon som motivert eller ikke-motivert kan også variere blant språkbrukere.

²⁷ Språkbrukeres erkjennelse av sammensetningens komposisjonalitet kaller Bakken (1998: 77) «analyserbarhet».

6.3 Klassifiserende konstruksjoner i mellomnorsk

Det ble funnet 174 eksempler på klassifiserende konstruksjoner i tekstene som stammer fra tidsperioden 1375 til 1400, og 161 eksempler på klassifiserende konstruksjoner i tekstene som stammer fra tidsperioden 1475 til 1500. Disse konstruksjonene kjennetegnes først og fremst av et foranstilt attributt. Hovedfunksjonen til attributtet er som sagt framheving av en egenskap som kan brukes for å skille ut et objekt fra andre objekter innenfor en viss klasse (for eksempel *pilegrimsferd* som en type reise). I dette delkapittelet vil jeg presentere de mest frekvente typene av mellomnorske klassifiserende genitivkonstruksjoner. Inndelingen av konstruksjoner baseres på klassifikasjonen introdusert av Toft (2009: 245–278), men er tilpasset dataene fra de mellomnorske diplomene. De mest frekvente konstruksjonene i materialet er: 1) konstruksjoner der attributtet beskriver en viss funksjon ved referenten, 2) konstruksjoner der attributtet angir referentens kvantitet, tidsmessige egenskaper eller for eksempel verdi, 3) konstruksjoner der kjernen betegner en handling eller en hendelse og attributtet betegner et subjekt eller et objekt, 4) konstruksjoner der attributtet betegner en helhet, og kjernen betegner en komponent av helheten. Videre vil disse konstruksjonstypene betraktes nærmere.

1) Konstruksjoner der attributtet betegner en bestemt funksjon ved referenten.

Attributtet i denne konstruksjonstypen brukes for å framheve en viss funksjon som skiller objektet fra andre objekter i en klasse, jf. eksempelet nedenfor:

- (11) a. *sanner landradha madher* (B. II, 438)
‘ekte landsforræder’
- b. *Brandz logmans orskurdha bref* (B. II, 542)
‘Brand lagmanns domsbrev’
- c. *lagrhetthæmannæn* (B. III, 944)
‘lagrettemannen’
- d. *hans testamentes bref* (B. V, 975)
‘hans arvebrev’

Tekstene fra den eldste perioden inneholder 70 konstruksjoner av denne typen (11 a, b), og i tekstene fra perioden 1475 til 1500 ble det funnet 55 eksempler på konstruksjoner av denne

typen (11 c, d). Den mest frekvente spesifikke konstruksjonen innenfor denne gruppen er konstruksjonen med kjernen *-mann*, som definerer en person basert på hans eller hennes virksomhet, jf. eksemplene i (11 a, c).

2) **Klassifiserende konstruksjoner med kvantifiserende betydning**, jf. eksempelet:

(12) *vm tweggiæ laupæ land* (B. VI, 616)
'om to laupeland (om to laupers land)'

Konstruksjonene av denne typen utgjør den nest største gruppen av klassifiserende genitivskonstruksjoner i materialet. I tillegg skiller de seg fra de øvrige klassifiserende konstruksjoner i materialet ved sin høye grad av spesifisitet, det vil si at bare et begrenset antall leksemer kan fungere som attributt og kjerne i konstruksjonen. Konstruksjonene av denne typen beskriver i likhet med pseudopartitive konstruksjoner objektets kvantitet (eventuelt omfang, verdi, tidsmessige aspekter), men formidler informasjonen om denne kvantiteten på en forskjellig måte. Kvantitet uttrykkes i klassifiserende konstruksjoner av attributtet, for eksempel *tweggiæ laupæ* i (12), mens kjernen angir selve objektet (*land*). I partitive konstruksjoner av typen *æit pund maltz* 'ett pund malt' (B. I, 530) angir kjernen derimot objektets kvantitet (*æit pund*), og attributtet betegner selve objektet (*maltz*). Det betyr at partitive genitivskonstruksjoner vektlegger objektets kvantitet, mens klassifiserende konstruksjoner trekker det kvalitative aspektet ved objektet i forgrunnen. Eksempelet ovenfor (12) viser i tillegg at det kvantifiserende ordet i klassifiserende konstruksjoner i motsetning til det kvantifiserende ordet i partitive konstruksjoner kan være ikke-relasjonelt: *tweggiæ laupæ* betegner en bestemt verdi og er referensielt selvstendig.

Konstruksjonene av denne typen baseres på det samme skjemaet som de øvrige klassifiserende konstruksjoner. Et konkret objekt som konstruksjonen refererer til, oppfattes som et medlem av en underkategori innenfor en bestemt klasse. Kjernen *land* i (12) angir for eksempel en klasse av objekter, et jordstykke, mens selve konstruksjonen brukes for å referere til en underkategori innenfor denne klassen, *laupsland* defineres av Heggstad, Hødnebø og Simensen (1975: 262) som «så mykje jord som ein betaler 1 laup smør i landskyld av».

Tekstene fra tidsperioden 1375 til 1400 inneholder 54 eksempler på konstruksjonen av denne typen (13 a, b), i tekstene fra den andre tidsperioden (1475 til 1500) ble det funnet 64 eksempler (13 c, d, e).

- (13) a. *ij aura boll j Vestby* (B. III, 433)
'to øres bol i Vestby'
- b. *af þui fimtan pæningha boole* (B. V, 293)
'av det 15 penningers bolet'
- c. *tweggiæ aura booll* (B. IV, 985)
'to øres bol'
- d. *om eit sex aura boll* (B. IV, 985)
'om et seks øres bol'
- e. *x aura bolet* (B. IV, 1006)
'10 øres bolet'

Det er verdt å merke at *þui* og *eit* i (14 b, d) ikke tilhører attributtet og har den samme bøyningsformen som kjernen. Slike konstruksjoner har den samme formelle strukturen som moderne norske uttrykk av typen *en fire minutters pause*.²⁸ En slik bruk av artikler og demonstrativer er vanligere i tekstene fra perioden 1475 til 1500 (15 belegg). Materialet fra tidsperioden 1375 til 1400 inneholder bare ett eksempel av denne typen. Denne strukturen er ikke typisk for possessive konstruksjoner og kan brukes for å skille disse to klassene av konstruksjoner fra hverandre.

Materialet inneholder i tillegg belegg på leksikalisering av konstruksjonen. Jf. eksempelet:

- (14) *ii øyris bool* (B. II, 953)
'to øresbol'

²⁸ Faarlund et al. (1997: 255) sammenlikner de moderne norske uttrykkene *et øyeblikks pause* og *en fem minutters pause* og konkluderer med at attributtet i begge tilfeller har en kvantifiserende funksjon, men i det første uttrykket fungerer *øyeblikks* som bestemmer og i det siste uttrykket fungerer *fem minutters* som beskriver. Artikkelen i det første uttrykket står til genitivsattributtet, mens i det siste uttrykket står det til substantivet *pause*. Uttrykk av typen *en fem minutters pause* kan også få andre bestemmere foran genitivselementet, og genitivselementet kan stå etter et annet adjektiv, jf. *alle disse fem minutters pausene, dette tre ukers arbeidet, den varslede fem minutters pausen* (1997: 255). Det vil si at *fem minutters* og *tre ukers* oppfører seg som adjektiver. I samsvar med denne analysen utgjør *tweggiæ aura* i (14 c) bestemmer, mens *sex aura* i (14 d) fungerer som beskriver.

Det er iøynefallende ved dette eksempelet at *øyris* står i entallsform istedenfor flertallsform, som tilsies av tallordet *ii*. Sannsynligvis reanalyseres *øyris bool* som en sammensetning. Genitivkonstruksjonen oppfattes som en konstruksjon bestående av kvantorordet *ii* og flertallsformen av sammensetningen *øyris bool*. Denne utviklingen førte antagelig til oppkomsten av moderne norske uttrykk av typen *tre øresbol*, *fire markebol* osv. Blant faktorene som kunne bidra til denne reanalysen, kan man nevne utviklingen av bøyingsparadimet til tallordene *einn* ‘en’, *tveir* ‘to’, *þrír* ‘tre’ og *fjórir* ‘fire’, nemlig det faktumet at disse tallordene mister kasusmarkering (Pettersen 1991: 293–301). De yngre tekstene inneholder 37 liknende eksempler som vitner om at konstruksjonen gjennomgår leksikalisering.

3) Konstruksjoner der attributtet betegner et subjekt eller objekt og kjernen betegner en handling eller en hendelse:

- (15) a. *æina pilgrims ferdh* (B. I, 489)
‘en pilegrimsferd’
b. *j brefuabrot* (B. I, 491)
‘i brevbrudd’ (overtredelse av en bestemmelse i et kongebrev)

Uttrykkene analyseres som eksempler på klassifiserende konstruksjoner hvis deres referent kan oppfattes som et medlem av en kategori innenfor en klasse av objekter: *pilgrims ferdh* i (15 a) kan for eksempel forstås som en type av reise, og *brefuabrot* i (15 b) kan forstås som en type av lovbrudd. Tekstene fra den eldste perioden inneholder 16 konstruksjoner der attributtet betegner objektet for handlingen (15 b) og to konstruksjoner der attributtet betegner det handlende subjektet (15 a). I tekstene fra den andre perioden ble det funnet seks eksempler på konstruksjoner som refererer til objektet for handlingen (16 a) og ett uttrykk som kan betraktes som en konstruksjon der attributtet betegner subjektet (16 b). Det som skiller dette eksempelet fra andre konstruksjoner av denne typen, er at møtet utgjør en resiprok handling og forutsetter tilstedeværelse av minst to subjekter, attributtet *bygdaproffsz* refererer til bare ett av disse subjektene.²⁹

²⁹ Alternativt kan attributtets referent oppfattes som objektet for handlingen (en person man møter).

- (16) a. *landz koup* (B. II, 963)
 ‘landskjøp’
 b. *almenneligh bygdaproffsz stempno* (B. V, 908)
 ‘alminnelig stevne med bygdeprosten’

4) **Konstruksjoner der kjernen betegner en komponent av en helhet.** Som nevnt kan noen perifere possessive og partitive konstruksjoner også uttrykke relasjoner av denne typen (se delkapittel 4.2). Det som kjennemerker klassifiserende konstruksjoner, er at tilhørigheten til en større enhet skiller objektet ut fra andre objekter innenfor den samme klassen. I tekstene fra den eldste perioden ble det funnet syv eksempler på konstruksjoner av denne typen (17 a, b), mens tekstene som stammer fra 1475 til 1500 inneholder fem eksempler av denne typen (17 c, d). Det er verdt å bemerke at eksemplene i (17 b, d) har bestemt etterhengt artikkel. Denne strukturen er uvanlig for mellomnorske possessive og partitive konstruksjoner.

- (17) a. *j kirkiudyr* (B. IX, 186)
 ‘i kirkeporten’
 b. *til landzendan* (B. II, 461)
 ‘til landsenden’
 c. *vm natter tiidh* (B. XII, 250)
 ‘om nattetida’
 d. *paa landz bygdhen* (B. II, 963)
 ‘på landsbygda’

Klassifiserende konstruksjoner i materialet omfatter en rekke andre mindre frekvente konstruksjonstyper, for eksempel konstruksjoner der kjernen betegner en fysisk gjenstand, mens attributtet betegner stoffet som gjenstanden er laget av (18). I alle disse konstruksjonene har attributtet en klassifiserende funksjon.

- (18) *i messingxketell* (B. II, 940)
 ‘en kjele av messing’

Resultatene fra undersøkelsen av konstruksjonens semantikk framstilles i tabellene nedenfor.

Attributtet betegner:	1375–1400	1475–1500
Funksjon	70 (40,2%)	55 (34%)
Kvantitet	54 (31%)	64 (40%)
Subjekt og objekt	18 (10,3%)	7 (4,5%)
Helhet	7 (4%)	5 (3%)
Annet	25 (14,5%)	30 (18,5%)
I alt	174	161

Tabell 4. Klassifiserende genitivkonstruksjoner i tekstene fra de to tidsperiodene.

Analysen av de ulike typene av klassifiserende konstruksjoner i eldre og yngre mellomnorske tekster viser at klassifiserende konstruksjoner i motsetning til possessive og partitive konstruksjoner ikke gjennomgår noen drastiske forandringer. Leddstillingen forblir intakt: attributtet plasseres som regel foran kjernen. Den samme leddstillingen er karakteristisk for klassifiserende konstruksjoner i norrønt (Toft 2009: 278–279).

Et formelt trekk som skiller mellomnorske klassifiserende konstruksjonene fra de øvrige genitivkonstruksjonene, er knyttet til bruk av artikler og demonstrativer: de brukes som bestemmere for hele konstruksjonen, noe som kommer til syne i at de har den samme bøyingsformen som kjernen. Det ble imidlertid funnet bare åtte eksempler på det i tekstene fra den eldste perioden (19 a, b, c) og 18 i tekstene fra den yngste perioden (19 d, e, f):

- (19) a. *æina pilagrimsfærdh* (B. XI, 70)
 ‘en pilegrimsreise’
 b. *af þui fimtan pæningha boole* (B. V, 293)
 ‘av det femten penningers bol’
 c. *til landzendan* (B. II, 461)
 ‘til landsenden’
 d. *paa landz bygdhen* (B. II, 963)
 ‘på landsbygda’

- e. *thet formere dompz-breff* (B. III, 996)
‘det fornevnte domsbrevet’
- f. *om eit sex aura boll* (B. IV, 985)
‘om et seks øres bol’

Det er likevel vanskelig å si hvilke funksjoner artikler og demonstrativer har i de analyserte konstruksjonene, ettersom bruk av artiklene i mellomnorske genitivkonstruksjoner helst bør analyseres i sammenheng med generell bruk av artiklene i mellomnorske diplomer.

6.4 Oppsummering

Dette kapittelet presenterte innholdet til klassifiserende konstruksjoner og belyste spørsmålet om forholdet mellom klassifiserende genitivkonstruksjoner og sammensetninger med klassifiserende funksjon. Klassifiserende konstruksjoner i mellomnorske diplomer beskriver som oftest relasjoner mellom 1) objekt og objektets funksjon, 2) objekt og objektets kvantitet, 3) en handling (hendelse) og et handlende subjekt eller et objekt for handlinen, 4) helhet og komponent. Referenten framstilles i disse konstruksjonstypene som et medlem av en underkategori innenfor en bestemt klasse av objekter. Undersøkelsen viser at den formelle strukturen til klassifiserende konstruksjoner forblir intakt. Attributtet plasseres som regel foran kjernen, og denne leddstillingen var også vanligst i norrønt (Toft 2009: 278–279). Utviklingen til konstruksjoner av typen *ii øyris bool* ‘to øresbol’ (B. II, 953) kan brukes som et eksempel på konstruksjonens leksikalisering, som også utgjør et kjennemerke på klassifiserende konstruksjoner i norrønt (Toft 2009: 279–281). Undersøkelsen har også avslørt et annet formelt trekk som skiller mellomnorske klassifiserende konstruksjoner fra de øvrige, nemlig bruk av artiklene og demonstrativer som bestemmere for hele konstruksjonen. Dette trekket kan skyldes de referensielle egenskapene til attributtet i konstruksjonen: i motsetning til attributtet i possessive konstruksjoner betegner attributtet i en klassifiserende konstruksjon ikke et konkret objekt, men en klasse av objekter eller en type og er ikke forankret i diskursen, og den egner seg dermed dårlig som bestemmer.

7 Oppsummering

Denne undersøkelsen hadde som mål å beskrive strukturen til ulike typer av genitivkonstruksjoner i tekstene fra tidsperiodene 1375 til 1400 og 1475 til 1500. Kapitlene 4, 5 og 6 presenterte tre hovedtyper av mellomnorske genitivkonstruksjoner, nemlig possessive, partitive og klassifiserende konstruksjoner. Hver type betraktes i oppgaven som en klasse med både sentrale og perifere medlemmer. Tilhørigheten til klassen baseres på 1) funksjonen til attributtet i konstruksjonen, 2) relasjoner konstruksjonene uttrykker, som i sin tur bestemmes av betydningene til mindre enheter som inngår i konstruksjonen.

Det ble vist at possessive konstruksjoner, det vil si konstruksjoner av typen *Karis bil*, baseres på det såkalte RP-skjemaet: attributtet i konstruksjonen refererer til et salient objekt som hjelper diskursdeltagerne å identifisere referenten. En bil identifiseres for eksempel gjennom tilhørigheten til en person som er kjent for diskursdeltagerne (*Kari*). Blant de mest frekvente typer av relasjoner som beskrives av denne konstruksjonen, ble det nevnt 1) relasjoner mellom eier og eiendomsobjekt for eksempel *jordh Ogmunda Gautasonar* ‘jorda til Ogmund Gautasson’ (B. I, 491); 2) mellommenneskelige relasjoner, blant annet slektskapsforhold, for eksempel *fader Anundz* ‘faren til Anund’ (B. III, 474); 3) relasjoner mellom produkt og produsent, for eksempel *bref sira Steinars* ‘brevet til sira Steinar’ (B. II, 519); 4) relasjoner mellom objekt og egenskap, for eksempel *firir fyrnæmfds kononghs valde* ‘for nevnte kongs herredømme’ (B. IV, 527); 5) relasjoner mellom en handling eller en hendelse og et handlende subjekt eller et subjekt som berøres av hendelsen, for eksempel *Sueins daudhæ* ‘Sveins død’ (B. X, 90); 6) relasjoner mellom en handling og et objekt for handlingen, for eksempel *Sueins daudhæ* ‘Sveins død’ (B. X, 90); 7) relasjoner mellom en helhet og en komponent, for eksempel en kropp og en kroppsdel, for eksempel *firir likama manzens* ‘for legemet til mannen’ (B. VI, 338); og 8) en spesifikk konstruksjon av typen *Noregs konongs* ‘til Norges konge’ (B. I, 564), der kjernen befinner seg på et høyere nivå i animathetshierarkiet enn attributtet. De første tre utgjør ifølge Toft (2009) sentrale possessive konstruksjoner. Jeg har valgt å betrakte også konstruksjonene av typen *bref sira Steinars* ‘brevet til sira Steinar’ (B. II, 519) som en av de sentral possessive konstruksjonene. De øvrige konstruksjonstypene analyseres som perifere siden de deler visse semantiske trekk med partitive konstruksjoner. Undersøkelsen viser imidlertid at alle åtte konstruksjonstyper får

omtrent den samme utviklingen i mellomnorsk. Attributtet i disse konstruksjonene har en stadig økende tendens til å plasseres foran kjernen. Noen av de mest sentrale possessive konstruksjonene avviker likevel fra de øvrige i at de har en ganske variert leddstilling til og med i tekstene fra 1475 til 1500. Det gjelder først og fremst konstruksjonene som beskriver mellommenneskelige forhold og relasjoner mellom slektninger. Disse konstruksjonene hadde en variert leddstilling allerede i norrønt (Toft 2009: 138), og denne variasjonen minker ikke i mellomnorsk. En mer inngående undersøkelse av dette fenomenet vil kunne avklare hvilke faktorer som gjør konstruksjoner av denne typen mindre utsatt for endringer.

Partitive konstruksjoner kjennetegnes først og fremst av en relasjonell kjerne: attributtet i konstruksjonen brukes for å utfylle kjernens semantiske struktur. I denne undersøkelsen har jeg konsentrert meg om en spesifikk type av partitive konstruksjoner, nemlig pseudopartitive konstruksjoner (konstruksjoner av typen *æit pund maltz* 'ett pund malt' (B. I, 530). Kjernen i slike konstruksjoner refererer til objektets kvantitet, mens attributtet angir selve objektet eller stoffet. Kapittel 5 inneholder en kvalitativ analyse av den semantiske strukturen til slike konstruksjoner og behandler konstruksjonens leddstilling og bruk av genitivsmarkering. Blant de viktigste egenskapene ved konstruksjonenes semantiske struktur ble det nevnt følgende: 1) begge enheter i konstruksjonen refererer til det samme objektet, det beskrives kvantitativt av kjernen og kvalitativt av attributtet; 2) konstruksjonen har et attributt som refererer til en uavgrenset enhet (en mengde av stoff eller objekter), og en kjerne som framstiller referenten som en avgrenset og tellelig enhet (eller flere enheter); 3) de to begrepene som betegnes av kjernen og attributtet, har den samme graden av saliens, og attributtet utgjør ikke referansepunkt for kjernen. Når det gjelder konstruksjonens formelle struktur, viser undersøkelsen at leddstillingen i konstruksjonen forblir intakt: attributtet plasseres etter kjernen, og den samme leddstillingen er typisk for pseudopartitive konstruksjoner i norrønt. Den viktigste endringen konstruksjonen gjennomgår i mellomnorsk er bortfallet av genitivsmarkøren. I det eldre materialet ble det funnet fem eksempler på den partitive konstruksjonen uten genitivsmarkøren, mens i det yngre materialet mangler over halvparten av konstruksjonene genitivsmarkøren. I oppgaven ble det presentert en hypotese av Kinn (2001), som redegjør for konstruksjonens utvikling. Teorien går ut på at bortfallet av genitivsmarkør kan skyldes et profilskifte i konstruksjonen: betydningen til attributtet trekkes i forgrunnen og konstruksjonen får mulighet til å profilere det kvalitative aspektet ved objektet istedenfor den kvantitative. Profilskiftet ville komme til syne i bestemthetsmarkering

og samsvarsbøying mellom konstruksjonen og det finite verbet eller predikativet. Den syntaktiske undersøkelsen av materialet gir ingen støtte til hypotesen, men resultatene kan skyldes materialets utilstrekkelige omfang eller tekstenes stilistiske krav.

Undersøkelsen viser at klassifiserende konstruksjoner, det vil si konstruksjoner av typen *hans testamentes bref* ‘hans arvebrev’ (B. V, 975), kan beskrive de samme relasjonene som possessive og partitive konstruksjoner, for eksempel relasjoner mellom en helhet og en komponent, men har et eget skjematisk innhold. Kjernen i en klassifiserende konstruksjon angir en kategori, mens selve konstruksjonen betegner en klasse av objekter innenfor denne kategorien. De mest frekvente konstruksjonstypene innenfor denne klassen beskriver relasjonene mellom: 1) et objekt og objektets funksjoner, for eksempel *hans testamentes bref* ‘hans arvebrev’ (B. V, 975); 2) et objekt og objektets kvantitet, tidsmessige aspekter eller verdi, for eksempel *vm tweggiæ laupæ land* ‘om to laupeland (om to laupers land)’ (B. VI, 616); 3) et subjekt eller objekt og en handling, for eksempel *landz koup* ‘landskjøp’ (B. II, 963); og 4) en komponent og en helhet, for eksempel *til landzendan* ‘til landsenden’ (B. II, 461). Ett av de karakteristiske trekkene ved klassifiserende konstruksjoner er leksikalisering. Sammensetningene som har den samme semantiske strukturen som vanlige klassifiserende genitivkonstruksjoner ble inkludert i undersøkelsen. I slike sammensetninger oppfattes de to enhetene som selvstendige, og den første av dem (for eksempel *landz-* i *landzendan*) har en klassifiserende funksjon. Følgende konstruksjoner ble derimot ekskludert fra undersøkelsen: 1) konstruksjoner med innhold som ikke kan forutsettes basert på innholdet til de to leddene, og 2) konstruksjoner der det ikke lenger finnes klare semantiske relasjoner mellom de to leddene. De samme kriteriene brukes av Toft (2009: 239–245) i undersøkelsen av klassifiserende konstruksjoner i norrønt. Et eksempel på leksikalisering av klassifiserende konstruksjoner er utviklingen til spesifikke konstruksjoner som angir størrelse på et jordstykke, jf. følgende eksempler:

- (1) a. *ok ij aura boll j Vestby* (B. III, 433)
‘to øresbol i Vestby’
- b. *ii øyris bool* (B. II, 953)
‘to øresbol’

I konstruksjonen (b) reanalyseres *øyris bool* som en sammensetning, siden *øyris* står i entallsform istedenfor flertallsform, som tilsies av tallordet *ii*. Et annet kjennetegn på

mellomnorske klassifiserende konstruksjoner er foranstilling av attributtet. Denne leddstillingen er også typisk for klassifiserende konstruksjoner i norrønt (Toft 2009: 278–279). Dermed kan man si at klassifiserende konstruksjoner ikke gjennomgår noen formelle endringer i mellomnorsk. Det kan imidlertid bemerkes at klassifiserende konstruksjoner oftere får en artikkel enn possessive og partitive konstruksjoner. Det kan formodentlig knyttes til at attributtet i konstruksjonen i motsetning til attributtet i possessive konstruksjoner har ikke-spesifikk referanse og er uforankret i diskursen. Et slikt attributt har en beskrivende funksjon snarere enn en bestemmende. Artikkelen blir i slike tilfeller formodentlig tatt i bruk for å uttrykke enhetens referensielle og diskursive egenskaper.

I norrøne possessive og partitive konstruksjoner plasseres attributtet etter kjernen, jf. eksempelet i (2 a, b), og i klassifiserende konstruksjoner er attributtet foranstilt, jf. eksempelet i (2 c):

- (2) a. *skip konungs* (Toft 2009: 118)
‘skipet til kongen’
- b. *sald malltz* (Toft 2009: 199)
‘salt malt’
- c. *róðrar skútu* (Toft 2009: 229)
‘robåt’

Mellomnorske possessive konstruksjoner får et foranstilt attributt (3 b) i likhet med klassifiserende konstruksjoner. I partitive konstruksjoner plasseres attributtet etter kjernen, og genitivsmarkøren faller bort (3 b):

- (3) a. *Swen Arnesons godz* (B. V, 948)
‘godset til Sverre Arnesson’
- b. *eth bool jordhar* (B. I, 957)
‘ett bol jord’
- c. *æina pilagrimis ferdh* (B. I, 489)
‘en pilegrimsreise’

Utviklingen i den formelle strukturen til ulike typer av genitivskonstruksjoner fører til styrkingen av formelle distinksjoner mellom possessive og klassifiserende konstruksjoner på

den ene siden og partitive konstruksjoner på den andre. Den formelle distinksjonen mellom possessive konstruksjoner og klassifiserende konstruksjoner blir mindre framtrede.

Undersøkelsen viser at noen typer av possessive konstruksjoner har en tydeligere tendens til foranstillingen av attributtet enn andre. Variasjonen var som sagt til stede allerede i norrønt, der mange possessive konstruksjoner kunne få både et etterstilt attributt eller et foranstilt attributt. Denne variasjonen fortjener en grundigere undersøkelse.

Undersøkelsen viser i tillegg at konvensjonaliserte possessive konstruksjoner ofte får et foranstilt attributt:

(6) *mæd gudz naad* (B. II. 533)
'med Guds nåde'

Ifølge Toft (2009: 274) er det konstruksjonens konvensjonelle status som muliggjør foranstillingen av attributtet i slike konstruksjoner: «The perceived link between conceptual unit status and the Attribute-Head form may eventually have given the Attribute-Head construction an ability to attract constructions with strong unit status that lack type-level reference of the attribute element». En annen viktig faktor som kan påvirke leddstillingen er at klassifiserende konstruksjoner, som har et foranstilt attributt, kan uttrykke de samme relasjonene mellom to objekter som possessive konstruksjoner (eiendom, slektskap, relasjoner mellom en komponent og en helhet osv.).

For øvrig viser undersøkelsen at konstruksjonene som forekommer i de mest frekvente formelfaste delene av diplommet, nemlig tidfestingsformelen og den innledende delen av diplommet, er minst utsatte for endring: deres formelle struktur forblir intakt gjennom de to analyserte periodene.

Omfanget til denne undersøkelsen tillater ikke å redegjøre for alle aspekter ved utviklingen til mellomnorske genitivkonstruksjoner. Blant spørsmålene som forblir uavklart, bør man først og fremst nevne bortfallet av genitivmarkøren i pseudopartitive konstruksjoner. Denne undersøkelsen har ikke klart å avsløre hvilke konstruksjoner som er mest utsatt for endringen.

Det skyldes at den første delen av materialet inneholder altfor få eksempler på konstruksjoner uten genitivsmarkøren, og i materialet fra 1475 til 1500 finnes det bare én konstruksjon som fortsatt forekommer med genitivsmarkøren, nemlig konstruksjoner som angir størrelse på et jordstykke:

(7) *x auræ bool ierdær* (B. VI, 584)
'ti øresbol jord'

For å finne ut mer om denne endringens forløp er det nødvendig å gjennomføre en analyse av konstruksjoner som stammer fra tidsperioden 1400 til 1475. En slik undersøkelse vil kunne vise hvilke trekk ved konstruksjonen (både semantiske og fonologiske) som kan ha ført til bortfallet av genitivsmarkøren.

Et annet interessant aspekt ved konstruksjonenes formelle struktur er forekomsten av artikler. Bruk av artikler bør imidlertid betraktes i forbindelse med generell bruk av artikler i mellomnorsk: for å trekke konklusjoner om hvilke funksjoner en artikkel har i en konstruksjon, er det nødvendig å vite hvilke funksjoner den vanligvis påtar i språket. Derfor har jeg i denne oppgaven ikke forsøkt å gi en inngående beskrivelse av artiklenes funksjoner i ulike typer av genitivskonstruksjoner.

For øvrig kan undersøkelsen av utviklingen til genitivskonstruksjonene i mellomnorsk suppleres med en undersøkelse av visse preposisjonelle konstruksjoner som uttrykker det samme innholdet som genitivskonstruksjoner.

Litteraturliste

- Anderson, Stephen R. 1992. *A-Morphous morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bakken, Kristin 1998. *Leksikalisering av sammensetninger: en studie av leksikaliseringsprosessen belyst ved et gammelnorsk diplommateriale fra 1300-tallet*. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Oslo.
- Beito, Olav T. 1986. *Nynorsk grammatikk*. 2. utg. Oslo: Samlaget.
- Berg-Olsen, Sturla 2005. *The Latvian dative and genitive: A Cognitive Grammar account*. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Oslo.
- Bybee, Joan L. 1985. *Morphology: a study of the relation between meaning and form*. Amsterdam: John Benjamins.
- Croft, William 1991. *Syntactic categories and grammatical relations: The cognitive organization of information*. Chicago: University of Chicago Press.
- Croft, William 2001. *Radical Construction Grammar: Syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Deane, Paul Douglas 1992. *Grammar in the Mind and Brain: Explorations in Cognitive Syntax*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Delsing, Lars-Olof 1993. *The internal structure of noun phrases in the Scandinavian languages. A comparative study*. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Lund.
- Diderichsen, Paul 1957. *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.
- Durieux, Frank 1990. *The meanings of the specifying genitive in English: a cognitive analysis*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- Eckhoff, Hanne Martine 2007. *Old Russian possessive constructions: A construction grammar account*. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Oslo.
- Falk, Hjalmar, Alf Torp 1900. *Dansk-norskens syntax*. Kristiania: H. Aschehoug & Co.
- Faarlund, Jan Terje 2003. Når alle informantar er døde. I: Janne Bondi Johannessen (red.) *På språkjakt – problemer og utfordringer i språkvitenskapelig datainnsamling*. Oslo: Unipub forlag, 5–30.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Faarlund, Terje 1990. *Syntactic change: toward a theory of historical syntax*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Givón, T. 1990. *Syntax. A Functional-Typological Introduction*. Vol. 2. Amsterdam: John Benjamins.
- Grøtvedt, Per Nyquist 1974. *Skrift og tale i mellomnorske diplomer fra Folden-området 1350–1450*. Bd. 3. Skrifter frå Norsk Målførearkiv, 28. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hamre, Lars 1972. *Innføring i diplomatikk*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Haspelmath, Martin 2008. Alienable vs. inalienable possessive constructions. Tilgjengelig på: http://www.eva.mpg.de/lingua/conference/08_springschool/pdf/course_materials/Haspelmath_Possessives.pdf
- Heggstad, Leiv, Finn Hødnebo & Erik Simensen 1975. *Norrøn ordbok*. Oslo: Samlaget.

- Hødnebo, Finn 1960. *Norske diplomer til og med år 1300*. Corpus codicum norvegicorum medii aevi, folio serie. Bd. 2. Oslo: Selskapet til utgivelsen av gamle norske håndskrifter.
- Hødnebo, Finn 1971: Om diplomer som kilde for norsk språkhistorie. I: Hallvard Magerøy – Kjell Venås (red.) *Mål og namn. Studiar i nordisk maal- og namnegransking*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget, 145–153.
- Indrebø, Gustav 1951. *Norsk målsoga*. Bergen: A.S. John Griegs boktrykkeri.
- Keenan E. L. 1984. Semantic correlates of the ergative/absolutive distinction. *Linguistics*, 22, 197–223.
- Kinn, Torodd 2001. *Pseudopartitives in Norwegian*. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Bergen.
- Koptjevskaja-Tamm, Maria 2001. A piece of the cake and a cup of tea: partitive and pseudo-partitive nominal constructions in the Circum-Baltic languages. I: Ö. Dahl og M. Koptjevskaja-Tamm (red.) *The Circum-Baltic languages. Typology and Contact*. Vol. 2. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 523–568.
- Langacker, R. W. 1987. *Foundations of cognitive grammar: Theoretical Prerequisites*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Langacker, Ronald W. 2000. *Grammar and Conceptualization*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Lødrup, Helge 1989. *Norske hypotagmer*. Oslo: Novus.
- MacLaury, Robert 1991: Prototypes revisited. *Annual Review of Anthropology*, 20, 55–74.
- Mørck, Endre 2011. *Leddstillinga i mellomnorske heilsetninger. Funksjons- og feltanalyse og materialpresentasjon*. Oslo: Novus.
- Mørck, Endre 2013. Mellomnorsk språk. I: Odd Einar Haugen (red.): *Handbok i norrøn filologi*. Bergen: Fagbokforlaget, 640–691.
- Næs, Olav. 1972. *Norsk grammatikk: Elementære strukturer og syntaks*. 3. utg. Oslo: Fabritius.
- Pettersen, Egil 1991. *Språkbrytning i Vest-Norge 1450–1550. Språket i vestnorske skrifter ved overgangen fra mellomalder til nyere tid*. Bd. 2. Bergen – Oslo – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Quirk, Randolph, S. Greenbaum, G. Leech, & J. Svartvik 1985. *A comprehensive grammar of the English language*. London: Longman.
- Rindal, Magnus 1993. Norsk språk 1350–1550. Gammalnorsk eller mellomnorsk? I: Ernst Håkon Jahr – Ove Lorentz (red.) *Historisk språkvitenskap*. Oslo: Novus, 395–404.
- Stefanowitsch, Anatol 2003. Constructional semantics as a limit to grammatical alternation: The two genitives of English. I: Günter Rohdenburg og Britta Mondorf (red.) *Determinants of Grammatical Variation in English*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 413–441.
- Stefanowitsch Anatol & Stefan Th. Gries 2005. Covarying collexemes. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, 1 (1), 1–43.
- Taylor, John R. 2000. *Possessives in English: An expolarion in cognitive grammar*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- Toft, Ellen Hellebostad 2009: *Adnominal and adverbial genitive constructions in Old Norse: a*

cognitive construction grammar account. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Oslo.
Torp, Arne 2003. *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. 3. utg. Oslo: Gyldendal.

Korpus

Diplomatarium Norvegicum. Korpusets hjemmeside:

< http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_field_eng.html >

Vedlegg

Materialet fra 1370–1400:

Bispebrev	Prestebrev	Kongebrev	Adelsbrev	Lagmannsbrev	Lensmannsbrev	Borgerbrev	Bondebrev
I 510	I 477	I 451	I 489	I 525	I 569	I 513	I 435
II 449	I 530	I 470	I 564	I 552	III 403	I 541	I 446
II 493	III 419	I 474	I 568	II 448	IV 527	II 517	III 412
II 561	III 433	I 491	II 559	II 542	IV 619	II 519	III 424
III 415	IV 564	I 511	III 397	II 562	IV 640	II 533	III 430
III 474	IV 620	II 438	III 453	III 421	IV 664	II 563	III 434
III 498	XI 70	II 447	III 477	IV 559	IX 192	IV 571	III 471
IV 535	XI 93	II 461	IX 179	X 90	V 286	IV 574	III 493
IV 561	XXI 184	II 463	V 318		V 387	V 348	III 505
IV 639		II 501	XVIII 29			VI 313	IV 623
IX 186		VI 327				VII 329	IV 654
VII 331						XI 75	IX 177

Bispebrev	Tid	Sted
I 510	1388	Oslo
II 449	1377	Oslo
II 493	1385	Oslo
II 561	1399	Østfold
III 415	1378	Telemark
III 474	1387	Vestfold
III 498	1391	Oslo
IV 535	1386	Vestfold
IV 561	1389	Telemark
IV 639	1395	Oslo
IX 186	1395	Telemark
VII 331	1399	Vestfold

Prestebrev	Tid	Sted
I 477	1383	Vestfold
I 530	1391	Østfold
III 419	1378	Vestfold
III 433	1381	Oslo
IV 564	1389	Oslo
IV 620	1393	Buskerud
XI 70	1384	Vestfold
XI 93	1398	Vestfold
XXI 184	1392	Vestfold

Kongebrev	Tid	Sted
I 451	1378	Vestfold
I 470	1382	Vestfold
I 474	1382	Oslo
I 491	1384	Vestfold
I 511	1388	Akershus
II 438	1375	Oslo
II 447	1377	Vestfold
II 461	1380	Vestfold
II 463	1380	Vestfold
II 501	1387	Oslo
VI 327	1388	Oslo

Adelsbrev	Tid	Sted
I 489	1384	Vestfold
I 564	1398	Oslo
I 568	1399	Telemark
II 559	1399	Telemark
III 397	1375	Vestfold
III 453	1384	Buskerud
III 477	1388	Oslo
IX 179	1384	Oppland
V 318	1380	Akershus
XVIII 29	1375	Vestfold

Lagmannsbrev	Tid	Sted
I 525	1390	Vestfold
I 552	1396	Telemark
II 448	1377	Oslo
II 542	1395	Vestfold
II 562	1400	Vestfold
III 421	1379	Vestfold
IV 559	1389	Oslo
X 90	1396	Telemark

Lensmannsbrev	Tid	Sted
I 569	1399	Oppland
III 403	1376	Oppland
IV 527	1385	Telemark
IV 619	1393	Østfold
IV 640	1395	Østfold
IV 664	1396	Telemark
IX 192	ca. 1390-1400	Buskerud
V 286	1376	Akershus
V 387	1399	Akershus

Borgerbrev	Tid	Sted
I 513	1389	Oslo
I 541	1393	Vestfold
II 517	1390	Oslo
II 519	1390	Vestfold
II 533	1392	Oslo
II 563	1400	Oslo
IV 571	1389	Oslo
IV 574	1389	Oslo
V 348	1391	Oslo
VI 313	1383	Oslo
VII 329	1398	Vestfold
XI 75	1390	Vestfold

Bondebrev	Tid	Sted
I 435	1376	Buskerud
I 446	1377	Vestfold
III 412	1377	Hedmark
III 424	1379	Hedmark
III 430	1380	Vestfold
III 434	1381	Hedmark
III 471	1386	Akershus
III 493	1391	Telemark
III 505	1392	Hedmark
IV 623	1393	Hedmark
IV 654	1395	Oppland
IX 177	1382	Oppland
V 294	1376	Østfold
V 312	1379	Østfold
V 327	1382	Buskerud

Materialet fra 1475–1500

Bispebrev	Prestebrev	Kongebrev	Adelsbrev	Lagmannsbrev	Lensmannsbrev	Borgerbrev	Bondebrev
I 965	I 934	I 1000	I 913	I 937	I 912	I 924	I 941
II 1005	I 971	I 962	II 907	I 997	I 937	II 946	III 922
II 1010	I 973	I 999	II 963	II 897	I 953	II 970	III 960
III 975	I 986	II 900	II 974	II 918	I 961	III 981	III 974
III 996	II 939	II 935	II 978	V 898	III 944	III 990	IV 1033
IV 1036	II 940	III 916	II 996	V 908	IV 1029	IV 1012	IX 369
IV 1037	II 953	III 923	V 900	V 922	VI 583	IV 1015	IX 380
V 958	V 895	III 943	V 919	V 948	VII 492	IV 1028	V 912
V 966	V 896	IV 1001	V 951	VI 616	XII 252	V 928	VI 584
VI 613	V 975	V 970	V 965	VII 498	XIII 156	V 956	VII 495
XI 271	V 984	VI 593	VIII 399	VII 518	XXI 593	V 967	VIII 416
XIII 154	VI 628	VI 594	VIII 434	VIII 437		V 979	X 267
XIII 155	VII 491	VI 627	XII 250	VIII 447		VI 587	XI 270
XXI 639	XI 262	VIII 431	XXI 647	XI 240		XI 255	XIV 198
	XII 249			XIII 153		XVIII 115	

Bispebrev	Tid	Sted
I 965	1490	Oslo
II 1005	1499	Oslo
II 1010	1500	Hedmark
III 975	1490	Hedmark
III 996	1495	Oslo
IV 1036	1500	Oslo
IV 1037	1500	Hedmark
V 958	1492	Hedmark
V 966	1494	Oslo
VI 613	1492	Oslo
XI 271	1497	Telemark
XIII 154	1490	Oslo
XIII 155	1490	Telemark
XXI 639	1490	Oslo

Prestebrev	Tid	Sted
I 934	1482	Oslo
I 971	1491	Telemark
I 973	1492	Telemark
I 986	1496	Telemark
II 939	1487	Akershus
II 940	1488	Akershus
II 953	1489	Vestfold
V 895	1475	Telemark
V 896	1475	Oslo
V 975	1496	Oslo
V 984	1499	Oslo
VI 628	1499	Oslo
VII 491	1482	Telemark
XI 262	1491	Vestfold
XII 249	1482	Hedmark

Kongebrev	Tid	Sted
I 1000	1500	Oslo
I 962	1489	Oslo
I 999	1500	Oslo
II 900	1476	Oslo
II 935	1486	Oslo
III 916	1477	Oslo
III 923	1478	Oslo
III 943	1483	Oppland
IV 1001	1486	Oslo
V 970	1494	Oslo
VI 593	1483	Hedmark
VI 594	1483	Vestfold
VI 627	1499	Oppland
VIII 431	1491	Oslo

Adelsbrev	Tid	Sted
I 913	1475	Østfold
II 907	1478	Oslo
II 963	1490	Oslo
II 974	1493	Oslo
II 978	1494	Oslo
II 996	1497	Akershus
V 900	1477	Oslo
V 919	1482	Oslo
V 951	1490	Oslo

V 965	1494	Oslo
VIII 399	1475	Hedmark
VIII 434	1492	Telemark
XII 250	1482	Telemark
XXI 647	1491	Østfold

Lagmannsbrev	Tid	Sted
I 937	1484	Telemark
I 997	1499	Oslo
II 897	1475	Oslo
II 918	1482	Oslo
V 898	1477	Oslo
V 908	1480	Vestfold
V 922	1483	Oslo
V 948	1490	Telemark
VI 616	1492	Telemark
VII 498	1487	Østfold
VII 518	1499	Oslo
VIII 437	1495	Telemark
VIII 447	1499	Vestfold
XI 240	1476	Telemark
XIII 153	1489	Oslo

Lensmannsbrev	Tid	Sted
I 912	1475	Oppland
I 937	1484	Telemark
I 953	1488	Telemark
I 961	1489	Telemark
III 944	1483	Oppland
IV 1029	1498	Hedmark
VI 583	1475	Akershus
VII 492	1483	Telemark
XII 252	1486	Telemark
XIII 156	ca. 1480-90	Buskerud

Borgerbrev	Tid	Sted
I 924	1479	Vestfold
II 946	1488	Oslo
II 970	1492	Oslo
III 981	1492	Østfold
III 990	1494	Vestfold
IV 1012	1491	Østfold
IV 1015	1492	Oslo
IV 1028	1497	Vestfold
V 928	1485	Oslo

V 956	1492	Oslo
V 967	1494	Vestfold
V 979	1498	Oslo
VI 587	1478	Oslo
XI 255	1487	Østfold
XVIII 115	1490	Oslo

Bondebrev	Tid	Sted
I 941	1485	Vestfold
III 922	1478	Oppland
III 960	1487	Buskerud
III 974	1490	Østfold
IV 1033	1499	Vestfold
IX 369	1475	Hedmark
IX 380	1480	Oppland
V 912	1481	Hedmark
VI 584	1476	Hedmark
VII 495	1484	Buskerud
VIII 416	1488	Hedmark
X 267	1488	Telemark
XI 270	1495	Vestfold
XIV 198	1500	Hedmark